BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE V. E. II
ROMA
1
18 A
32
56, III, 27

8 - 214

C. 14. 20

1-18-A-32

[redacted]

CASPARIS CONTARENI PATRICII VENETI, De magiſtratibus, & repub. Venetorum libri quinq;.

FRO BEN.

BASILEAE ANNO M D XLVII.

Cum priuilegio Imp. Maieſtatis.

1539.

AD LECTOREM C. NV-cillani carmen.

Magnificos opibus Venetos belloq́; potentes,
Hic liber exiguus candide lector habet.
Hos uada cœrulei concludunt undiq; ponti,
Vlla haud quò ualeat denſa nocere phalanx.
Extendere ſuum tam latis finibus ingens
Imperium, fauit Mars ferus ille uiris.
Conſilijs ſanis hi tanta trophæa tulerunt,
Vt feriat ſummum ſydera celſa decus.
Quis bonus ordo tam claros afflarit honores,
Hic liber exiguus lector amice docet.

CLARISSIMO AC DOCTISSIMO Iureconſulto, domino Viglio Zuichemo, Cæſareo ſenatori apud Mechlyniam, Sigiſmundus Gelenius. S.

S I huius commentationis autor ipſe editionem maturauiſſet, Vigli amicorum doctiſsime, quęcunque eius inſcriptione dignatus eſſet, ei profecto haud mediocre ornamentum inde contigiſſet. Erat enim (ut conſtans fama eſt) Caſpar Contarenus, ſi quis unquam Veneti nominis, genere, opibus, prudentia, literatura denique ornatiſsimus, ad ſummas dignitates & natus, & ſuis præcipue uirtutibus prouectus: magnamque de ſe ſpem concitauerat apud quotquot reipublicæ Chriſtianæ tranquillitati conſultum cupiunt: eique ſatisfacturus uidebatur, modo licuiſſet nō per fatorum malignitatem, ut iſti loquuntur, ſed per quoſdam qui nihil probant niſi quod ipſi faciunt, quum tamen nihil unquam boni faciant. Cæterum poſt ho-

minem magno bonorum dolore ne di-
cam indignatione ſublatum, nactus hũc
tam bene nati ingenij fœtum, quaſi ſuo
parente orbatũ ac per hoc nemini nun-
cupatum, arrepta tam parata occaſione
tibi gratificandi, nolui omni patrocinio
deſtitutum in publicum emittere: ſed ti-
bi ex more iam peruulgato dedicãdum
duxi: non alio nomine mihi hoc uendi-
cans, niſi quòd quantum in me fuit ope-
ram dedi, ne quid per operas typogra-
phicas detrimenti acciperet. Alioqui e-
rat Contarenus ſuapte uel uirtute uel di
gnitate â Momorum genuinis ſat tutus:
apud noſtrates tamen per quos publici
iuris fit, aliquanto erit fauorabilior Vi-
glij calculo comprobatus, hominis non
ſolum apud uniuerſam Germaniam me
rito gratioſi, ſed qui etiam de rebus Itali
cis æſtimationem facere poſsit: ut qui o-
lim in celeberrimo Venetorum ditionis
gymnaſio iuris interpretationem profi-
tens, ſuam induſtriam magno audito-
rum applauſu approbauerit. Spero itaq;
tuum uir doctiſsime nomen cum Con-
tareni æquè docti nomine coniunctum
in eam

in eam expectationem lectores erectu-
rum, ut nihil me amplius de lectionis fru
ctu polliceri opus ſit. Illud tamen non
uane mihi præſagire uideor, unũquemq;
aut ſenatorem aut qui alioqui in parte
reipublicæ adminiſtranda uerſetur, non
ſolum ex inclytæ huius urbis politiæ co-
gnitione eximiam uoluptatem perceptu
rum: uerum etiam ex tam abſoluto ex-
emplari, ceu Polycleti canone, aliquid
excerpturum ad cõmodum ſuæ reipu-
blicæ duntaxat pro ipſius ratione & na-
tura: quandoquidem ex triplici admini-
ſtrandi publica genere talem mixturam
hic agnoſcere licet, quali nulla concin-
nior in hanc uſq; diem uel excogitari à
ſapientibus potuit, uel memoriæ prodi-
ta à ſcriptoribus reperitur. Vale & frue-
re, meq; amare perge. Baſiliæ,
Cal. Ian. anno ſalutis
M. D. XLIIII.

CASPARIS CONTARENI PATRICII VENETI, de magiſtratibus & repub lica Venetorũ, liber primus.

S AEPENVMERO animaduerti cõplures aduenas, prudẽtes homines, nec bonarum artium ignaros: quum primũ Venetias ueniſſent, ac amplitudinem eius urbis contemplati eſſent, adeò ſunt admiratione & ueluti ſtupore quodam perculſi, ut nihil mirandum magis, aut illuſtrius ſe unquam uidiſſe præ ſe tulerint, ac totius oris ſignificatione oſtenderint. Non tamen omnes admiratio eiuſdem rei capiebat. nam quibuſdam mira quædam res, ac prorſus incredibilis eſſe uidebatur, tam magnam mercium omnium copiam, ex omnibus terrarum oris ac regionibus, perpetuo quodam ac cõſtanti

tenore, in hanc unam ciuitatem inuehi indéque in longe diuerſsiſsimas gentes terra mariq; deduci. At alios detinebat urbis frequentia, & omnium propemodum gentium conuentus, ac ſi commune orbis emporium, Veneta ciuitas eſſet. Nonnulli mirabantur magnitudinem imperij, latamq; & terra & mari ditionem. At pleriq; omnes politioris & acrioris ingenij homines, hanc nouam ſitus urbis rationem atq; adeò ad omnia oportunam, ut deorum immortalium potius, quàm hominum opus atque inuentum fuiſſe putare ſoliti ſint, ac ob hanc potiſsimum cauſam Venetam urbem omnibus alijs præſtare, quæ uſquã gentium ſunt, aut unquam fuerunt. Ac nimirum, ſi ſuperiora perſpexeris, etiam hac tempeſtate nonnullas urbes inuenire facile poteris, quas cum hac noſtra conferas. Non paucas uero ſeculis retroactis, quæ & imperij magnitudine, & frequentia populi, rerumq; omnium copia & magnificentia urbi Venetæ longe præſtitere. uerum poſt hominum memoriam, nulla unquam gentium ciuitas

tas extitit, quæ tam opportuno, tam tuto, ac tandem tam alieno ab hominum fide, ſitu condita fuerit. Plerique in condenda ciuitate ſatis ſe feciſſe arbitrati ſunt ſi locum delegiſſent, ad quem difficilis & incommodus hoſtibus acceſſus eſſet ad inuadendam obſidendamq́ urbem. inde euenit, ut complures ciuitates conditæ ſint, aut in montium ſalebris, aſpero difficiliq́ acceſſu, aut locis paluſtribus. diuerſa quadam ratione nonnulli nihil præferendum cenſuere commodo oportunoq́ ſitui ad importanda exportandaq́ omnia, ſine quibus ſufficere ciuitas ſibi nequeat, tum ad neceſsitatem, tum ad molliorem quēdam uitæ luxum. Qui uero utrique rei ſtuduerint, paucos admodum inuenias, pauciores uero qui id prǣſtiterint, nullos autem quos ſciam, qui omni ex parte id fuerint aſſequuti. At Venetiarū ſitus diuino potius quodam conſilio, quàm humana induſtria præter fidem eorum omnium, qui eam ciuitatem non uidere, & ab omni impetu terra mariq́ tutiſsimus eſt, nec non etiam aptiſsimus omnium, ad cuiuſq́ rei

copiam, ſiue ex mari, ſiue ex continen-
te ciuibus ſuggerendam, atque ad com-
mercia omnis generis mercium, cum o-
mnibus penè nationibus habēda. Nam
in receſſu penetraliq; Adriatici pelagi
eſt ſita, ubi quà mare attinet ad conti-
nentem terram, magna æſtuaria pan-
duntur, miro artificio naturæ munita.
Nam X I I. millibus paſſuum à cōtinen
te mare incipit eſſe uadoſum, intra ua-
da breuiáque littus aſſurgit ueluti agger
quidam. Hæc fluctibus fremituiq; mari-
no obſiſtentia, uniuerſam eam ſtationē
internam, longe lateq; fuſam adeò tu-
tam reddunt, ut non tantum maris impe
tus, quum aſſurgit etiam ualida tempe-
ſtate, ad interiora non niſi fractus pene-
trare poſsit, uerumetiā neq; nauibus ad
uentātibus liber aditus pateat. Quin po-
tius opus eſt, niſi leues admodū fuerint,
ut his in locis, ubi uenientibus occurrūt
uada, in anchoris conſiſtant: nactæ de-
inde tranquillam tempeſtatem à peri-
tisq; gubernatoribus, ſeu potius uado-
rum exploratoribus circumactæ angu-
ſta quadam & implicata uia, quà ſcilicet
altior

altior eſt unda, (hæc uero ſingulis ferè diebus æſtu maris mutatur & uariat) tandem ad urbem perueniant. Littus illud quod aſſurgit poſt uada, ſexaginta fermè milibus paſſuum extenditur, atq; interiora æſtuaria concludit. Non ita tamen cōtinuum eſt, quin ſeptem locis diruptum mari aditū ad internam ſtationē præbeat. Diſtat autem à continente ſex millibus paſſuum. Hac ergo ratione Venetæ urbis æſtuaria partim continente terra, partim littore ac uadis concluſa ſunt, in quibus medijs, ea regione quæ Riuoaltus dicta à maioribus, in hūc uſq; diem nomen ſeruauit, condita fuit urbs Veneta: quo tempore Hunni duce Attila totam oram Venetam, inſignem Italiæ prouinciam, quæ hiſce æſtuarijs finitima eſt, igne ac cædibus deuaſtabant. in qua calamitate Patauij, Aquileiæ, Opitergij, Concordiæ atq; Altini illuſtrium Venetiæ urbium ciues, qui & nobilitate, & diuitijs alijs præſtitere, primum ſe cū familijs recepere in nōnullas inſulas, ſeu potius tumulos, qui in æſtuarijs ijſce paululum è mari eminebāt: ibidemq;

demq; oppida extruxere in quibus tanquam in tutiſsimo portu turbulentiſsimam illam Attilæ tempeſtatem effugerent. necnon eodem tempore in littore (de quo ſupra meminimus) nonnulla oppida fuere, eò conuenientibus eiuſdem oræ incolis, qui primas item ſedes reliquerant, ab Hunnis direptas, ac dirutas: tutúmque locum quæſierant uxoribus, liberiſque, ac (ut ita dicam) dijs penatibus. Poſtmodum Caroli Pipiniq; regum temporibus communi cõſilio omnes in Riuoaltum cõuenere ueluti in locum omnium tutiſsimum, & maxime commodum: ſicq; eo loci conuenientibus omnibus, quicunq; uexationem & deuaſtationem eam Italiæ illatam ab omni barbarorum illuuie effugere potuerunt, in eam magnitudinem quam nunc cernimus excreuerunt Venetiæ. Vrbis igitur Venetæ ſitum maxime tutum eſſe liquere omnibus poteſt, uel ex ipſa ratione eius urbis conſtituendæ, quum ſibi homines illam condiderint, qui eam Italiæ cladem atrociſſimam effugere: ibique incolumes cum fami-

familijs in tantis calamitatibus perſtite-re. quin poſt ea tempora (quod nulli unquam ciuitati legimus contigiſſe) à prima urbis origine ad hæc uſque tempora per mille ferè ac centum annos immunis ſemper ab hoſtili ui urbs Veneta perſeuerauit, quum tamen opulentiſsima ditiſsimáque auri argentiq; ac rerum omnium ciuitas ab extremis etiam orbis regionibus barbaros ad prædam potuerit inuitare. Quo fit, ut non male ſentire exiſtimem eos, qui una hac ratione Venetias cæteris ciuitatibus præſtare cenſuere. Verum aliud quiddam eſt in hac ciuitate, quod longe omnium præſtantiſsimum cenſuerim ego: mecumq; omnes, qui ciuitatem, non tantum mœnia ac domos eſſe putant, ſed exiſtimant ciuium conuentum ac ordinem potiſsimum hoc ſibi nomen uendicare: reipublicæ ſcilicet ratio & forma, ex qua beata uita hominibus contingit. hoc ego reor eſſe eximium illud ac pręclarum, quo Venetiæ maxime eniteant, atq; omnem antiquitatem ſuperare uideantur. nam & ſi compertum eſt, nonnullas reſpu-

blicas

blicas extitiſſe, quæ imperio, ditione, necnon militiæ ac bellorum gloria rei publicæ Venetæ longe prꝫſtiterint, nulla tamen inſtitutione ac legibus ad bene beateq́; uiuendum idoneis, cum hac noſtra conferri poteſt: quo effectum eſſe perſpicimus, ut neque adeò diuturna ulla unquã perſtiterit. Quam rem cum mecum ipſe conſidero, magnopere mirari ſoleo maiorum noſtrorum ſapientiam, induſtriam, excellentem animi uirtutem, atque adeo incredibilem erga patriam charitatem. Fuere Athenis Lacedæmone ac Romæ nonnulli ciues uitæ probitate, atque in rem publicam inſignes pietate uiri: ſed adeò pauci, ut multitudine obruti non multum rei patriæ profuerint. At maiores noſtri, à quibus tam præclaram rempublicam accepimus, omnes ad unum conſenſere in ſtudio patriæ rei formandæ, & amplificandæ, nulla propè priuati commodi & honoris habita ratione. Huiuſce rei coniecturam facere quiuis facile poterit, minime inquam ambitioſos fuiſſe Venetos homines, ſed patriæ commodo tantum

tum

tum ſtuduiſſe: quòd nulla, aut admodum pauca, antiquorum monumenta Venetijs extant, alioquin domi foriſq́ præclariſsimorum hominum, & qui de republica bene meriti fuerint, non ſepulchra, non equeſtres ſtatuæ, non roſtra nauium, aut uexilla ab hoſtibus direpta, ingentibus prælijs ſuperatis. Vnum ex innumeris gẽtilis mei Andreæ Contareni Ducis exemplum adferam. Genuenſi bello grauiſsimo ac longe omnium periculoſiſsimo, cũ dux hic noſtræ reipublicæ præeſſet, incredibili ſapientia animiq́ magnitudine ſingulari rem patriam ſeruauit, hoſteſq́ iam uictores maxima clade illata profligauit: ómneſq́ ad unum, aut trucidauit, aut captiuos fecit. conſeruata patria, re aucta firmataq́ republica diem extremum clauſit, ac teſtamento cauit, ne eius ſepulchro, quod ad hunc uſque diem uiſitur iuxta templum diuo Stephano dicatum, ulla ducis inſignia, ulláue gẽtis noſtræ affigerẽt. quin neq́ tam magni ducis nomen inſcriptũ ibidem uideas: quin eius modeſtia effectum eſt, ut uiri celeberri-

berrimi illuſtriſsimiꝙ principis monumentum pleriꝙ omnes ignorent. certiſſimum hoc reor ego argumentum eſſe, non ambitionis uentoſæꝙ famæ maiores noſtros ſtudioſos fuiſſe, ſed patriæ tantum bono, communiꝙ utilitati conſuluiſſe. hac ergo incredibili uirtute animi, maiores noſtri hanc rempublicam inſtituere, qualem poſt hominum memoriam nullam extitiſſe, ſi quis hanc noſtram cum celeberrimis antiquorum cõferat, meridiana luce clarius intueor: quum adſerere auſim, neque monumentis inſignium philoſophorum, qui pro animi uoto formas reipublicæ effinxere, tam recte formatam atque effictam ullam contineri. Quamobrem putaui ego exteris hominibus rem minime ingratam me facturum, ſi tam præclarę reipublicæ inſtitutionem literis mandarem, quum præſertim nullum ijſce temporibus uideam, ex quamplurimis doctiſsimis uiris, qui multum ualent ingenio, eruditione rerum omnium, ac eloquentia, hanc rem literis illuſtrauiſſe. Cui licet nihil luminis ex oratione noſtra

ſtra afferri poſſe certò ſciam, per ſe tamen eſt adeò illuſtris,ut nō tantum ſibi,uerumetiam orationi alioquin tenui multum ſplēdoris & dignitatis ſit allatura. Quamobrem cum de hac noſtra republica ſcribere inſtituerim, ut quilibet facile dignoſcere queat, recte ne an perperā ſe habeat,hinc mihi potiſsimum exordiū ſumēdum reor. Hominē ſcilicet à natura ciuile animal effectū eſſe,ſolum uero ne dum recte uiuere,ſed nec uiuere poſſe:id quod quotidiana neceſsitas ac uictus ueſtitusq́ ratio planè oſtēdit:ac ob eam cauſam, & à principio homines conueniſſe in hanc ciuilem ſocietatē, ac deinde perſeueraſſe,ut bene beateq́ uiuerēt, hoc eſt,ut mutuo adiumento ac opera ſummum hominis bonum aſſequerentur, quoad fieri poteſt,donec mortalē hāc uitam degimus. Quamobrem etiā uniuerſa ratio ciuilis inſtitutionis eò pertinet,ut qua faciliori uia id fieri queat, ciues faciat felicis uitæ cōpotes. At felix beataq́ uita uſu uirtutis præcipue contineri à ſummis philoſophis perhi

betur, quod etiam probant certiſsimis rationibus, & argumentis euidentiſsimis. Verum uſus uirtutis & in muneribus bellicis elucet, & in functionibus pacis. Atqui quamuis laus bellica, totaq; militaris ratio tum neceſſaria ſit ciuitatibus pro cōſeruanda libertate, ac finibus tuendis, tum etiā dignitatis & ſplendoris plurimū habeat, nihilominus reſpuit communis hominū ſenſus officia bellica, quibus cædes ac mortalium detrimenta imprimis procurantur, eſſe per ſe expetenda, atq; ad ea cætera omnia ciuilia munera eſſe referenda. ac quidē crudelis ingenij, quin potius ab humanitate abhorrentis hominis eſſet, optare prælia, cædes, incēdia, hac duntaxat de cauſa, ut in re militari clarus ſit, adde etiā ſi libeat, ut ſummi imperatoris laudem cōſequatur. Quare omnes philoſophi inſigniores notæ in hanc ſententiam cōſenſere, bellum propter pacem expetendum eſſe, omnemq; functionē uirtutis militaris atq; uniuerſam laudē bellicam ad pacis officia eſſe referendam. Quamobrē is rei

publicæ

publicę inſtitutor, qui laude dignus ha
beri, & ut dici ſolet, omne punctũ tu-
liſſe uideri uult, eam moderationẽ ad-
hibeat, ac eum ordinem tueatur, ut ad
uirtutem accõmodata tota reipublicæ
inſtitutio uideatur: ad idq́;, ut ad pacis
functiones magis quàm ad bellica munia
ſpectare exiſtimetur, bellicis interim
& militaribus nõ neglectis. Nam ple-
runq; & finibus tuendis & propagan-
dis (dummodo id ſine iniuria fiat) ne-
ceſſaria eſt militaris uirtus. Cæterũ ijs,
quæ diximus, conſtitutis, illud ſtatim
in cõtrouerſiam reuocari ſolet, guber-
natiõi ciuitatis unus rectiúsne, an pau
ci præſideant, an potius uniuerſa mul-
titudo: qualem pleriq; effingũt ſtatum
illius, quæ proprie reſpublica uocari
debeat. At quidẽ egregie ſtatutũ, ſapi-
enterq́; dictum mihi uideri ſolet, homi
num gubernationem perperam homi
ni cuipiam demãdari, ſed diuinius ali-
quid eſſe oportere, cui officium iſtud
incũbat: quod cognoſci facile poteſt ex
pleriſq; generibus animantiũ. gregem
enim ouiũ ouis nõ regit, nec equorum

aut bonum armẽtum bos equusúe aliquis moderatur,ſed animal longe eximium tuetur,ac regit brutas animantes:homo inquam,qui quãtum brutis antecellat, eſt omnibus compertiſsimum.Itaq; non diuerſa ratione hominem moderari ac regere debet quippiam homine præſtantius & diuinius, ſi ex animi ſentẽtia res ſucceſſura ſit. Sed cum in mũdanis rebus,quæ ſenſu percipiuntur,inueniri minime poſsit melius ac præſtãtius homine,ac homo uarium quoddam ſit animal,& longe diuerſis partibus cõſtet:inferiorib.quippe animi uiribus cum belluis communionẽ habet,at ſupremis quodammodo deos immortales attingit: id rectè inter homines gubernatoris atq; moderatoris locum tenere debet,quod eſt in homine diuinum. id uero omnium conſenſu eſt mens,diuini tanquã ſplẽdoris radius quidã à natura inſitus hominum animis. Nõ ergo ſatis reipublicæ conſultum erit,ſi gubernatio homini committatur,quem brutæ illæ uires ſæpe perturbant,atq; à recta ſemita reuocant

uocant rationis, ſed menti puræ ac mo
tionum animi immuni, id munus con
ferendum eſt. Quamobrē diuino quo-
dam conſilio cum alia ratione id fieri
nō poſſet, inuētis legibus hoc aſſequu
tum humanum genus uidetur, ut men
ti tantum ac rationi nullis perturbatio
nibus obnoxiæ hoc regēdi hominum
cœtus officium demādatum ſit. Quod
ſanè deorum munus, neſcio an ullo in
ferius exiſtimari debeat, ſi quis accura
te ſecum putet legum cōmoda. Primo
nanq; in ſanciendis, plurimi ſapientes
uiri conueniunt, qui multarum rerum
experientia docti inuētis aliorum, exē
pliſq; ueterum collatis, tandem poſt
diuturnam conſultationem decernūt
id quod optimum uiſum fuerit: neq; o-
dio tūc, aut amicitia, aliáue animi per-
turbatione à uirtute deduci poſſunt,
quum nullius priuati cauſa agat̃ in le-
gibus conſtituendis, quemadmodū in
forēſibus iudicijs ſemper accidit. Poſt
uero leges ſancitas, ſi quis contra eas
feciſſe deprehendat̃, iſq; pœnas dede-
rit, quas leges iuſſerint, iure nullum ha

bere odio poterit. Proindeq; metuendum non erit, ne qua ſeditio aut ſimultas inter ciues contrahatur, maxima & periculoſiſsima rerum publicarum labes. Contrà plerunq; in iudicijs hominum, ni ui legum quiſpiam plectitur, diſcordiæ inimicitiæq; graues proueniunt. Nam eſt propè impoſsibile quin male affecti in eum ſimus, qui nobis detrimentum attulerit, quo fit ut neſciam an à natura omnium parente hominum generi maius quippiã conceſſum fuerit hac legum inuẽtione, quæ etiam iure dijs immortalibus fuit ab antiquitate conſecrata. quin quod magis mirum uideatur, Ariſtoteles philoſophorum facile princeps in eo libello, quẽ De mundo ad Alexandrũ Macedonũ regem ſcripſit, nil aliud reperit, cui ſimilem deũ optimũ faceret, præter antiquam legem in ciuitate recte inſtituta: ut id propemodum tam magni philoſophi ſentẽtia ſit, deus in hac rerum uniuerſitate, quod antiqua lex in ciuili ſocietate. Ac in libris in quibus de republica tractat, legẽ inquit eſſe mẽtem

ſine

ſine appetitu:ac ſi diceret mentem puram,lucidam,nullis affectuum morbis infectã.ex quibus effici illud,quod ſuperius diximus maxime opportunum atq; optimum eſſe, quilibet perſpiciat homo etiam tardioris ingenij, ut ſcilicet diuinius quippiã homine cœtus hominũ modereť ac regat. Quòd ſi huic gubernationis muneri præficiatur homo,quũ rari admodum ſint & prudentia & probitate prędíti,hiq; plerunque ob affectuũ animi uim cum in iudicando errent, tum maxime à recta animi ſententia dimoueantur,nõ ſine turbatione magna,ingẽtiq; periculo res proceſſura ſit.quod etiam ſi fieri poſſet, ut hominem inueniremus, adeò ſapientem atq; probum, atq; adeò propoſiti tenacem, ut nulla animi perturbatione ab officio reuocareť:utiq; hac conditione minime optandus eſſet pro legũ principatu hominis dominatus , qui mortali fragiliq; natura præditus, diutius eo munere fungi nequiret, quum leges æternitatem (ut ita dixerim) æquare poſsint. Ex his iam perſuaſum

eſſe reor, ſummam imperij cõmendan dam eſſe legibus non homini: ꝙ pauciſsima uero, quando legibus compre hendi non poſſunt, hominis arbitrio permittenda. Verum neceſſe eſt, ut cu ſtos quiſpiã ac ueluti uicarius & mini ſter legibus conſtituatur, qui pro legis imperio rempublicã regat: & quoniã neq; legibus comprehendi quæcunq; poſſunt, quæ in iudicium ueniũt, tum quæ cõſultanda ſunt, arbiter ſit huiuſ modi omnium. Rurſusq; eadem cõtro uerſia redit, quæ ex legũ ſanctione ſo luta eſſe alicui uideri potuiſſet: an ſcili cet unus melius, an pauci, an potius multitudo tuendis legibus, & his diju dicandis ad quę ſatis eſſe leges nõ poſ ſunt, præferenda ſit. At quamuis mul torum ſententia regius dominatus a lijs habeatur præſtantior, crediderim tamen ego, tametſi unius principatus, qui uere regiam dignitatẽ ac iure me rito uendicaret ſibi, ſi res per ſe conſi deretur, optimus omnium eſt: nihilo minus propter ſæpius in deteriorẽ par tem labile ingenium hominis ac uitæ bre-

breuitatem optimũ omnium ſtatum minime eſſe ſub regio principatu, ſed multitudinis gubernationem ciuili ſocietati magis conuenire: quod experientia rerum omniũ magiſtra luculenter docet. Nam nullum regium principatum apud ueteres extitiſſe unquam legimus, neq; noſtra tempeſtate conſpeximus, qui nõ breui in tyrannidem lapſus ſit. Cõtrà plurimas reſpublicas multis ſeculis perduraſſe ac pace et bello floruiſſe. At quidem multitudo omnis gubernationi per ſe inepta eſt, niſi in unũ quodam modo coaleſcat: quandoquidẽ neq; multitudo ulla eſſe queat, niſi unitate aliqua cõtineatur. Qua de re ciuilis quoq; ſocietas diſsipabiť, quæ unitate quadam conſtat, niſi quapiam ratione multitudo unum efficiatur. Quo fit ut præclari philoſophi, qui de reipublicæ inſtitutione præclare accurateq; ſcripſerunt, temperãdam rem publicam cenſeant ex optimatium & populari ſtatu, eo adhibito temperamento, ut incommoda utriuſq; gubernationis uitentur, cõmoda uero com-

parentur. Quo circa rempublicam Lacedæmoniorũ ſummopere laudant, in qua reges & Ephori effecerint mixtionem quandã, ut bene dignoſci nequeat, ſub quanam gubernationis ſpecie fuerit ea reſpublica collocanda. Id tamen reprehendunt, quòd duntaxat ad belli munera inſtituta fuerit, nulla interim habita ratione officiorum pacis, atq; ocij: indeq; effectum eſſe, ut q̃ primum in ocio eſſe cœperunt, reſpublica illa inſignis in deterius labi cœperit: quod etiã Romanis accidiſſe eadẽ propè cauſa cõpertum eſt, nec euentu rum latuit præcipuos Romanos ſenatores. ex quibus Naſica cenſuit Carthaginem, tametſi Romani nominis æmulam, quin potius inimicam ſempiternam, minime diruendam eſſe: ut ſemper Romanus hoſtem haberet, cũ quo agendum armis eſſet: ne inimico atq; æmulo ſublato ea reſpublica inſtituta ad bellum iuuentusq; in armis educata in ſeſe arma conuerteret. Quod Naſicæ conſilium, quãuis à ſenatu tunc repudiatum fuerit contraq; eius ſententiam

tiam decretum,rerum tamen ipſarum euentus prudentiſsimum fuiſſe oſtendit. nam euerſa Carthagine continuo ferè bella ciuilia exarſere,quibus tandem florẽtiſsima ac potentiſsima omnium quæ unquam fuerunt reſpublica concidit,ac demum in Barbarorum prædam ceſsit opulentiſsima, ſeu potius rerum domina ciuitas. Sed ut aliquãdo ad inſtitutum opus ueniamus, maiores noſtri qui Venetam rempublicam inſtituerunt,mira quadã ſapiẽtia atque egregia probitate præditi extitere,à quibus nihil prętermiſſum ſit, quod facere uideri potuerit ad rectam reipublicæ inſtitutionem. Primum namq; ad uſum muneraq; uirtutis inſtituere omnem uitam functionemq; ſuorum ciuium,ſemperq; eis fuere potiora ſtudia pacis quàm belli. Et in eam curam incubuere, ne qua ratione concordia ciuilis ſolui poſſet, non neglectis interea officijs bellicis, his inquam quę noſtræ ciuitati maxime conuenirent.nam is eſt urbis ſitus, qui ualde idoneus ſit maritimæ militię, terreſtri

ſtri uero ſatis ineptus. Neq; enim huic urbi aliquo pacto accommodari queunt, aut equitum turmæ, aut peditũ acies, ut ex his quæ ſupra de urbis ſitu à nobis accurate deſcripto diximus, perſpicue conijci poteſt. Enimuero hac in re temperiem adhibuere, eãq; mixtionem omnium ſtatuum, qui recti ſunt, ut hæc una reſpublica, & regium principatũ & optimatiũ gubernationẽ, & ciuile itẽ regimen referat: adeò ut omnium formas pari quodam libramẽto commiſcuiſſe uideanť, quod clare ex operis proceſſu liquebit. Verũ ut tandem reipublicæ Venetæ inſtitutionẽ aggrediamur, illi apud quos ſumma eſt totius ciuitatis authoritas, & ex cuius decretis ac legibus pendet tum ſenatus tum etiam omniũ magiſtratuũ authoritas, conſilium illud eſt, in quo nobiles ciues omnes conueniunt, qui annum XXV. exceſſere, aut pleriq; alij qui nondum id ætatis habent quum tamen annum XX. peregerint, quod ius ſortis beneficio adipiſcuntur: de cuius rei uniuerſa ratione inferius dicemus.

Nunc

Nunc à nobis eius ratio eſt explicanda, probe à maioribus noſtris cautum fuiſſe ne plebs admitteretur ad cõuentum hunc ciuiũ, in quo eſt ſumma poteſtas reipublicæ. Deinde non minore prudentia factam fuiſſe ciuiũ hanc diffinitionẽ generis nobilitate potiuſquã facultatum cenſu, quemadmodũ fieri cõſueuerat in priſcis rebuſp. uti pleriq; ueteres philoſophi præcipiunt eſſe faciendum. Ciuitas nanq; ciuium societas eſt: nec tamen omnes hi homines, quib. indiget ciuitas, aut qui intra mœnia urbis habitãt, ſunt habendi pro ciuibus, neq; iure in ciuiũ numero ſunt collocãdi. Opificibus enim cuilibet ciuitati eſt opus, necnõ mercenarijs plurimis, ac priuatis demum ſeruis, qui operam locãt: at nullus horum ciuis uere dici poteſt. nam ciuis liber eſt homo: hi uero omnes ſeruitutem ſeruiũt, uel priuatam, uel publicam. Mercenarij nãq; & opifices omnes ueluti ſerui publici haberi debent. Etenim non diſsimili modo à natura conſtitutum fuiſſe animal putandum eſt, ac ciuitatem ab homi

hominibus conſtitui oportere. In animante uero multæ ſunt partes, quę animatæ non ſunt, illis tamen indiget animal, ut uiuat: ſic in ciuium cœtu multis hominibus eſt opus, qui tamē minime partes ciuitatis aut eſſe aut haberi debeant, nec in ciuiū numero collocari. Quamobrē ſapienter à maioribus noſtris cautum eſt, ne uniuerſus populus ſummā poteſtatem habeat in hac republica, quam longe optimam uoluerūt. Summa nāq; turbatio popularesq́; tumultus frequenter concitantur in illis ciuitatibus, in quibus ſumma rerū eſt apud populum: quod etiam à quibuſdam rebuſpublicis obſeruatū fuiſſe legimus, & à nōnullis philoſophis præceptū. hoc tamen recte ſe poſſe aſſequi arbitrati ſunt, ſi ius hoc adminiſtrādæ reipublicæ difiniretur cenſu atq; copia rei familiaris. Verum in maximas difficultates nec mediocria incōmoda incidere. nam frequenter euenit, ut infimę plebis homines comparent ſibi ingentes facultates: quippe qui plerunq; ſordidis artibus ac officijs minime liberalibus

libus dant operam augendæ rei cauſa, nequnquam ſibi parcũt, quin potius genium fraudãt, ut opes accumulent. Cõtra ingenui ciues ac liberaliter educati pauperes fiunt, ſeu aduerſa fortuna (ut frequẽter accidit) ſeu quòd liberalibus ſtudijs addicti uniuerſam hanc augendę rei familiaris operã negligũt. qua ratione fit ut ſordidi homines, qui nil aliud ſapiunt quàm lucrum, bonarum uero artium expertes ſunt, paulatim rempublicã capeſſant: ingenui uero ac liberaliter educati opibus ſenſim deficientibus à iure ciuium decidant. Inde maximas ſeditiones oriri ac rem publicã turbari neceſſum eſt. Ideo maiores noſtri ſapientiſsimi homines, ne ſua reſpublica quandoq; in has calamitates incideret, hanc definitionem publici iuris, generis nobilitate lõge melius fieri cenſuerunt, quàm magnitudine cenſus: ea tamen tẽperatione, ne tãtum ſupremæ nobilitatis uiri hoc ius haberẽt (illud enim paucorũ potentiæ fuiſſet, non reipublicæ) ſed etiam quicunq; alij ciues non ignobiles. Itaque

omnes

omnes qui aut genere nobiles extitere, aut uirtute inſignes, aut de republica bene meriti, principio hoc ius ciuitatis regēdę adepti ſunt. Quòd ſi poſt eū primum conuentum aliqui extiterint, qui tum opibus, tum ſtrennuis geſtis rempublicam auxerint, nimirum illis omnibus ius adminiſtrandæ reipublicæ cōceſſum fuit, quod & temporibus noſtris uidimus. nam nonnulli etiam aduenę, externiꝗ homines in hunc numerū ciuiū aſciti ſunt, uel ob eam cauſam, quòd nobiliſsimi, uel quòd officioſi erga rempublicā fuerint, eáꝗ inſigni quopiā facinore honeſtarint. Vniuerſus ergo hic ciuium conuentus, ſeu (ut dicitur) magnum hoc cōſilium penes quod ſummū totius reipublicæ ius eſt, à quo etiam ſenatus magiſtratuumꝗ omniū autoritas, in republica uicem refert popularis ſtatus. Dux uero qui præfinitum imperandi tēpus non habeat, ſed dum uixerit, præſideat, regiam præ ſe fert poteſtatem, præſertim cum regiam ſpeciem habeat, ac grauitatem dignitatemꝗ regis ſeruet. Reli-

qui

qui uero ciues regia ueneratione du-
cem proſequuntur, omniaq; decreta &
eges, tum etiã publicæ literæ, ſub du-
is nomine prodeunt. At ſenatus, x ui
i, ſeniorumq; ſeu præconſultorũ colle
gium, qui apud nos uulgo ſapiẽtes ſo-
ent dici, eorum inquam qui præconſu
unt, ac de republica ad ſenatũ referũt,
ſtendunt quandam optimatium ſpe-
iem. Quæ cũ ſint præcipuę reipublicę
uius partes, antequam ad inferiores
nagiſtratus deueniamus, de ijs primo
igillatim dicendũ eſt. Maius ergo con
ilium eſt, à quo uniuerſa pendet reſpu
lica. Omnes ordinis patricij iuuenes,
qui XX annũ exegere, ad magiſtratũ,
qui uulgo Aduocatorius dicitur, acce-
lunt: cui præcipue legũ tutela deman-
lata eſt, coram quo conſtituti cũ patre,
ut matre, ſi pater deceſſerit: aut pro-
imiore generis cognato, ſi utroq; pa-
ente orbati fuerint, adhibitis duobus
eſtibus honeſtis uiris probãt ſe natos
x eo parente, quem patrem profiten-
ur, non ſpurios, ſed matrimonio, legi-
us, & ex matre honeſta muliere na-

tos. Teſtes uero in hęc uerba iurant, ſibi id compertum eſſe ex omniũ quos nouere atteſtatiõe, atq; ex omniũ aſſenſu. Deinde pater ſeu mater uel conſanguineus genere proximus, ſi fuerit is iuuenis utroq; parẽte orbatus, iureiurando aſſerit adoleſcentem X X. annos exceſsiſſe. Quæ quum rite à ſcriba magiſtratus illius in codicẽ fuerint relata, diem quartã menſis Decẽbris operiuntur: eadẽq; die omniũ horum adoleſcentũ nomina, qui nondũ ſortis beneficio ius ciuis adepti ſunt, & uigeſimum annũ exceſſerunt, in urnam cõmittunt, & ad principẽ adferũtur: ibiq; corã conſiliarijs conſtituitur. Penes quã eſt & altera, in qua tot ſunt pilulæ ſeu globuli, quot nomina in priori fuerint ſuis quæq; notata ſyngraphis. Pilularũ quinta pars aurea eſt, reliquę omnes argenteæ. Extrahit princeps ex priori urna nomẽ, mox & ex altera pilulã: quæ ſi aurea fuerit, iuuenis is cuius nomen exierat, cõfeſtim publicę poteſtatis ius habet, et in maius conſiliũ admittitur: ſin argẽtea, ſorte decidit, ac inſequẽtis an-

ni

hi ſortem operitur, niſi eo tēporis ſpacio XXV. annū exegerit. nam quicunq; patricius ad id ætatis peruenerit, continuo ius habet ciuis, publicæq; poteſtatis eſt particeps. Hac igiť ratione quinta pars candidatorū iuuenum quoquo anno recipitur ad ius ſuffragij ferendi cum alijs ciuibus. Quòd ſi accidat ut cuiuſpiam patricij pater atq; auus, uel propterea quòd abſentes fuerint, uel ob aliam cauſam nunquā hoc iure ſuffragij ferendi ſint uſi, eorumq; nomina nunquam fuerint relata in publicos codices, in quibus patriciorū omnium nomina ſunt deſcripta: ne qua fraus cōfici poſſet, néue quiſpiam degener furtim obrepat in hunc nobilitatis cœtum, noluerunt arbitrio tantū Aduocatorij magiſtratus eam rem cōſtitui ac decerni: ſed lege cautum eſt, ut hi referentibus Aduocatoribus ad XXXX uiros agnitionem patritiā probent, atq; teſtibus & ſcripturis publicis: ſicq; cauſa cognita diſceptantibus quadraginta uiris decernitur, an ad ordinem patriciū admittendus ſit. Ne au-

tem quiſpiã impune tentare huiuſmodi iudicium audeat, itidem quicunq; referre de nobilitate ſua uoluerit ad eos iudices, prius ad magiſtratum deferat quingentos aureos: qui in ærarium referũtur, ſi ille deciderit à cauſa. Ea fuit maiorum noſtrorum diligẽtia, ne qua labe nobilium hic cœtus inficeretur. qua de cauſa etiam illi ciues, qui uigeſimumquintum annum exceſſerũt, non prius adipiſcuntur ius ſuffragij ferendi, quàm coram Aduocatoribus cõſtituti iureiurando patris ſeu matris aut proximioris conſanguinei probauerint, ſe ad id ætatis aduenisſe: ac duobus item teſtibus, ſe ex eo patricio genitos quem parentem profitentur, nõ ſpurios nec matre pudenda. Poſtquam omnis ferè ratio à nobis expoſita eſt, qua ciuib. ad ius publicę poteſtatis aditus fiat, illud animaduertendum exiſtimo, maiores noſtros ſenſiſſe plurimũ ad amicitiam & unionem ciuium conciliandam & conſeruandam conferre, ſi ſæpius in unum conuenirent: quare ueteri conſuetudine inoleuit mos ille,

ut octa

ut octauo ferè quolibet die, interdum etiam frequentius, cõſilium magnum cogeretur. Huius præcipuum munus eſt, ut omnes magiſtratus creet, tũ eos, qui in urbe ius dicunt & alijs reipublicæ muneribus funguntur, Senatum quoq; & x uiros, tum etiam prætores, præfectos, quæſtoresq; oppidorũ atq; urbium quæ in ſocietatem Veneti imperij ſunt aſcitæ, necnon cuſtodes arcium, claſsis imperatorem, legatos, item claſsis triremium præſides, ac demum (ut uno complectar uerbo) quoſcunq; qui domi uel foris ius habeãt publicæ poteſtatis. Leges item omnes quæ ad conſtitutionem reipublicæ pertinent, huius conſilij authoritate ſanciuntur. quod præcipue fieri conſueuit tempore interregni, cum ſcilicet mortuo duce nondum alius ei ſuffectus ſit. ſed inferius de interregno. Nunc omnis comitiorum habendorum ratio à nobis exponetur. Circa meridiem, quibuſq; ferè diebus feſtis cõſilium hoc agitur, ſub amplo ſpacioſoq; tecto, quod liceat appellare comitiũ. in eo x ſunt ſedi-

lia lõgiſsima, utpote quæ longitudinẽ comitij pene æquent. ciues omnes ut quiſq; eò loci peruenerit, ſeſſum eunt, ut cuiq; libuerit. nulli nanque ſtatutus eſt locus, præterquam quibuſdam magiſtratibus, qui comitijs præſunt. ij uero ſunt dux, conſiliarij, & XXXX uirorum præſides tres, qui in clariore ſuggeſtu ſedent, atq; ſoli ius habent referendi ad magnum conſilium. Poſt hos in medijs ferè ſubſellijs, quæ paulo elatiora ſunt ad parietes comitij poſita, certis ſtatutisq; ſedibus, Aduocatores ſedent, tresq; X uirûm præſides, ac demum ꝙ longiſsime à ſuggeſtu Ducis ſunt ſubſellia Auditorũ ueterum, ac recentiũ, de quibus omnibus magiſtratibus à nobis infrà dicẽt. cæteri uero ciues omnes (ut dicebã) promiſcue pro animi arbitrio ſedẽt. ſtatuta deinde hora fores comitij clauduntur, feruntur q; claues ad ſuggeſtum principis, & ad eius pedes locãtur. tunc ſcriba primus, qui honos eſt non patriciorum, maximæ tamen dignitatis, aſſurgit, atq; elatiore loco cõſtitutus uoce magna pronun-

nunciat magiſtratus, pro quibus ſunt eo die habenda comitia. pronunciatis magiſtratibus, cõtinuo ex eo loco con fert ſe ad ſuggeſtũ in quo eſt princeps, altaq; uoce citat magiſtratus, præſides comitiorũ quos ſupra memorauimus, ut ad principẽ & cõſiliarios accedant. iuſsi confeſtim accedunt, ibiq; iureiurando interpoſito pollicentur operam ſe daturos, ut leges comitiorũ ſeruentur, non pronunciaturos ciuem eum, qui contra decreta aliquid egerit, ſed pœna legibus cõſtituta punituros. His peractis ad ſua quiſq; loca reuertitur, præter unum ex Aduocatoribus, ac unum ex præfectis x uirûm, qui ad extremam partẽ atrij ſe conferunt aduer ſam principis ſuggeſto, ibiq; deſtinatis ſedibus conſident. reliqui uero Aduocatores in dextro latere comitij, duo uero reliqui x uirûm pręſides ſiniſtro latere è regione Aduocatorum ſe item locant. Cõſimili ratione ueteres & recentes extremo loco comitij, quẽ dicimus lõgiſsime diſtare à ſuggeſtu principis, oppoſitis lateribus conſident,

dextro inquã ac ſiniſtro:ut huiuſmodi magiſtratuum uniuerſo ciuiũ conſilio omni ex parte oppoſiti cuſtodes eſſe uideantur, ne quis impune quippiam agere poſsit, contra leges & comitiorum decreta. Magiſtratibus hũc in modum diſpoſitis tres urnæ iuxta principis ſuggeſtum ſarciũtur, in quibus cõduntur globuli aurei argenteiq́ꝫ:hocq́ꝫ modo diſpoſitæ, ut in medio ſuggeſtu una, ex utroq́ꝫ latere itidẽ una, in quarum utraq́ꝫ XXX. tantum ſunt globuli aurei, innumeri uero argentei. aſt in media urna LX. tantum globuli conduntur, quorum triginta ſex aurei, argentei uero uiginti quatuor:ſuntq́ꝫ aurei omnes globuli, certis literarum notis inſcripti, quas ſingulis comitijs ſorte educunt, ne qua poſſet ſubeſſe fraus. Locatis urnis tres conſiliarij iuniores cęteris è ſuis ſedibus ſurgunt, ac ad extremam partẽ ſuggeſtus iuxta tres urnas ſeſſum eũt, ea ratione ut ſinguli ſingulis conſiliarijs aſsideant. ijs ita actis & diſpoſitis ſortes ducũtur, ac is ordo ciuium, cuius ſors exierit, conſurgit ex

utroq́ꝫ

utroq; comitij latere. Per atrium nanq; q̃ longum eſt, decẽ ſunt ſedilium ordines diſpoſiti, in quibus pro cuiuſq; arbitrio cõſidere ciues ſuprà diximus, unaq; tantũ ſors duobus ordinibus inſeruit, his ſcilicet qui ex utroque latere comitij ſibi reſpõdent. is itaq; ordo cuius ſors exierit, magna præconis uoce citat̃, & ex utroq; latere comitij, eo etiam ordine quo ſorti libuerit, conſurgitur: ciuesq; eo quo ſederint ordine, ad eas ſe urnas conferũt, quibus iuxta ſuggeſtum principis cõſtitutis conſiliarij aſsident: ac manu impoſita quiſq; globulum unũ educit: qui ſi argenteus ſit, diuerſo itinere ad ſedile, unde ſurrexerat, reuertitur. at qui aureum eduxerit, confeſtim cõſiliario, qui urnæ illi præeſt, conſpiciendum tradit: ille diligenter notã agnoſcit. illa notæ inſcriptio ea ratione eſt inuenta, ne quiſquã afferre domo ſecum poſsit aureum, quem manu furtim impoſitum uideretur ex urna eduxiſſe, ſicq; per fraudẽ elector fieret. Is ergo cui ſors aurei obtigerit continuo ad mediam urnam ſe cõfert,

indeq; globulum extrahit. qui ſi argenteus fuerit, inops uoti ad ſuum ordinẽ reuertitũ: ſin uero aureus fuerit, ſuggeſtum aſcendit, ac è regione principis deſtinato loco ſeſſum it. ſecundus qui eadem ſorte uſus fuerit, eodem etiam ſe recipit, ac item tertius: ſicq; deinceps cęteri, quouſq; nouem fuerint qui optimum electorum ordinem complent, ac ita eo in ordine diſponuntur, ut ſolius ætatis ratio habeatũ, præterea nullius rei. Hoc loco inſtitutum illud minime prætereũdum eſt, illos qui ſortis beneficio electores ſunt facti, ſtatim alta uoce à ſcriba pronunciari ſolere, adeò ut omnes audiant: neq; amplius facultatem eſſe cuipiam eius conſanguineo, aut affini arcta neceſsitudine coniuncto tentandi ſortem, qua elector fieri queat: neq; etiã pluribus q̃ duobus gentilibus aditus patet ad ordines electorum. quod ſumma prudentia maiores noſtri inſtituere, ut ſcilicet ad plures agnationes ac familias hoc munus eligẽdi perueniat, publicumq; hoc beneficium latius pateat inter ciues: ſatis enim

nim eſſe debet, ſi ex una familia ſors
luobus contingat, qua publicæ autho
ritatis compotes efficiantur. Sed eò re
uertatũ, unde noſtra diuertit oratio. pri-
mus hic ordo electorius eueſtigio ut
cõpletus fuerit, comitio egreditur, ſi-
mulq́ꝫ nouẽ illi ſe in certũ conclaue re-
cipiũt. Hic ſcriba unus à ſecretis reipu
blicæ adeſt: primum electoribus nun-
ciat ea quæ legibus præſcripta ſunt, &
quæ in magiſtratibus eligendis ſerua-
ri debeant, leguntũ item ſenatuſconſul-
ta, quibus cauetũ, ne pecunia corrupti
electores, ſeu quapiã mala arte & frau-
de eligant, uel, ut rectius dixerim, nun
cupẽt eos, qui cõpetitores futuri ſunt,
ac conſilij proponendi iudicio diſpo-
nuntur. Deinde nouem illi electores,
prout cuiuſq; ætas fuerit, ſeniores ſcili
cet digniori loco ac patrio ſedent. nul-
lum nanq; aliud diſcrimen præterquã
ætatis inter ciues Veneti eſſe uolunt,
quod nullius ſimultatis cauſa fuerit:
neq; à ſummis philoſophis, Ariſtotele
inquã in Politicis, & Zenone in Cyri
Perſarum regis inſtitutione opere lon
ge

ge celeberrimo eſt prætermiſſum. Electoribus eo ordine diſpoſitis, nouem item globuli in urnam conijciũtur, numeris quiſq; notati, ab uno ad nouenarium. In pagina uero paululum longiore inſcripti ſunt magiſtratus, quorum habenẽ comitia ſuo ordine. Maximus natu electorum, ex urna ſortem educit. numerus ſorti inſcriptus inſpicitẽ, ac quotus fuerit numero deſcriptus, pronũciandi quem uoluerit ciuem ius habet. Idem contingit ſecundo, idem tertio, & ſic de cæteris, ut ſcilicet ducta ſorte quiſq; electorum priuati ac proprij magiſtratus beneficio & arbitrio ſortis ſit pronunciator effectus. Poſtmodum is, cui primi magiſtratus ſors obtigerit, eum ciuem pronũciat quem uoluerit. Itur in ſuffragia à nouem electoribus. ſi ſex ſuffragia uel plura tulerit electus ab eo electorum ordine, in eo magiſtratu renunciatur, ac eius nomen in pagina ea oblonga inſcribitur, in qua magiſtratus omnes, quorum habentur comitia, ſunt inſcripti, q; ſi pauciora quàm ſex ſuffragia tulerit, quod rariſſi-

riſsime euenit, iterũ alius ab eodem lectore proponitur. Ad eãdem ratio-em res deinde peragitur, & ſic dein-ceps quouſq; aliquis proponatur, qui approbetur ſex electorũ iudicio. Idem eligẽdi modus in ſecũdo, tertio, omni-busq; alijs ſeruatur, quoad ille electo-rum ordo in ſingulos magiſtratus ſin-gulos ciues elegerit. Interim uero dum hæc in conclaui aguntur, reliqui ciues ordinem ſortiũ in comitio cœptũ non intermittũt. ſed ad urnas ſe conferunt, prout cuiq; ordini ſors contingit: dein de globulos educũt, donec nouem a-lij ſortem utranq; auream ex urna ex-traxerint. & hi complent ſecundum e-lectorum ordinem, qui habita (ut di-ctum eſt) ætatis ratione, & ipſi in con claue deſtinatum ſeorſum ſecedunt: quo in loco adeſt & alius ſcriba à ſecre tis, qui ratiõe in nullo diſpari à priore, tum decreta ac ſenatuſconſultum quæ ſeruanda illis ſunt, recitat palàm, tum ſuo quemq; loco collocat: paginãq; de-fert eiſdem magiſtratibus, eademq; ſe-rie, qua prior illa, quã in conclaui pri-

mi

mi electorũ ordinis delatam fuiſſe ſupra diximus. Itidem ſortes ab electoribus educuntur: ut quiſq; ſuam educit, à ſingulis pronunciantur ciues ſinguli in magiſtratibus quorũ comitia fiunt, prout cuiuſq; electoris ſors tulerit. ac eodem ferme modo poſt hos tertij nouem eadem ratione tertium ordinem complentes, in priuatum quoq; cõclaue ſecedunt, in quo eadem adamuſsim obſeruantur. Sic etiam quarti nouẽ in ſuum, atq; hoc pacto explent numerũ trigintaſex ciuium. totidem nanq; fuerant globuli aurei in urna medio ſuggeſtu conſtituta. Quamobrem ex ſexaginta ciuibus quibus ex primis urnis ſexaginta pilulæ aureæ contigere, triginta ſex electores fiunt, in quatuor claſſes diſtributi: quatuor uero & uiginti, qui ex media urna globulos argẽteos eduxerũt, ſpe fruſtrati redigun tur in ordinem. Nõ me latet, perquam arduum eſſe minuta hæc à ueterũ Romanorum uſu longe remota literis illuſtrare, ſed potius inepti culpam mihi cenſeo ſubeundam, quàm parum diligentis

entis. ideo quæcũq; etiam minutiora
curate ſanè à nobis memorabuntur,
deò ut nihil amplius etiam ab homi-
e diligenti deſiderari queat. Nunc re-
ertamur unde digreſſa eſt oratio. Cũ
rgo in quolibet magiſtratu, cuius eo
ie habent comitia, à claſsibus quatu-
r electorũ quatuor item ciues electi
nt, à ſingulis inquã ſinguli: niſi fortè
ontingat unum aliquẽ à duobus aut
ibus ordinibus electorum renuncia
, quod interdũ accidit, ſed plerũq; cu-
uſq; magiſtratus quatuor fiunt cõpe-
tores: in nonnullis tamen paruæ di-
nitatis ac inferioris notæ magiſtrati-
us duo tantum fiunt competitores:
uæ nanq; priores electorũ claſſes ius
abẽt eligendi, ac pronunciandi com-
etitores, in illis minoribus magiſtrati
us, cũ poſteriores claſſes eo iure ſint
riuatæ. poſtquam magiſtratuum om-
ium competitores electi fuerint, ea
uam ſupra expoſuimus ratione, con-
ſtim electores dimittuntur, neq; ſuf-
agari ea die cuipiam poſſunt, nec etiã
omitijs intereſſe. ac ſcriba magnus
qui

qui (ut dixi) patricius honos non eſt, maximę æſtimationis, ex ſuggeſtu magna uoce pronũciat competitores primi magiſtratus: ac ſigillatim recitat, quis, & quo electorum ordine electus ſit, necnon quo electorum authore, & in quo ordine unuſquiſq; competitorum electorũ fuerint. Quo mihi in loco illud nequaquam prætereundũ exiſtimo, legibus ſancitũ eſſe, ut elector ille, quo auctore quiſq; competitorum pronunciatus ac electus ſit, ueluti fideiuſſor eius habeat: ut ſi contingat pronunciatum ciuem ſuperatis competitoribus uoti compotem magiſtratum eum adipiſci quẽ petebat, ac in eo magiſtratu pecuniæ publicę quippiam auerterit, ac damnatus fuerit peculatus, nec ſoluendo ſit, is elector, quo autore pronunciatus eſt, in ærarios referatur. Competitoribus igitur elata uoce à magno ſcriba pronũciatis, primi magiſtratus continuo pronunciati, ſi adfuerint, cũ gentilibus quiſq; ſuis ac maxime neceſſarijs cognatis è comitio egrediũtur, & in cõclaue deſtinatum ſe

confe

ònferunt, ibiq; operiuntur donec illi-
s magiſtratus habeant comitia. Poſt
l item magnus ſcriba oēs admonet, di
inis atq; humanis legib. unūquemq;
:neri, ut ei ſuffraget, qui omnium op
mus ac reipublicæ utiliſsimus fore ui
eatur: deinde primum competitorem
ominat, à primo ſcilicet electorū ordi
e electum, pro quo in ſuffragia eun-
um ſit. cōtinuo iuuenes tot exurgūt,
t unicuiq; ſedilium ordini bini inſer-
iant. Hi urnas quaſdam manibus ge-
ant, miro artificio coagmentatas: ex-
:rior pars eſt uiridis, interior alba, uni
o fornice ſuperius tectę: in quem cum
ıanum inieceris, liceat tibi in utrū uo-
ıeris ſuffragiū dimittere: cum tamen
ullus, etiam ſi adſit ac diligenter inſpi
iat, dignoſcere queat in utram urnam
ıffragiū ſiue calculum ieceris. nec fa-
is ſuffragantur, ſed pilulis quibuſdam
nteis, ne qua ratione ex ſono, quē ca-
entes in urnā fabæ facturæ erant, di-
noſci poſsit, in utram urnam calculus
t iactus. nam maiores noſtri maxime
:ipublicæ intereſſe exiſtimauere, ſi li-

bera iudicia fierent:idcircoq; ſummam operam dedere, ut ſuffragia quàm occultiſsima eſſent. Iuuenes ergo illi cum ſuis quiſq; urnis inuicem coagmentatis ad ſedile concedunt, ac cuiq; ciuium eo quo ſederunt ordine, urnas offerunt. quilibet uero ciuis palàm oſtenſo calculo manum in fornicem imponit, ac in utram uoluerit urnam eum dimittit: ſi ſuffragari uelit, in interiorem albam: ſi uero refragari, in exteriorem uiridem. ſimul in unoquoq; ſediliũ hac ratione eo quo diximus modo in ſuffragia itur. Quo fit ut breui admodũ temporis ſpatio ab uniuerſo conuentu ciuium ſuffragatum ſit. tunc urnæ deferuntur ad ſuggeſtum principis, ibiq; collecta ſuffragia effunduntur in duo uaſa patula, ea uidelicet quæ fuerunt in urnis albis, in uas candidũ. at quæ in uiridibus urnis collecta ſunt ſuffragia, itidem in uiride uas conijciuntur. Deinde ad conſiliarios numeranda deferuntur, inter quos medius ſedet princeps. candidi uaſis ſuffragia competitori fauentia ab eis conſiliarijs numerantur,

qui

qui dextro principis latere aſsident. At collecta in uaſe uiridi, quæ ſcilicet re/ fragant, ab his qui ad læuam principis ſederint, recognoſcuntur. ſcribæ pub/ lici conſiliarijs adſtant, ſtatimq́; ſcriptis mandant numerata ſuffragia. Interea dum primi ſuffragia recenſentur, eadem fermè ratione pro ſecundo in ſuffragia itur, qui à ſecunda electorũ claſſe fuerit electus. deferunt itidem ſuffragia ad conſiliarios. numerant illi, ac numerum ſcribæ mandant in ſcriptis. ſic pro tertio ac demum pro quarto ſi tot fuerint competitores, ad ſuffragia itur. Numeratis ſuffragijs, is qui plurima tulerit, dummodo dimidia excedant, pronunciatur electus à magno ſcriba, quũ peractis omnium magiſtratuum comitijs conſilium dimittendum eſt. Sin autem eius magiſtratus competitorũ nullus plura ſuffragia quàm dimidia omnium tulerit, præteriti hi omnes habentur, differturq́; electio ad altera comitia. Poſt primi magiſtratus comitia peracta pronunciant nomina electorum in ſecũdo: recedunt è concilio cõpetito

res cum gentilibus ac cognatis. At illi qui concluſi erant, primorum ſcilicet gentiles atq; cognati, in comitium rece dunt. Eadem ratione in nullo diſpari à priori, eodem ordine itur in ſuffragia pro ſecundi huiuſce magiſtratus competitoribus. ac item numerantur à conſiliarijs. is electus habetur qui ſuffragijs alios ſuperauit, dummodo plura dimidijs ſint. ſic pro tertio, item deinceps pro quarto, hoc demum in omnibus alijs magiſtratibus ſeruatur. Poſt completa comitia electorum nomina magna uoce pronunciant à ſcriba magno, poſtea dimittitur conſilium: non tamen ultra ſolis occaſum protrahi comitia queunt. Quòd ſi ea ſolis occaſus interceperit, ſtatim renunciantur, qui ad eam horam fuerint electi: eorũ, qui reſtant, nulla ratio haberi poteſt. Itaq; beneficio, quod eis cum ſors, tum electorum claſſes attulerant, ſpe fruſtrati minime frui queunt. fuitq; hoc ſumma ratione decretum. nam facile admodũ eſſet, ſi res in noctem protraheretur, ne tam magna ciuiũ multitudo à magiſtra

tibus

ibus, qui comitijs præfecti ſunt, in offi
cio cõtineri poſsit, quin tenebris fauen
ibus aliquid contra leges agant. iccir-
co maiores noſtri ſapientiſsimi uiri, qui
eximia prudentia & animi ſolertia om
nia proſpexiſſe uidentur, ſtatuêre ultra
ſolis occaſum comitia protrahi nõ poſ
ſe, neq; aliquo pacto lucernã ullam in
atriũ illud inferri, dum comitia haben-
tur. Hæc eſt omnis comitiorũ ratio, in
qua minime eſt prætereundum, ita in-
ter ciues diſtribui magiſtratus, ut tamẽ
duo eiuſdem gentis, aut etiam conſan-
guinei maxime neceſſarij in eodẽ ma-
giſtratu eſſe non poſsint. Quemadmo
dum neq; ijſdem comitijs duo gentiles,
aut agnati maxime neceſſarij, ſortis be
neficio electores eſſe nequeunt, ut ſu-
prà oſtendimus. quod ſumma quidem
ratione ſtatutum eſt, ut ſcilicet ius pu-
blicę poteſtatis ad plures pertineat, nõ
autem ad paucos contrahatur neceſſa-
rios. nam hi poteſtatẽ adepti facile poſ-
ſent aliquid moliri, ac rempublicã tur-
bare. præterea quum plurimi expertes
fuerint honorum, neceſſe etiam eſt, ut

hi plurimi eam rempublicam oderint, ac rebus nouis ſtudeāt. Eam uero rempublicā diutius conſiſtere ferè impoſsibile eſt, quam multi ciuium nolunt. adde quòd proprium reipublicæ eſt, publicam poteſtatem ad plures pertinere: idq́ꝫ æquiſsimum ſit, ut conſimiles inter ſe ciues, ex quibus reſpublica conſtare ſolet, non diſpares ſint in honoribus conſequendis. paucorum uero ſtatum, quem Græci ὀλιγαρχίαν dicunt, facile conſtituunt, qui ius publicū contrahunt ad paucos neceſſarios. Quamobrem in republica Veneta ita magiſtratus inter ciues diſtribuunt̃, ut quoad fieri poſsit omnes familiæ agnationesq́ꝫ honorū ſint participes: ea tamen ratione, ut non quiuis, ſed hi tantū uiri qui & probitate & prudentia excellūt, rempublicam adminiſtrent, ac muneribus publicis fungantur. Prior illa inſtitutio populare quiddā ſapit: altera uero optimatium gubernationē. quare luce clarius intueri licet, om̃es rectas gubernationes ciuitatū in hac una republica eſſe cōmiſtas. nam quamuis hoc

magnum

magnum cōſilium ſpeciem quandam referat popularis ſtatus, nihilominus in eo perſpicitur cōmixtam eſſe rationem optimatiū gubernationis cum populari. nam ſorte eligi magiſtratus populare eſt; in eo etenim ſtatu ciuitatis iuſtum atq; æquum æqualitate Arithmetica metiuntur: ac reputant, quum unuſquiſq; populi unus ſit ciuis, & liber, ac paribus paria debeantur, unum quenq; ex populo pari iure ac commodo frui debere in republica, ut magiſtratus cōſequi poſsit. & quum omnes ſimul nequeāt imperare, ſed per uices, exiſtimant æquam hanc eſſe diffinitionem, inter ciues ſorte fieri debere, ut hi imperent, quibus ſors fauerit. Contrà in paucorum potentia, quæ aberrat à republica optimatiū, arbitrantium æquum, cū imparibus imparia debeantur, diuiteſq; ſuperēt alios ciues copia rei familiaris, eis quoq; ſupremos honores deberi. In qua exiſtimatione utrique longe à uera ratione recedunt, licet uerisimili nitantur. nam quod inquiunt, paribus paria, aut imparibus

imparia deberi recte ſtatuunt. In eo uero quod paritatẽ priores numero tantum, ac poſteriores imparitatem ſolum diuitijs metiantur, hi nimirum utriq; egregie fallunt. Etenim qui numero pares ſunt, aliqua in parte pares ſunt, nõ omnino pares. Et qui diuitijs impares, non omnino impares cẽſendi ſunt, ſed aliqua tantũ ratione impares. Verum cum ciuilis ſocietas ad bene uiuendũ ſit inſtituta, uirtus ſola diſcrimen hoc efficit. his ergo qui uirtute præſtant, tanquam imparibus ac potioribus ſupremi etiam honores in republica debentur: æqualibus uero uirtute ac ciuili induſtria, æquales etiã honores. hic modus, hæc norma optimatium eſt. Sicuti ergo populare eſt, uti ſorte in electoribus conſtituendis: ita eſt optimatium, ut is qui uirtute præſtare iudicio cõſilij exiſtimatus fuerit, potior habeatur, ac reliqui repulſam ferant, qui indigniores habiti ſint. Qua ex re facile perſpici reor, in hac comitiorũ habendorum ratione cõmixtam eſſe cum populari ſpecie optimatium formã: eo tamen

nen temperamento, ut id quod eſt op-
timatium ſuperet ratione͂ popularem.
nam ſors in electoribus tantum conſti
tue͂dis dominatur: cuius poteſtatis ne-
quam etiam homines reipublicæ abſq;
detrimento co͂potes eſſe queunt, parq;
ius habere cum optimis ciuibus. at in
adipiſcendis honoribus nil ſortis eſt, to
tum in electione & exiſtimatione poſi-
tum eſt. Quo in loco non omittendum
cenſeo illud inſtitutu͂, in comitijs magi
ſtratuum, qui exigunt uiros præcipua
quadam bonitate ac ſolertia præditos,
quatuor ordinibus electorum, de qui-
bus ſupra memini, ſenatum uelut quin
tum ordinem explere. nam dum ordi-
nes illi in conclauibus ad hoc munus
deſtinatis eos pronunciা͂t, quos uolue-
rint co͂petitores, ſi fiant comitia cuiuſ-
piam horum, quos dixi, magiſtratuu͂,
cogitur ſenatus in minus atrium: ibiq;
unicuique ſenatori licet eum quem uo-
luerit in certis illis magiſtratibus nomi
nare, pro quibus in ſuffragia itur. at is
qui plura attulerit, pronunciatur ele-
ctus ſenatus ſcrutinio, fitq; quintus co͂-
d 5 petitor

petitor. quamobrem euidentiſsimum eſt, præſtantiorem eſſe in noſtra republica legem reipublicæ optimatium, ea quæ eſt popularis ſtatus. Cæterum huiuſcemodi comitiorum modus ac ratio ſatis hactenus diligenter à nobis expoſita eſt. Accedamus ad eam reipublicę partem, quæ ueluti in fidibus ad conſtituendam διαπασῶν conſonantiã uox grauis acutæ proportione quadam reſpondet, ſic etiam ſpecie quadam regia parti populari reſpõdeat, ac demum in unum concentum optimæ reipublicæ iniectis medijs magiſtratibus coaleſcat.

Libri primi finis.

CASPARIS CONTARENI PATRICII VENETI, De magiſtratibus, & republica Venetorum, liber ſecundus.

N VLLVS eſt, qui ignoret principē in urbe Veneta perſonam regis ac ſpeciem regiæ gubernationis præ ſe ferre. ideo non abſq; ratione poſtquam is à nobis conuentus ciuium eſt deſcriptus, qui populi formam habeat, & ſi non ſatis pro rei ipſius dignitate, pro tenuitate tamē noſtra non indiligenter: nunc à nobis aggrediendum eſt, qua ratione ducti maiores optimi atq; ſapiētiſsimi homines principem unum reipublicæ præeſſe uoluerunt: necnon etiam dicendum, quibus temporibus ac qualis fuerit huius principis præficiendi origo. Neminē puto latere, id quod à nobis ſæpius

hoc opuſculo eſt repetendũ, ciuitatem ciuilem quandam ſocietatem eſſe, quæ per ſe ſufficiat ad bene beateq́; uiuendum. Omnem uero ſocietatem unitate quadam contineri, quis ambigat? contrà autẽ diſtractione diſſolui. Quo effectum eſt, ut diſcordia ciuiliq́; diſsidio, maximæ & opulẽtiſsimæ ciuitates breui corruerint, funditusq́; euerſæ ſint. unitas uero commode contineri non poteſt, niſi ab uno, qui multitudini ciuium ac uniuerſis magiſtratibus, quibus priuatæ quædam functiones ſint demandatæ, præſit, atq; multitudinem quodammodo diffluentem colligat, ac in unũ conciliet. quod philoſophi ſummi ac præcipui naturæ indagatores, cũ in uniuerſi conſtitutione, tum etiam in microcoſmo, id eſt animali, animaduertêre. Nam proſpexerunt in hac rerum uniuerſitate multos ac difformes, prout ſcilicet uniuſcuiuſque natura fert, motus ab uno, cœleſti inquam, contineri, ac diuturno: omnes etiam cauſas ab una prima omnium cauſa: demum in uno animali plurima ac lõge diuerſa mẽ

bra

ra, quorum functiones uariæ diſſormesq; ſint: una tamen anima & unico membro, corde ſcilicet, comprehendi, atq; in unitatem quandam colligi. pari propemodum ratione ni multitudo ciuium ita fuerit legibus inſtituta, ut unũ quempiam præſidem uelit, cui bonum commune omnium ac unionis ciuilis cõſeruandæ cura præcipue incumbat, quò uniuſcuiuſq; ciuis tum priuati tum magiſtratu fungentis actiones tanquã ad ultimum finem & pręcipuum finem referri debent: nimirum diutius nõ poteſt cõſeruari, ſed in diuerſas partes diſtracta decidet. quod ut nullius ciuis culpa aut iniuria contingat, ex ſingulorum quidem ſedulitate circa proprium priuatũq; munus accidere neceſſarium erit, quum cõmuneb onum nulli præcipue ſit demandatũ. Cape rei frumentariæ præfectos, hi potiſsimum in hanc curam incumbent, ut eorum opera magna frumenti copia ex omnibus partibus inuehatur in urbem, ſitq; tritici annona uilis. At hoc fortaſſe publicis uectigalib. officiet. Naualis quoque

que rei præſides, quod pulcherrimum habemus, non diſsimili ratione maxime ſtudebunt, ut quamplurimas triremes ędificent, om̄ibusq; bellicis & nauticis inſtrum̄etis exorn̄et egregie, atq; pecunias publicas undiq; coactas in eum uſum expendant: ex qua forſitan ſedulitate reliqui reditus publici, & reficiendis arcium & oppidorum mœnibus & cuſtodibus regionum ſatis eſſe non poterũt. quamobrem ſolutis compagibus reſpublica diſtracta dilabitur, non culpa, ſed ſtudio ciuiũ, dum quiſq; perquam egregie munus ſuum obire ſtudet. quòd ſi hiſce incommodis effici uidetur, ut operæprecium ſit boni cõmunis curam alicui præcipue demandare, cuius officium nullum priuatum ſit, ſed ſolum moderetur & dirigat cuiuſq; functionem ad cõmune bonum, & ad reipublicæ unionem: pluribus æquè hoc negotium cõmitti non reor è re ciuitatis eſſe. Etenim id quod pariter plures curant, omnes pariter negligũt (quod inquit Ariſtoteles) dũ nulli prę alijs fraudi dari poteſt, ſi quid per

peram

eram agatur: ut interim omittã æmu-
ationem ac ſimultates, quæ inter pa-
es plerunq; eſſe ſolent. ſin uero unus
uic rei præficiatur, qui temporaneum
unc magiſtratũ gerat, utputa annuũ
ut ſemeſtrem, non autem quoad uixe
it: hic nimirum bene ſecum agi puta-
bit, ſi tantiſper reſpublica feliciter a-
gat, donec defunctus fuerit magiſtra-
tu, ſecurus quid poſtmodum ſit euen-
turum, ac quo res caſura ſit. Quare cõ
tingit, ut male plerunque res cedat. Id
quod certiſsimo experimento comper
tum eſſe poteſt, à pleriſq; rebuſpubli-
cis ſumpto, quæ hoc gubernationis ge
nere noſtris temporibus uſæ ſunt. Ideo
à noſtra ciuitate ſapientiſsime inſtitu-
tum fuit, ut in hac republica conſtitue-
retur quædam ſpecies regiæ guberna-
tionis, adeo legibus temperata, ut quo-
uis incõmodo ac periculo, quæ reipu-
blicæ imminere poſſent, amotis, utilita
te uero & cõmodo, quod regia guber-
natio habere ſolet accito, nihil relictũ
eſſe uideretur, quod ſit deſiderandum,
ac ſimul rempublicam liberrimam, &
regem

regem præſidem haberemus. Vnus er‑go princeps eligitur, qui etiam habeat ducis nomen. is quoad uixerit, reipu‑blicæ præeſt, præcipue curam boni cõ munis habet, quo maxime ciuitates cõ tineri ſuperius à nobis efficaci ratione probatũ eſſe reor. Huius nulla eſt pri‑uata functio, nulla etiã eſt in uniuerſa republica, cuius expers eſſe debeat. hic cum unumquenq; priuatũ, tum etiam quoſcunq; magiſtratus ita debet in offi cio continere, atq; ea ratione modera‑ri, ut ueluti quadam harmonia omnia conſonent cõmuni bono, atq; ad unio nem ciuilem referantur: ne qua ſcili‑cet functio ſiue nimia ſedulitate magis quàm opus ſit intenta, aut negligentia remiſſa utilitati communi officiat. hoc igitur eſt principis munus, ut tanquam in quadam reipublicæ ſpecula poſitus conſpicetur, quid unuſquiſq; rerum a‑gat, eorum præſertim qui fuerint præ‑diti publica authoritate: ac ſi quem per ſpiciat qui officio ſuo deſit, accerſitum coram uniuerſo collegio uerbis primũ caſtiget, ac ſi res ita tulerit, adhibitis

Aduo‑

Aduocatoribus, ſeu Xuirûm præfe-
tis, mandet culpā eius dignoſci, ac de
onſilij ſentētia puniri. Ipſe quoq; dux
i uelit, cū Aduocatoris tum præfecti
xuirûm authoritate uti poteſt, atq; de
uiuſq; crimine & de mulcta infligen-
la ad conſilium referre. Id quòd more
ieri ſoleat, infrà docebimus, quum de
udicijs criminum agemus. Eam enim
princeps obtinet poteſtatem, ut in quo
uis ciuium collegio ſeſe adiungere col-
legam magiſtratui præſidi, parq; cum
alijs præfectis ius habeat: ut hac potiſsi
mum ratione omnibus cōſulere queat.
uerū poteſtas hæc adeò eſt legibus con
tracta, ut nihil ſolus poſsit, alijs magi-
ſtratibus adiunctis non amplius autho
ritatis obtineat, quàm quiuis unus eo-
rum, qui eo magiſtratu funguntū. Quin
etiam magiſtratuū ius adeò modicum
eſt, ut nullus tametſi ſummus quidquā
ſtatuere poſsit, quod alicuius momen-
ti haberi debeat, niſi de conſilij ſenten-
tia. ſed de his ſuo loco luculenter dice-
tur. In quouis præterea conſilio prin-
ceps tanquam illorum unus unius tan
e tum

tum ſuffragij ius habet. in magno item conſilio in conuentu omnium ciuium dum comitia magiſtratuum fiunt, neq; gentili, neq; conſanguineo competitori ſuffragari poteſt, uerũ eodem pariq; iure cum omnibus utitur. Ex his igitur puto quemcunq; facile intellecturum, Venetorũ principi omnem ademptam eſſe facultatem principatu abutendi, & pro tyranno ſe gerendi. Quæ res diuturna, quin potius uetuſtiſsima cõſuetudine, uel à primis originibus urbis ad hæc uſq; tempora perducta adeò inoleuit, ac cõfirmata eſt, ut nihil minus urbi Venetæ timendum ſit, quàm principem reipublicæ libertati ullum unq; negocium faceſſere poſſe. Verũ enimuero cum maximos labores ac ingentem ſollicitudinem animi abſq; mercede ulla uniuerſi reiecturi eſſent, poteſtatis diſpendiũ principi repenſum eſt adhibitis honore, dignitate, ac ſpecie regia. Nã ornatus corporis regius eſt, purpurea enim ueſte aut aurea ſemper utitur. Capite geſtat uelamen linteum pro regio Diademate, ſupra quod & geſtat

geſtat capitium purpureum limbo au-
reo ornatum, cuius pars quæ occiput
egit, in cornu formam aſſurgit. ſedem
n ſuggeſtu habet ueluti regiam. om-
nes ciues cũ priuati tum magiſtratum
gerentes detecto capite ac ſtantes ſe-
dentem principem alloquuntur: hono
is id hac tempeſtate præcipuũ ſignũ.
Nulli princeps aſſurgit. Cunctæ epiſto
e reipublicæ ſub nomine ipſius prodẽ
nt obſignanturq́. Orator quiuis, prę-
or, præfectus, aut quilibet alius qui ad
enatũ ſcribere uoluerit literas, ad prin
ipem deſtinat: decretorum, legum, ac
enatuſconſultorũ promulgationes no
ine principis fiunt. Nummi oẽs tam
urei quàm argentei cum nomine ac ſi
ura principis excudunt. Tandem ut
aucis abſoluã, ubiq; regis ſpeciem in-
eri poſsis, poteſtatem uero nuſquã.
pientiſsime & hoc quidem in repub-
a Veneta, ut cætera omnia, conſti-
tum fuiſſe, nullus ſanæ mẽtis inficia-
auſit. Nam hac honoris mercede la-
rioſum alioquin principis munus rẽ
ndere, quod ſolum uirtutis præmiũ

eſſe uulgus prædicat, & ſummi philoſophi prodidere. Ex quibus Ariſtoteles in Ethicis inquit: Quũ hi qui recte & ſancte magiſtratum gerant, non ſuæ ſed aliorum utilitati conſulant, nulla alia ratione æquum eis præmium tribui poſſe, præterquã ut honore alios antecellant. Præterea magnopere facit huiuſce principis dignitas, ut quicunq; ciuis & caſtigationem eius maxime uereatur, & iniũcta munera maiori ſedulitate perficiat. Adiuncti ſunt principi ſex cõſiliarij, ex ſenis tribubus in quas diuiſa eſt uniuerſa ciuitas, delecti ex ſingulis ſcilicet ſinguli. hi octimeſtrẽ magiſtratum gerunt, perpetuoq; principi aſsident, omnia cum principe audiũt, nullæ literæ publicæ exeũt, niſi ex ſententia quatuor conſiliariorũ, qui etiam nomina ſua literis aſcribunt: non his tamen quæ prodeunt, ſed illis quas ſcribæ reipublicæ primum ſcripſerunt, atque poſt exempla edita ſeruant. In qua quidẽ re illud haudquaq; eſt prętereundum, haſce literas, quæ non ex decreto conſilij, ſed iuſſu principis & conſiliario

liariorum datę ſunt ad quempiã, ut res parui momenti & modicæ eſſe autoritatis. Illud nanq; ſæpius eſt nobis repetendum, omne ius omnemq; poteſtatem conſilijs eſſe duntaxat attributam: nullum uero magiſtratum per ſe amplam poteſtatem obtinere. ſed de conſiliarijs infrà dicetur. Nunc ad principem, ſeu ducem malueris appellare, oratio redeat. Hac igit̃ ſpecie regia principi adfixa, cum plerunq; priuatę opes ſatis futuræ non eſſent ad tuendam eius dignitatem atq; ad eum locum honeſtandum, ex publico ærario conſtituta ſunt in ſingulos annos duci tria millia & quingenti aureorũ nummûm. Ac ne fortaſſe quiſquam paulo auarior in rem familiarem neglecta dignitate atq; utilitate publica, eam pecunię ſummam cõuerteret, iniuncta ſunt illi munera quædã, quæ ſuis impęnſis obeat, quibus & dignitati ipſius, & reipublicæ uſui cõſuleret. quę ſi ut pecunijs parcat, negligat, hæredibus adeò ingens pecuniæ mulcta eſt impoſita, ut dum rei familiari augendæ princeps ſtudere uo-

re uoluerit, & hæredibus prodeſſe, magnam eius iacturam facturus ſit, ſi ob auaritiam dignitati ſuæ defuerit: prǽterquam quod hæreditariā quandam ignominiā & dedecus poſteris relicturus eſt. Complures ſtipatores alit, inermes tamen, ſericis ueſtibus ſemper utitur. domum habitat aulæis mirifice inſtructam, ſupellectilis argenteæ copiā habet: cæteraq; id genus, quæ principi uiro conueniunt. Singulis annis quater prandium parat, ſexaginta & amplius ciuibus, laute atq; opipare inſtructum. qua in re peruetuſtum Lacedæmoniorum morem atque Cretenſium (quorū reſpublicæ illuſtres fuere) moderatū tamen maiores noſtri in hāc noſtram rempublicā tranſtulere. Nam cum ſummopere faceret ad beneuolentiam ciuiū cōciliandam cōuentus ciuium frequens, conuiuia quædam publica impenſis ærarij fieri ſtatuerunt tum Lacedæmonij tum Cretenſes, ad quæ cum ciues conuenirent, & unuſquiſq; facile quemcunq; dignoſcere poterat, & neceſsitudine quadam arctiori ex
con-

conſuetudine illa communi inuicem uinciebantur. uerum cum omnes promiſcue conuenirent, neceſſe erat plerunq; in conuiuijs illis tumultus & turbationes ſuſcitari: quumq; ij quorũ ea cura erat, pro ſe quiſq; ciues laute excipere uellet, pecuniæ publicæ magnam iacturam faciebant. Quapropter caſtigatione & modo adhibito uetus illud inſtitutũ & ad Venetos deductum eſt, omneq; id negocium principi demandatum. Quater ergo ſingulis annis ciues à principe adhibentur, lautis ſanè ſed nõ inuidioſis epulis. nec unuſquiſque promiſcue accedit, ſed hi tantum quos princeps aſciuerit, præter cõſilia rios & Aduocatores pręfectos quadra ginta uirûm ac xuirûm præſides, qui iure quodam eorum magiſtratuũ ſemper conuiuijs principum interſunt. cæteri ciues omnes inuitati accedũt. Hac autem ratione quatuor hæc conuiuia diſtributa ſunt, ut ſeniores digniores q; ciues inuitati, circa brumam die diuo Stephano protomartyri dicato ſummo mane cõueniant in ædes publicas,

habitationi principũ deſtinatas, ac ſolenni pompa domo principem deducant in ædem diui Marci: ſimulq; ibi ſacris interſunt, quibus peractis ad ædes ſuas principem reducũt, ibiq; ſimul epulantur. Aprili etiã menſe die Marci Euangeliſtæ, cuius numen Veneti pręcipuum habent, & quem patronum ſibi aſciuerũt, poſteaquam eius reliquiæ ex Alexandria Aegypti ciuitate illuſtri Venetias delatę ſunt, ciues ætate & dignitate minores inuitati à principe eodẽ more ac pompa celebratis ſacris ad principis prandiũ ſe conferunt. Aſcenſionis quoq; feſto, quo die nundinæ Venetijs fiunt, adhibentur à principe hi, qui uirilem ætatem attigerunt. Hi item ſummo mane deducũt domo ducem, ſimul conſcendunt nauem q̃ ornatiſsime ad hos uſus conſtructam, (quam Veneti Bucentaurum uocant) æſtuariaq; egreſsi cum primũ liberum apertumq; mare intueri licet, antiquorum pontificũ beneficio, qui hanc rem publicam pro rebus quamplurimis fortiter & egregie contra cõmunes nomi

nis

nis Chriſtiani hoſtes geſtis honeſtare uoluerunt, princeps iacto annulo aureo in mare, inquit, totidem ferè uerbis, ſe in ſignum ueri perpetuiq; imperij eo annulo mare deſponſare. his adduntur ab urbis præſule cærimoniæ quædam, quibus peractis deſcendunt in ædem diuo Nicolao dicatam, uetuſtam ſanè, & quæ in littore condita eſt, quod mare ab ęſtuarijs diſterminat. ibi ſacra myſteria celebrantur, quibus rite peractis conſcenſa rurſus naui Venetias reuerſi principem domum reducunt, ſimulq; conuiuantur. Quarto epulæ pertinent ad iuuenes ciues, qui duodecimo Calendas Iulias die dicata Vito & Modeſto martyribus, ſollenni pompa cum principe ad eorũ templum accedunt, quod quidẽ templum ultra riuum magnum, qui urbem mediã diuidit, eſt ſitum. qui quidem riuus iungitur ponte ſupra triremes ædificato, pro temporis ratione, ne immenſo ferè circuitu iter illud conficiendũ foret. Templum igitur inuiſunt, ſacris interſunt, ac demum à principe domum re-

ducto lauto ſanè excipiuntur cõuiuio. Atq; conuiuio frequenter adhibentur & ſaltatores & mimi, nec non cantores egregij, qui conuiuas oblectant: intermiſcentur interdum ludi nonnulli, qui mirifice capiant ſpectatores. ſic igitur uetus illud inſtitutum in Venetam rempublicam conceſsit, moderatum tamen. nam hac ratione cuiuſcunq; ferè ordinis ciues, pares tamen cum paribus ad epulas accerſuntur. ſicq; cum dignitati principis, tum etiã maxime cõciliandis inuicem ciuibus egregie conſultum eſſe uidetur. Cæterũ quoniã ciues patricij ſingulo quoque anno hiſce epulis honeſtari non queunt, ne ullus præteritus uideatur, ueteri inſtituto ac lege cõſtitutum eſt, ut hyeme unicuiq; ciui, qui in maiori conſilio ſuffragandi ius habeat, à principe mittantur quinq; marinæ anates, ueluti conuiuij quædã publici portio, quod etiam ad conciliandos ciues duci nõ parum facere cenſeri poteſt. hiſce impenſis inſumitur magna pecuniæ pars, quæ ex ærario principi quotannis numeratur. Quo fit, ut

etiam

ſam ſi uelit dux auarus, nequeat ta-
en ullis auaritiæ ſordibus fœdare di-
ıitatem atq; amplitudinē loci quem
net. Hoc loco quoniã ferè omnis po-
ſtas atq; authoritas principis eſt à no-
s explicata, referre operæpreciũ eſt,
ıo initio quibúsue temporibus ducis
ıiuſce creandi Venetijs conſilium ini
m fuerit: ac demum, quænam ſit ra-
o comitiorum in duce eligēdo. A pri
a ſtatim urbis origine cũ quiq; nobi-
ſsimi Venetæ prouinciæ ciues Aqui-
ia, Altino, Cõcordia, Opitergio, Pa-
ıuio ac pleriſq; alijs ciuitatib. ampliſsi
is atq; opulẽtiſsimis Hunnorũ impe
ı euerſis, qui rege Attila duce maxi-
ıã Italiæ cladē attulere, in ea æſtuaria
ıaris Adriatici cõueniſſent, in quibus
oſtea Veneta urbs cõdita eſt, ac in ui-
inioribus locis patriæ, quã liquerant,
nuſquiſq; ſedes ſuas poſuiſſent, ædifi-
ata fuere circiter duo & uiginti oppi-
a, partim in littore eo quod interiora
ſtuaria claudit, partim in tumulis qui
uſdam, qui ex æſtuarijs eminebant.
c primis initijs cũ ea oppida neq; per
ſe ſa-

ſe ſatis munita eſſent, neq; nauigiorũ copia alicui oppido tanta ſuppeteret, ut piratis ac prædonibus pro ſe quiſq; obſiſtere poſſet, optimum fore cenſuere, ſi de omnibus in communi conſulerent, cum omnium eadem etiam fortuna eſſet: ac communi conſilio proſpicerent, cum annonæ, tritici, uini, frugũq; omnium, quæ uictui neceſſariæ ſunt, tum maxime propriorum larium ſecuritati: ne quam iniuriã ſeu detrimentũ acciperent à piratis, quibus oppidis nondum ſatis munitis expoſiti erant. Quamobrem cum prius unumquodq; oppidum præfectum ac præſidem ſibi ex ſuis ciuibus delegiſſet, quẽ tribunũ uocabant, cõſtitutũ eſt inter omnes, ut certis diebus tribuni hi cõuenirent, ac de re cõmuni decernerent. Paulo poſt experientia compertum eſt, cum nulli ex alijs præcipue cura hæc incumberet, ac propterea multa incõmoda paterentur, cõmodiſsimã & utiliſsimam rem omnibus fore, ſi uni cuipiam præ cæteris communis boni procuratio demandaretur, quem omnes alij uti prin-

cipem

bem agnoſcerent. Itaq; decretum eſt
nniũ oppidorũ conſenſu, ut dux ſeu
inceps unus eligeretur: huic princi-
o cõſtituta eſt ſedes in oppido Hera
ea nũcupato. ſitum id erat in intimis
ſtuarijs, in inſula quadam iuxta Pla-
s fluminis oſtium, quę noſtris tempo
bus alluuione fluuij continenti con-
ℓcta eſt. Poſtmodum uero cum locus
non ſatis idoneus uideretur: nã cum
receſſu eo eſſet, ſępenumero priusq;
ali fama eò perueniſſet, piratæ iam
ıtra æſtuaria penetrarant, ac uel im-
rudentes oppidanos oppreſſerãt, uel
auigia diripuerant: idcirco ſtatuerũt
ıtius fore, principem relicta Heraclea
Ielamocum concedere, oppidum in
ıedio littore ſitum, ex quo dux facile
ræſentire poterat, ſi quid inſidiarum
piratis ſtrueretur, ac paruo negocio
deſſe ubicunq; opus fuiſſet. Demum
uo tempore Pipinus cladem & ſerui-
ıtem elementis illis Venetæ urbis mi
aretur, omnesq; Riuoaltũ, ex quibuſ-
unq; oppidis conceſsiſſent, principis
tiã ſedes eò loci translata eſt: quo cun-
ctis

ctis oppidanis conuenientibus in eam amplitudinem quam cernimus Venetiæ excreuere. ſic igitur perpetuo quodam tenore à primis ſtatim urbis originibus unus princeps reipublicæ Venetæ præfuit. primi illi aliquàm maioris authoritatis fuere, poſtea uero uſu docente paulatim inſtitutis ac legibus poteſtas principis ad hanc quam cernimus temperationē deducta fuit. Ratio uero eligēdi ducis, qui priori uita functo ſucceſſurus ſit, primum quidem ſimplex fuit. nam cū maiores noſtri ſingulari quadam bonitate prædití fuerint, atq; ab ambitione penitus alieni, unúſquiſq; pro ſe eam ſolicitudinem recuſabat. quapropter acclamatione populi, is qui omnium optimus ac prudētiſsimus haberetur, princeps renunciabatur. Poſt prima ea tempora aucta ciuitate & populo ampliore effecto, inutile fore reipublicę uiſum eſt, ſi temeritati atq; aurę populari res tam magna cōmiſſa eſſet. decretū itaq; eſt, ut eligerentur XI uiri omnium probatiſsimi, qui creandi ducis poteſtatem habe

berent. demum quum aliquantum
nul cum imperio etiam ambitio ex-
euiſſet, inſtituta ſunt ſingularia quæ-
m comitia, ac perplexa quædam du
s eligendi ratio inuenta. hanc nos ne
rid incœpto operi deſit, paucis expo
mus. Defuncto principe ac iuſtis a-
is pie honorificeq́, conſiliarij qui in
rregni illius tempore ſe in ſedes pu-
icas habitationi principis deſtinatas
ntinuo poſt principis obitum rece-
runt, magnum conſilium uocant. in
primo poſt interitum ducis conuen
ea ratione comitiorum quam ſuprà
rrauimus, quinq; ciues creãtur, qui
functi principis res geſtas diligen-
r ſcrutari debeant, ac de conſilij ſen-
ntia, ſi quid ab eo contra leges ac de-
eta ſit factũ, reſcindant. ſi à quopiam
iam munus acceperit, ac ſtatutæ pe-
rcerit impenſæ, ea hiſce referentibus
ogatur hæredibus à conſilio mulcta
ıã leges iuſſerint. Pecuniaria ea eſt,
q; ſumma æris de hæreditate princi-
s publicatur, atq; in ærariũ refertur.
ſdem comitijs eliguntur quinque alij
ciues

ciues,qui eodem momento quo renunciati ſunt, recipiunt ſe in conclaue comitio adiunctum: neq; inde diſcedunt antequam inter eos re conſultata, quid ipſis poteſtati principis immutandum, tollendum,aut addēdum uideatur. Re inter eos diſcuſſa iterum cogitur conſilium, quo coacto egrediūtur illi è conclaui (nam prius non licet) ac ſuam quiſq; ſententiam ad cōſilium refert de principis iure: ac uniuerſis ciuibus diſceptantibus ſuffragijs decernitur, id quod maxime reipublicæ uſui fore uiſum fuerit. Id decretū inter leges, quas principes ſeruare debeant, ſtatim conſtituta principis poteſtate reponitur. Poſtridie initur perplexa illa comitiorum ratio, quibus princeps creari ſolet. conueniunt itaq; ciues omnes, qui XXX. annos exceſſerint. nam iuniores eaq; ætate minores ueteri reipublicæ inſtituto ad ea comitia non admittuntur. numerantur deinde uniuerſi ciues, ac totidem globuli in urnam conijciūtur, quot ciues fuerint. ex his triginta ſunt aurei, cæteri omnes argentei. ea

urna

urna ſtatuitur ante ſuggeſtum comitij ubi conſiliarij reſident. aſtat urnæ pue-tulus educendis ſortibus: ſubſellia ciui um uocantur. ad eam urnam accedunt omnes, eo quo ſederunt ordine. nullus autem, quod tamen in alijs comitijs fie ri conſueuit, in urnam manum impo-nit, ſed puer qui aſtat pro ſingulo quo-que globulum unum educit. Ii quibus argenteus obtigerit, ſtatim egrediun-tur comitium. at is cui ſors fauerit, edu cto aureo globulo, à ſcriba alta uoce pronunciatur. Continuo ille in certum conclaue ſecedit: eius uero gentiles & conſanguinei omnes arcta neceſsitu-dine coniuncti ex ſuo quiſq; loco aſſur git: conſidentq; in partem atrij uniuer-ſi. numerantur ibidem, ac totidem glo buli argentei ex urna extrahuntur: ex-ceduntq; hi ex comitio, hoc pacto tri-ginta, quibus ſortis beneficio aureus globulus obtigerit, deliguntur ex uni-uerſo ciuium cœtu. quo peracto conſi lium dimittitur. Poſtquam omnes di-ſceſſere, triginta illi è conclaui egredi-untur, ac coram conſiliarijs denuo ſor

tem ſubeunt, ac ex triginta iiſce nouem quibus ſors fauerit electores fiunt, cæteriſq; dimiſsis in conclaue ſecedunt, huic muneri deſtinatum: ibiq; ſoli concluduntur nullo prorſus, nec miniſtro admiſſo: nulli copia fit eos alloquendi, neq; inde diſcedere poſſunt, priuſquã x x x x. uiros elegerint: nulluſq; referri poteſt ab eis electus, niſi ſex ſuffragia tulerit. quo fit, ut quatuor refragantibus nullus electus pronũciari queat. quum primum quadraginta hoſce uiros elegerint, per internuncium cuſtodem ac ianitorem publicum certiores conſiliarios faciunt, ſe munus ſuum obiiſſe. eueſtigio conſiliarij niſi hora diei fuerit ualde intempeſtiua, conſiliũ magnum uocant. Poſtquam ciues omnes in curiam cõuenere, profertur ſyngrapha ex conclaui, in qua nomina deſcripta ſunt ciuium electorũ. Ac ſcriba primus aſcenſo ſuggeſtu magna uoce pronunciat x x x x deſignatos ciues. horum quiſq; ſi interfuerit, cum primum audierit ſe pronunciari, à loco ubi conſederat ſurgit, & ad ſuggeſtum cõſiliariorum

riorum conſidit, indeq́ in cõclaue deſtinatum. ſin autem eorum quiſpiã abſens fuerit, confeſtim à conſiliario uno ac item ab uno XXXX uirûm præfecto uel per totam urbem conquiritur. Inuentus ab iiſdẽ magiſtratibus primũ in comitium, ac deinde in conclaue ad collegas deducitur, nulla interius præſtita facultate aliquem cõueniendi aut alloquendi, ne ulla ambitioni occaſio, aut aditus in his comitijs concedatur, quæ ſanctiſsima omnium maiores noſtri eſſe uoluerũt. hac ratione XXXX ciues deſignati improuiſi conueniunt, cum primumq́ id faciunt, eueſtigio dimittitur conſiliũ. tunc quadraginta hi egrediuntur conclaue, ac in atriũ comitij ampliſsimum conſiliarios adeunt: ibiq́ eodem ſortiũ modo quem ſuprà retulimus, XII ex ipſis decernũtur, uiginti & octo qui ſuperſunt ex quadraginta uiris repudiatis. hi XII. uiginti quinq́ uiros eligunt, quorũ quiſq́ neceſſe ut octo ſuffragia ferat, paucioribus namque nullus eligi poteſt. re expedita conſiliarios per internuncium

f 2 admo-

admonent.hi ſi tempeſtiua hora fuerit, conſilium cogũt, modoq; in nullo à ſuperiori diſpari uiginti quinq; illi improuiſi coguntur. ac dimiſſo conſilio eodem genere ſortis nouem eligunt, ſexdecim reliqui diſcedunt.nouem hi quadraginta quinq; creant, ſex item ſuffragijs,qui pari pacto coacto cõſilio à ſcriba pronunciantur, & in conclaue coguntur. ij ſortis eiuſdem beneficio rediguntur ad undecim,qui eligunt quadraginta unũ uiros ex primarijs ſenatoribus. qui continuo quum pronunciati fuerint, ſecedunt in atrium deſtinatum:hiq; ducis deligendi facultatem obtinent. non tamen duos eiuſdem familiæ aut arcta neceſsitudine coniunctos in hanc electorũ claſſem admitti leges ſinũt,qui mos perpetuus eſt apud Venetos in omnibus magiſtratib. Tam perplexam & multiplicem eorũ comitiorum rationẽ maiores noſtri ſapientiſsimi atq; optimi homines eſſe uoluerunt,ne ciuium multitudo omnino expers eſſet poteſtatis ducis creãdi. Nam primi ordinis electores ſorte fiunt, quę omni-

omnibus ciuibus par eſt:poſt eum ordi nem miſcuere ſorti electionem, ita tamen ut electio ſortem antecelleret.nul li namq; fauere ſors poteſt, niſi iudicio prioris ordinis fuerit comprobatus. at in poſtremo ordine nihil ſortis eſſe ſciuerunt: non enim putauere omnes qui principem electuri eſſent, ſortium temeritati eſſe cōmittendos. ideoq; neq; multitudo omnino expers eſt huiuſce autoritatis, neq; etiam omnino ius hoc tributum eſt multitudini imperitæ, apud quā plerunq; inanis quædam aura plus poteſt, quam optimorum ac ſapientiſsimorum iudiciū. Pręterea cum nulli certi ſint principis electores, ſed res omnis ex eorum ſententia pendeat, qui ſortis beneficio uſi ſint, nullus ambitioni eſt locus.nam fieri facile po teſt ut hi nullum ius ſint habituri, quos tu egregie ambieris. Nunc ad rem redeo. Peracta tandem ratione comitiorum, quum iam creati fuerint quadraginta unus uiri principis electores, ſtatim omnes nullo interea ciuium ſalutato, nedum compellato, conueniunt

in eam curiam, in qua cogi ſenatus ſo-
let. ibi primũ omnium ſancte ac pie di-
uina myſteria celebrant, uniuerſiq; ta-
ctis altaribus iureiurando Deo Opt.
ac reipublicæ pollicentur, eum ſeſe du-
cem electuros, quem ſanctitate, in pa-
triam charitate, ſolertia, ac prudentia
alijs præſtantiorem eſſe duxerint. amo
tis deinde ſacerdotibus ſoli in curia cõ-
cluduntur, neq; famulo, neq; quopiam
alio miniſtro accito. tunc tres, qui cæte
ros ætate anteceſſerint, ueluti præfecti
reſident ad paratã menſam quandam
ad hoc munus: ſuper qua urna quædã
eſt conſtituta, ac unuſquiſq; elector no
tat in ſyngrapha nomen eius quem du
cem pronunciat, ac notatam ſyngra-
pham in urnam iacit. iniectis omnium
ſyngraphis una educitur, quæ ſorte in
manũ uenerat extrahentis. lecta à præ-
fectis ſyngrapha, is cuius nomen exie-
rit, ſi præſens fuerit, ut plerunq; contin
git, continuo egreditur curiam. tunc ſi
quis eorum exiſtimauerit eum ciuem
minus idoneum, qui tam magnam di-
gnitatem ſuſtineat, aut ob quampiam
aliam

aliam cauſam, nõ fore è republicà eum ducem eſſe, conſurgit: ac primo mode ſte præfatus ingenue profert, quid de eo ciue ſentiat, & quãobrem putet nõ eſſe in rem patriæ, eum ducẽ fieri. cum finem is fecerit, præfecti nuncupatum adhibent: ac ſtatim à ſeniore ei omnia repetuntur, quæ ei obiecta fuerint, auctore tamen ſuppreſſo. nam ſacramento antea omnes perpetuo ſe obſtrinxere ſilẽtio. refellit ille obiecta ut libuerit. Deinde iterum recedit è curia. quòd ſi prior aut alius quiſpiam nouis rationibus adhuc arguere & accuſare hominem uelit, poteſtatem habet. nouis criminationibus rurſus accerſitus ille reſpondet, ſicq; uiciſsim res tractatur, donec accuſatoribus nihil amplius relictum ſit. tum demum in ſuffragia itur. ante hæc tẽpora, ſi is uigintiquinq; ſuffragia tuliſſet, nulla amplius aliorũ ratio habebat̃, ſed ſtatim ille dux renunciabat̃. noſtra tempeſtate in comitijs, quibus Andreas Grittus ampliſsimus ſenator creatus eſt dux, hæc ratio immutata eſt. nã licet nullus electus prin-

ceps habeatur, niſi ſuffragia uiginti-quinq; tulerit, nihilominus non ſiſtunt in eo qui primus eum numerum ſuffragiorum explicauerit, ut antea fieri ſolebat: ſed progreditur ad alios, ut ſi quiſpiam eum numerum ſuffragiorum exceſſerit, non prior, ſed hic dux renuncietur. Poſtquam itum eſt in ſuffragia pro primo cuius nomen exierat, alia item ſyngrapha ex urna educitur, ac omnia pari procedũt paſſu, quo in priori ſeruata ſunt. ſic in tertio, quarto, ac omnibus deinceps. quòd ſi nullus ad eã ſummam ſuffragiorum peruenerit, niſi hora diei fuerit intempeſtiua, iterũ eadem ratione comitia repetuntur. ac ut paucis res omnis expediatur, electoribus inde haudquaquã exire licet, neq; etiam ullam copiam habent cõueniendi, aut alloquendi extraneũ, donec uigintiquinq; eorum in principe eligendo conuenerint, quo renunciato confeſtim conſiliarij in curiam uocantur: hi omnium primi nouum ducem ſalutant, ac uenerantũ. Poſt id fama per urbem uagatur, ubiq; diſcurritur, ciues

gaudentes cõſpicias: omnes ſupplices à Deo Optimo Maximo petunt, ut rei publicæ felix fauſtumq́ id ſit. familiares ac conſanguinei ducis in curiã properant, nouo duci gratulantur. eodem temporis ueſtigio nummi cuduntur, cum facie ac nomine principis: parantur omnia quibus ad pompã opus eſt. interea dux electoresq́ omnes ibidem operiuntur, inſtructis omnibus deſcendunt è curia, ædemque diui Marci ei loco propinquam adeunt, auguſtum templum, magnisq́ opibus ornatum: Deum Optimum Maximum primo uenerantur, & ſuggeſtum ex porphyritide lapide confectum omnes aſcendunt. Electorũ ſenior uerbã ad populum facit, denunciat creationem noui ducis, eumq́ modeſte laudat. Poſt illum item dux orationẽ habet, ac pauca de ſe pudẽter præfatus, ſeruaturũ ſe pollicetur omnia quæ bonũ principem deceant, bonoq́ reipublicę, nullius priuati commodi habita ratione conſulturum: ac imprimis iuſtitiam curaturum, daturumq́ operam, ut æquum ius om-

nibus ſit. non rei familiari, non labori ulli, non deniq; uitæ parciturum, ſi rei/publicæ uſui ſuis incõmodis proſpici poſsit. demum Deum Optimum Ma/ximum, diuum Marcum (ſub cuius nu mine ciuitas Veneta eſt) atque diuos omnes precatur, ut ſibi faueant aſpi-rentq; læti, in tam magni muneris fun-ctione. Verba ducis uniuerſus popu-lus magno plauſu excipit. Poſtq; dux perorauit, deſcendũt omnes ex eo ſug-geſtu, ducemq; ad aram maximã tem-pli ſtatuunt: ibiq; tactis euangelijs iure iurando dijs immortalibus ac reipubli/cæ fidem ſuam aſtringit, ſe nil eorum omiſſurum, quæ legibus dux Venetus præſtare teneatur. His actis electores, qui eatenus cũ duce perſtiterunt, diſce dunt omnes: at ipſe ligneum pulpitum conſcendit, adſcito conſanguineo quo piam imprimis charo. Nautæ qui in precio habentur, pulpitum humeris at tollunt, magnoq; plauſu inſidentẽ du-cem per totum forum diui Marci deſe-runt. Dux uero ex pulpito pecuniã ſuo nomine excuſam iacit: ſũma nulla ſtatu

ta eſt

ta eſt, ſed penſatur rei familiaris copia, anguſtiáue, ac noui ducis liberalitate. iactã plebs ſtudioſe colligit. tandem circumacto foro cũ ad ſcalas ędium publicarum principis uentum eſt, pulpitum ſiſtunt, è quo deſcendit princeps. mos inualuit, ut ueſtes quibus dux eſt indutus, uasq́; argenteũ, in quo populo effundenda pecunia cõgeſta fuerat, nautis qui pulpitum humeris ſublatum geſtauerunt, concedantur. Dux ſcalis aſcenſis excipitur à cõſiliarijs, qui ibidẽ operiebantur, & capitio, quod principis inſigne ſuprà eſſe diximus, coronatur. hæc ſeries eſt totius pompæ. Poſtridie ſenatu in curiam coacto dux orationem habet, deo ac patribus gratias agit, quòd ad id munus euectus fuerit, ſimulq́; operam ſuam pollicetur nullo reipublicę commodo defuturam. eiuſmodi ferè orationẽ habet corã uniuerſis ciuibus, primis ſtatim comitijs, quæ poſt ſe creatum ducem fiũt. Hactenus de principe ſeu duce reipublicæ noſtræ dictum ſit. Illud proximum eſt, ut de conſiliarijs pauca perſtringamus, quæ tamen

tamen ſatis exploratam faciēt omnem illius magiſtratus autoritatem. aſsidēt principi cōſiliarij ſex, quod ſuprà quoque diximus, ſinguli inquam ex unaquaq; urbis regione. in ſex etenim regiones ſiue tribus diuiſa eſt uniuerſa ciuitas. harum tres ſunt citra magnum riuum, qui mediam urbem diuidit, tres uero aliæ ultra. ex unaquaq; urbis regione conſiliarius unus eligitur. Ea comitiorum ratione qua omnes magiſtratus creari ſuprà abunde ſatis explicuimus. magiſtratus iſte octimeſtris: ſimulq; cum principe omnium quæ ad rempublicam rerum ſpectant curã habet. uerum ueteri admodum inſtituto uniuerſa comitiorum ratio conſiliarijs potiſsimum incumbit. ſi qua etiam de re ad magnum conſilium referendum ſit, eiusq; autoritate ſanciēdum ſit, res tota conſiliarijs referentibus decernitur, utpote qui ſoli id iuris obtineant. his tamen interdum adiunguntur quadraginta uirûm præfecti, quibus tamē ſolis referendi ius nō eſſet. nulli præterea magiſtratui, dempto duce quē ſem

pe

per excipio, conceſſa eſt ea poteſtas, poſſunt etiam ſi eis libeat de re omni & ad ſenatum & ad decemuiros referre. Cæterum præconſultoribus ea præcipuè cura demandata eſt, ut & ſenatū cogant & ad ſenatum referant: quemadmodum & x uirûm præfectorū officium eſt & xuiros cogendi & ad eos referēdi: de quibus à nobis infrà tractabitur. At conſiliarij ampliore autoritate ſunt prędití, utpote qui in ſenatu par ius habeant cum præconſultoribus, & in collegio x uirûm cum illius collegij præfectis. Octo mēſibus duci aſsident eoq; munere funguntur quod iam explicui. Quatuor uero mēſes interſunt, quin potius præfecti ſunt quadraginta uiris quib. capitis grauiores cauſę ſunt demandatæ, eisq; decernentibus iudicantur, de quibus ſuo quoq; loco dicetur. Nunc poſtquam de magno conſilio quod popularem ſtatum in hac republica refert, & de principe qui regiā perſonam gerit, ſi non eleganter ſatis, tamen diligenter tractatum eſt: inſtitutum opus poſcere uidetˀ ut de reliquis parti-

partibus huiuſce gubernationis referamus, quæ optimatium regimen repræſentant. huiuſmodi nanque gubernatio in Veneta ciuitate cæteris facile præſtat, quam ſequenti uolumine deo annuente integre explicabimus.

Libri ſecundi finis.

CASPARIS CONTARENI PATRICII VENETI, De magiſtratibus, & republica Venetorum, liber tertius.

OMNIS hominum inſtitutio, ni præpoſtera futura ſit, naturam optimam rerum omnium parentem imitari debet: quæ cum ita totius mundi ordinē diſpoſuerit, ut res ſenſus intellectusque expertes, ab his quæ mente præditæ ſunt, gubernētur, ac in

ac in hominum hoc cœtu, quem ciuitatem appellamus, ſeniores iunioribus prudentia antecellant, utpote qui neq; perturbationibus animi ita obnoxij ſunt ut iuuenes, rerumq; plurimarum quas in longiori uita experti ſunt peritiores exiſtant: ideo, quod Ariſtoteles in Politicis ait, in unaquaq; republica quæ naturæ ſolertiam & ſapientiā ęmulari uoluerit, ſenes præficiēdi ſunt ſummæ rerum: iuuenum uero officium eſſe debet, ea facere quæcunq; iuſſerint ſenes. neq;, quando hoc inſtitutum maxime ſecundum naturam eſt, ſeniorum imperium iuniores detractare poſſunt, aut ob hanc rem ſeditionem ullam concitare, quoniā in diſcrimine hoc quod ætas facit, nullus inuidiæ locus eſt nullaq; querela eſſe poteſt, quādoquidem iuniores certò ſperēt ſibi à minoribus uicem repenſum iri. Quamobrem in rebuſpublicis omnibus quæcunq; alicuius nominis unquam fuerunt, gubernationi ciuitatis, rerumq; omnium publicarum ſeniorum conſilium præfectum eſt, quem ſenatum etiam à ſenioribus

ribus nominarūt. hac in parte adducē-
tem Romanorū, Athenienſium ac rei
publicæ Carthaginenſium & Lacedę-
moniorū necnon plurimarū ciuitatum
leges, ni res notior eſſet, ꝙ ut ullius te-
ſtimonio cōprobari egeat. Pari igit̃ ra-
tione in noſtra rep. inſtitutus fuit ſena-
tus ac decēuiri: qui in Veneta ciuitate,
cuius rēpub. mixtā eſſe dixi ex regio,
populari & optimatiū ſtatu, referūt op
timatium ſtatum: ac media quędā ſunt,
quibus extremæ partes, ſtatus ſcilicet
popularis, magnum conſilium, ac prin
ceps qui regis perſonam gerit, inuicem
uinciuntur. Sic inquit Plato in Timæo
extrema elementa, terram ac ignē me-
dijs elementis uinciri: ſic in diapaſon
cōſonantia extremæ uoces medijs *dia*
teſſaron ac diapente uocibus inuicem
nectuntur. Vt ergo cœptum iter pera-
gamus, ſenatus Venetus centum & u
ginti legitimos ſenatores habet, multi
tamen præterea magiſtratus obtinent
ius ſenatoriū, adeò ut noſtra tēpeſtate
ducēti & uiginti & amplius ius habeā
ferēdi ſuffragium in ſenatu. Senatore

legiti-

legitimi ſingulis annis ab uniuerſo ciuium cœtu(quē magnū conſiliū nominari ſæpius eſt repetitū) creantur. Nec tamē hic honos uacationē ullā habet, quemadmodū omnes alij magiſtratus. ſed ijdē ſi ita ſors tulerit, & magno cōſilio libuerit, quod plerūq; fit, ſingulis quibuſque annis in eo munere uerſari queunt. Modus & ratio electionis ſupra à nobis expoſita eſt, cum formam omnē comitiorū explicaremus. Eo igitur pacto auguſto ac ſeptembri ſingulis comitijs ſex ſenatores eligunt, quæ decies repetita ſummam ſexaginta electorū explent. ſexaginta reliqui adiuncti, ſeu adſcripti ſunt prioribus, omnesq; hi ſimul proprijs quibuſdam comitijs eliguntur. Nam ad tertium Calendas Octobris cogitur ſenatus. Vnuſquiſq; ſenatorū & quiuis alius, cui ſuffragij ius eſt, in ſenatu unum ciuem nuncupat. Poſtridie uero illius diei manè ad horam diei tertiam conueniunt uniuerſi ciues comitijs: prælectiſq; à ſcriba magno omnium ciuium nominibus, quos pridie ſenatores nominâ

uerint,coniecta in urnam omnium nomina ſorte educuntur. At in ſuffragia pro unoquoq; itur ex omnibus his ſexaginta: qui plura ſuffragia tulerunt quàm cæteri, dummodo etiã dimidia exceſſerint, eo anno adſcripti ſenatui ſunt, ea tamen lege, ne plures q̃ duo gentiles in eorũ numero ſint: ſicq; tres tantum eiuſdem gentis in numero legitimorum ſenatorũ eſſe queunt, præterea nullus. qua lege optime conſultum fuiſſe reip. exiſtimari debet. nam nulla pernicioſior peſtis in rempublicam obrepſerit, q̃ ſi quæpiã eius pars cæteris præualuerit. ſic namq;, quoniã æquum ius non ſeruatur, impoſsibile eſt ſocietatem inter ciues conſiſtere: quod uſu euenire ſolet ubicunq; plura in unũ conueniunt. ſic ſoluitur mixtũ, ſi quodpiã elementorũ, ex quibus corpus conſtat, alia ſuperauerit: ſic omnis cõſonantia diſſonans fit, ſi fidẽ unam ſeu uocẽ plus intenderis quàm par ſit. Non impari ratione, ſi ciuitatem aut rempublicam cõſtare uolueris, neceſſe eſt id imprimis ſeruari, ne qua pars

aliꝭs

alijs efficiatur potentior, ſed omnes quoad fieri poſsit, publicæ poteſtatis participes ſint. Quocirca perquam egregie maiores noſtri ſancitum eſſe uoluere perpetuum hoc ius in republica noſtra, non tantum in ſenatu, ſed neq; in alijs magiſtratibus pluribus gentilibus locum eſſe, quàm ad ſeruandam æqualitatē opus eſſe uideatur. Nec minus prudens inſtitutio eligēdi ſenatus habēda eſt, ut ſcilicet ſexaginta ſenatores more comitiorū ſolito, ſorte inquā electioni ac iudicio admixta eligerentur: ſexaginta uero adiuncti ratione diuerſa, in qua ſcilicet nil eſſet ſortis. Etenim ſi in omnibus par ſorti locus eſſet, facile accidere poſſet, ut aliquādo pręcipuorum ciuium ratio nō haberetur, atq; in eligendo ſenatu præterirentur non ſine reipublicæ detrimento. Idcirco ſexaginta patres aſcriptos nulla ſorte ſingulis tamē annis eligi placuit. Senatus igitur primum ex iiſce centū ac uiginti conſtat, quorū ſexaginta proprio uocabulo ſenatores appellantur, at reliqui adiuncti, quorū comitijs in-

tegra dies conſumitur. præter hos centum & uiginti legitimos ſenatores pari iure in ſenatu cum ſenatoribus uiuunt (ut ducem & conſiliarios prætercam) decemuiri, quadraginta uiri iudices capitalium cauſarũ & criminum grauiorum, ſalis & annonæ frumentariæ præfecti, diui Marci procuratores, multiq; præterea magiſtratus, adeò ut noſtris temporibus ſumma omniũ ducentos ac uiginti excedat. hi iure ſenatorum funguntur, uniuerſa gubernandæ reipublicæ ratio ad ſenatum pertinet. quicquid ſenatus autoritate decretum fuerit, id ſanctum & ratum habetur. eo diſceptante & decernente et paces fiunt & bella ſuſcipiuntur. pecunia etiam omnis reipublicæ eius iuſſu exigitur, & impēditur, ſi res poſtulat; noua etiam tributa & decimæ, tamen ex decreto ſenatus, tũ imponuntur ciuibus, tum etiam exiguntur: ſiquando etiam contingat è repub. eſſe ut nouus quiſpiam magiſtratus pro tempore inſtituatur, is à ſenatu eligitur. Præterea ſenatus quibuſcunq; temporibus perpetuum

petuum ius obtinuit eligẽdi oratores, qui ad principes exteros à republica deſtinãtur, necnon etiam creandi collegiũ eorum, qui ius habent & cogendi ſenatum & ad ipſum referendi. hos Ariſtoteles præconſultores nominat, noſtrates uero Sapientes uocant, arrogantiore uocabulo uſi: quo interdum nobis quoq; utẽdum eſſe duximus, ne à cõmuni loquendi uſu penitus abhorrere uideamur. Comitia tamen hæc ſenatus, quibus & oratores & præcõſultores eliguntur, minus habent ſortis, quàm ea quę ſupra deſcripſi, magni ſcilicet conſilij uniuerſiq; ciuium cœtus. unuſquiſq; enim ſenatorum nominat quem uoluerit, deinde pro ſingulis in ſuffragia itur: isq; cui plura cõtigerint quàm reliquis, dummodo dimidium totius ſumma excedãt, electus renunciatur. Quòd ſi quandoq; neceſsitas & uſus reipublicę popoſcerit ut inuito cuipiam munus aliquod publicum iniungatur, unuſquiſq; ſenatorum clàm in ſyngrapha eius nomen notat, quem maxime idoneũ duxerit: deinde in ur-

nam ad id paratam ſchedulam eam iacit. inde à ſcriba extrahuntur, palamq́ leguntur omnes, ac demum pro quolibet itur in ſuffragia: isq́ pronũciatur electus cui plures ſuffragati fuerint, dummodo etiam ſint plures dimidijs. Hic ſchedularũ modus inuẽtus eſt, ne quiſpiam ueritus inimicitias ſiue alterius ciuis odium comparare, qui maxime ei muneri fungendo aptus ſit, nolit tamẽ, abſtineat ab eo nominãdo: ſicq́ priuati cõmodi gratia reſpublica detrimendo afficiatur. Nũc is eſt à nobis recenſendus modus quo ſenatus conſulatur, eaq́ decernat & ſanciat quę facienda ſunt: aut quonam modo ſenatuſconſulta fieri conſueuerint. Non latuit maiores noſtros, ſi unuſquiſq́ ſenator promiſcue tum referre ad ſenatum tum ſententiam dicere poſſet, atq́ hoc officiũ propriũ nullius eſſet, magnam ſemper in ſenatu turbationem fore. Prętcrea ita uſu compertum eſſe, ut id quod omnes pariter curant, omnes etiam pariter negligant. Ideo legibus noſtris ſtatutũ eſt, ut à ſenatu ſedecim ciues

ciues eligantur, quos uulgus propterea ꝙ maxime omniũ ſapere uideant, Sapientes appellat. nos Ariſtotelẽ imitati, eo quòd præcõſultant illa de quibus conſulendus eſt ſenatus, præconſultores merito appellare poſſumus. hi ius habent & cogendi ſenatum, & ad ſenatum referendi. magiſtratus hic ſemeſtris eſt. Cæterũ hi Sapiẽtes in tres ordines ſunt diſtributi, qui longiſsimo interuallo inter ſe differunt. In primo enim ordine ſex ſunt ſenatores primarij ciues, qui cum rerum experientia tum dignitate atq; æſtimatione alios facile antecellunt. his præcipue id muneris incumbit, ut de adminiſtranda republica, de bello, de pace, atq; alijs maioribus, pręconſultent atq; ſenatũ conſulant. In ſecundo autẽ ordine quinq; ſunt ciues, qui tametſi parẽ autoritatẽ referẽdi ad ſenatũ habeãt de omnibus cũ illis qui ſunt primi ordinis, nihilominus ſunt dignitate atq; æſtimatione ſuperioribus longe inferiores. Officium horum præcipuum eſt, cura militũ qui reipublicæ ſtipendio aluntur & merẽt

ſub Veneto imperatore. Tertij quoque ordinis quinque ſunt quibus demandata eſt rei maritimæ cura, neque præterea de quacunque re ius habent ad ſenatum referendi. hic ordo apud maiores noſtros in precio habebatur, quo tempore apud Venetos res maritimæ florebant. Verũ re maritima diminuta, noſtrorumque ſtudijs ad continentis imperium conuerſis, cœpit hic quoque magiſtratus in paruo precio haberi: adeò ut ætate noſtra adoleſcentes ac primę lanuginis homines ad eum ordinem eligantur. hi ergo ciues ſedecim quorum conuentus apud Venetos proprio uocabulo collegium appellari conſueuit, ſummo mane conueniunt cum principe ac conſiliarijs: primumque ad tertiam uſque diei horã priuatos homines audiũt, quibus aliquid rei eſt, aut cum republica aut cum quopiam magiſtratu: easque cauſas decernunt omnes ſimul, uel ſi ita res poſcere uideatur, ad ſenatum de illis referunt. ſub tertiam diei horã omnes priuati è curia dimittuntur, confeſtimque ab aliquo ſcribarum

rum qui à ſecretis reipublicæ ſit, legun
tur omnes epiſtolæ ad ſenatum miſſæ.
poſtmodum, niſi ab oratore alicuius
principis, qui ad ducem & collegium
admitti uelit, aut à quopiam maioris
momenti negocio, quàm ut ad aliud
tẽpus differri poſsit, interpelletur, ſece
dunt hi Sapientes, ſiue præcõſultores
in certũ conclaue cõſultaturi de publi-
cis negocijs. Poſtquam cõuentum eſt,
& cõſederunt omnes, is qui præfectus
eſt (nam per uices eorum quilibet ſep
tenis præ cæteris agendorũ curam ha-
bet) rem proponit, de qua ſit cõſilium
ineundũ. Deinde ſingulos ſententiam
rogat, eo ſeruato ordine, ut primę claſ-
ſis conſultores primarij ciues, primi e-
tiam ſententiam rogentur: dicantq́
poſt eos, quinque illi quos in ſecundo
ordine conſtituimus. Poſtremi, ſi res
propoſita maritima ſit, ſententiam di-
cunt tertiæ claſsis præcõſultores, qui-
bus earum rerum cura demandata eſt.
Quòd ſi res propoſita ad maritimum
negocium non ſpectet, hi poſtremi ſi-
lent. in unaquaque uero claſſe primus

ſententiã dicit,qui ſeptẽ proximis die/bus prȩfuit.Deinde maxime ſenex,deinceps alij prout ætate prȩſtiterint. Poſtremus omniũ,qui alios rogat, remq́ꝫ deliberãdam propoſuit, quiq́ꝫ per eos ſeptem dies præfectus fuerit,ſententiã ſuam adfert. Re tandẽ inter ipſos pro/pè diſcuſſa ac deliberata, ſiue omnes in eandem ſententiã conuenerint,ſiue in duas aut tres,prout diuerſa ſunt hominum ingenia, diuiſi fuerint, principem & conſiliarios cõueniunt, priuſquam ſenatum cogant. Ibiq́ꝫ omnium ſentẽtiæ recitantur,quibus ſi princeps aut conſiliarius quiſpiam adhȩrere uoluerint,ſuaq́ꝫ autoritate fauere,aut aliam nouã inuenerint, re iterũ inter eos tractata, tandem omniũ ſententiæ ſcriptis mandantur. Id muneris eſt ſcribarum,qui ſunt à ſecretis ſenatus. ſic negocijs,quæ ſenatus autoritate decernenda ſunt, conſultatis, ſenatum cogunt,coram quo primũ recitantur omnes literæ,quæ alicuius ſint momenti, quæ'ue poſt dimiſſum proximũ ſenatum principi & prȩconſultoribus red/ditæ

ditæ fuerint. poſtea in his rebus, quæ à collegio prӕconſultorũ deliberatӕ fuerint, primũ ſentẽtiæ leguntur, ſiue illæ concordes ſint, ſiue inter ſe diuerſæ, eodem ferè pacto quo Plato innuit apud Atheniẽſes rogationes populi fieri ſolitas fuiſſe. Nullus uero prӕter eos quos à Venetis Sapiẽtes uocari admonui, referendi ad ſenatum ius habet, ſuãq; ſententiã illius ordinis autoritate cõfirmãdi & ſanciẽdi: ſemper ducẽ, cõſiliarios & quadraginta uirûm præfectos, de quibus infra dicemus, excipio. Lectis in ſenatu omniũ ſententijs, præfectus collegij (ſi uoluerit) ſurgit. ſin minus, maxime ſenex, aut is cui dicere uolenti, alij cõceſſerint. elatiorẽq; ſuggeſtũ ad id factum cõſcendens uerba ad ſenatũ facit: rationes omnes quibus ſententiã ſuam adſtruat, diſsidentesq; refellat, in medium affert: modeſte tamen & grauiter, ut ſenatorij ordinis uirum decet. qui poſtquam perorauerit, ſurgit præconſultor alius, qui à priori diſſentiat, ſuamq; ipſe ſententiam confirmat, priorem uero confutat, aliaſq;

aliasq́;, ſi quæ ſunt præter priorẽ, quæ à ſua diſcrepant. ſurgit deinde tertius, ſi tot ſentẽtiæ fuerint, eaq́; in medium adducit, quæ ſecum facere uidentur: ſicq́; deinceps res inter eos diſcutitur, quoad nullus eorum ſit, qui uerba facere uelit: nulli namq; ſenatori locus dicendi datur, quouſq; præconſultores omnes qui id muneris ſubire uoluerint, dicendi finem fecerint. ſed poſtq́; ultro citroq; quantum libuerit, & orationibus & argumentis hi contenderint, aliјs quoq; ſenatoribus dicendi facultas datur. quòd ſi ſenatorũ aliquis cuipiam ex dictis ſententijs contradicere, aut earum quampiam aſtruere ſiue etiam nouam adferre uelit, dicendi copiam habet. nullus tamen ſenatorũ de noua ſententia, quam ipſe inuenerit, & ad ſenatũ propoſuerit, ius ad ſenatũ referendi habet: ſed plerũq; contingit, ſi conſilium eius ſenatoris è republica eſſe uideatur, ut aliquis ex collegio ſiue conſiliarius ſiue quadraginta uirûm præfectus de ea ſententia ad ſenatum referat. Hoc ergo pacto re bene di-

ne diſcuſſa & deliberata, ſuffragijs uni
uerſis ſenatus decernit, quam nam ſen
tentiam potiſsimũ probet. non tamen
pedibus in ſententiam eunt, aut rece-
dunt, quem morem Romanos ſeruaſ-
ſe memoriæ proditum eſt, neq; palàm
ſententiam dicunt: ſed urnis ac ſuffra-
gijs rem decernunt, non diſsimili ra-
tione ab ea quam in comitijs ſeruari ſu
prà docuimus. Scribæ qui ſunt à ſecre
tis ſenatus, ferunt totidem urnas quot
fuerint ſententiæ, de quibus cõſulitur
ſenatus: unamq; uiridem quæ eorum
ſuffragia excipiat, qui ſentẽtias eas o-
mnes repudiãt. Præterea unã rubei co
loris, in quam iaciunt ſuffragia ſenato
res, quibus nondũ liqueat. unuſquiſq;
autem ſenatorum ſuffragiũ in eius ur-
nam demittit cuius ſententiam præ a-
lijs probauerit: ſi uero omnes reijciat,
in uiridem urnam. quòd ſi nondum li-
queat, ac dubitet, urna rubea præſto
eſt. Cõſiliarij ſuffragia numerãt. Id ue-
ro pro decreto habẽt, cui plures q̃ di-
midij ſenatores fuerint ſuffragati. q
ſi nullius ſententia dimidium ſummæ
exceſſe

exceſſerit,primum ea reijcitur,cui pau ciſsimi fuerint aſſenſi,repetũturq́; ſuffragia pro cæteris ſententijs, eodemq́; modo poſtrema ſemper reiecta, controuerſia ad duas deducitur, quarum altera neceſſe eſt ut plura dimidijs ſuffragia ferat,in quam ſenatuſcõſultum factũ fuiſſe pronunciatur. Re una expedita de alijs refertur, niſi hora diei intempeſtiua fuerit: idemq́; modus in alijs ſeruatur. Si uero cuiuſpiam principis orator ad rempublicã Venetam acceſſerit, à principe, conſiliarijs, uniuerſo collegio excipitur, auditurq́; ab eis. deinde conſultandi tẽpus petunt. quo dimiſſo, req́; à præconſultoribus eo quem ſuprà diximus modo deliberata, ſenatus conſulitur. princeps primum ſenatui narrat, quæ petierit orator. deinde omnium qui ius referendi ad ſenatum habent ſententiæ legũtur. eadem ratione fit ſenatuſcõſultũ, quo petitioni oratoris reſpondet. quo accito legitur ei ſenatus decretum, ſicq́; dimittitur. Hæc ferè ſumma eorum quæ tum ad ſenatuſconſulta tum ad uniuer

ſam

ſam rationem atq; ordinem conſulendi ſenatum pertinere uideantur. Nunc & temporis & loci uidetur eſſe, ea de X uiris paucis recenſere, quę facere ad inſtitutum opus uideri poſſunt. X uirûm hoc collegiũ apud Venetos ſummæ eſt autoritatis, & à quo non immerito quis aſſerat reipublicæ incolumitatem præſtari: cuius origo, ut eius magiſtratus ratio omnis facilius intelligi poſsit, longius à nobis eſt repetenda. Diuina quadam animi prudẽtia maiores noſtri perſpexere, quemadmodũ in corpore humano putreſcẽte humore quopiam innumeri ac periculoſiſsimi plerunq; morbi accidunt, qui ſæpe etiam interitum adferunt: ita etiam in rebuſpublicis inſurgere interdum improbos ciues, qui negocium reipublicæ faceſſant, dum potius praue imperare uolunt, quàm legibus parere, ſiue adducti ambitione ac regnãdi cupiditate, ſiue ære alieno grauati, ſeu etiam ſcelerum conſcij, ac metuentes ne pœnas daturi ſint: quales Romæ legimus fuiſſe, Catilinã, Syllam, Mariũ, ac demum

mum Iulium Cæſarem, qui tyrannide potitus rempublicã penitus euertit. In Græcorũ etiã rebuſpublicis alioqui illuſtribus nõnullis eiuſmodi ciues præditos extitiſſe memoriæ proditum eſt. Noſtris uero temporibus compertum eſt omnibus, omnes ferè ciuitates Italiæ quæ populari ſtatu aut etiam optimatium utebantur, tandem in cuiuſpiam ſuorum ciuium tyrannidem deueniſſe. Quamobrẽ omnibus uiribus maiores noſtri nitendum ſtatuêre, ne pulcherrime inſtituta reſpubl. optimisq́ legibus confirmata, à quopiam huiuſmodi monſtro uexaretur. Nihil enim magis ſibi metuendum eſſe duxerunt, quàm inteſtinũ hoſtem & ciuiũ inter ſe ſimultatem. Cæterum cum animaduertiſſent in republica Lacedæmoniorũ Ephoros ſummæ autoritatis fuiſſe Romæq́ x uiros, qui etiam leges condiderunt, operepræciũ ſe quoq́ facturos crediderũt ſi horum exemplũ imitati, in diſpari tamen cauſa magiſtratũ ſummæ poteſtatis in hac noſtra ciuitate inſtituerent, cui prouidendi præcipue

pue cura eſſet ne qua inter ciues diſcordia, quæ ſeditionem faciat, oriatur: ne qua factio, aut ne quis pernicioſus ciuis reipublicæ inſidias moliatur. quòd ſi quiſpiã huiuſmodi morbus malo fato in ciuitatem obreperet furtim, ſummam haberet authoritatem in eos animaduertẽdi, ac procurandi ne reſpublica quippiam detrimẽti patiatur. tam magna uero poteſtas, neq; pauciſſimis cõmitti poterat ſine periculo: neq; formidabilis ſi multis cõmitteretur, futura erat. quocirca ut ab utroq; incõmodo cauerent, inſtituerũt hoc decemuirale collegium. annuum hi gerunt magiſtratum, eamq; uacationem habent, ut is qui uel per diem in eo magiſtratu fuerit, non tantum eo anno ſed futuro etiam eius muneris uacationem habeat, neq; fas ſit de eo in comitijs decẽuiralibus mentionem haberi. quibus decemuiris principẽ quoq; & cõſiliarios adiunxere, ut uniuerſum collegiũ ſummam decem & ſeptem ciuium expleret, quibus hæc ſumma poteſtas tributa ſit, ex decẽ uiris, ſingulis menſibus

tres dicuntur ab illis quibus ſors obti-
gerit,qui principes collegij ſunt, quiq;
materna lingua capita Xuirûm appel-
lari conſueuerunt: & hi ius cogendi
Xuirale collegium habent,referendiq;
ad illud.priuatum conclaue habent,in
quod quotidie conueniunt: priuatos
etiam miniſtros habent, ianitores, ap-
paritores ac ſtipatores,adeò ut nullius
magiſtratus ſubſellia cũ maiori obſer-
uantia adeas. adeunt uero omnes illi
quibus cum decemuiris negociũ eſt.
literas quoq; ad collegium ſcriptas le-
gunt, & de illis ad idem referunt.ne ta
men temere ſenatus ille conſulatur, u-
nus tantũ ex his principibus referen-
di ius nequaquam habet, ſed duo ſint
opus eſt, qui referre de eadẽ re *uelint,*
ſeu quatuor conſiliarij. ob eam etiam
cauſam ne quid temere à pauciſsimis
ciuibus immutari poſsit, illud inſtitu-
tum eſt, ne ſi quippiam quod iam ſan-
citũ ſit abrogare uoluerint, decretum
id haberetur, niſi duæ collegij partes
ſuffragatæ eſſent.Hunc quoq; morem
obſeruant, ne reum cũ de eo iudicium
laturi

ſaturi ſint, in iudicium admittant, neq; cognatum aut oratorem quempiam, qui eius cauſam agat: quod tamen ius reis cōceſſum eſt, cū apud quemcunq; alium magiſtratū cauſam dixerint. Verum huiuſmodi inſtitutum in iudicijs ſeruant. à principibus collegij reus audítur, eiuſq; dicta omnia ſcriptis mandant. Cū aūt cauſa ad collegiū defert, ipſi collegij principes alijq; iudices qui interſunt, & accuſatoris & rei uicē agūt: resq; maxima ſemper adhibita iudicij ratione decernit. Initio xuiri huic tantum rei operā impendebant, ne ſcilicet reipublicæ ciuili concordię quicquam officeret. Poſtea uero grauiſsima quædam crimina & enormia facinora huiuſce iudicij ſeueritati ac cenſuræ cōmiſſa fuere, ut hi qui rei facti eſſent, quòd numos adulterinos cudiſſent, uel quòd uenere maſcula uſi eſſent. ſed noſtris temporibus xuirûm autoritas lōgius ſerpſit. nam iam nonnulla maxime arcana, quæ ad reipublicæ gubernationē attinent, ad xuiros deferuntur; licet nihil maioris ſit mo-

mẽti, niſi è ſententia totius ſenatus decernant. ſed & iam pleræq; pecuniariæ res ab ipſis adminiſtrantur. Quocirca ne in tot tamq́; arduis negocijs paucißimis ius eſſet ciuibus, accerſiti ſunt in hoc collegiũ Sapientes primi ac ſecundi ordinis, Aduocatores quoq; & Procuratores ſancti Marci, qui magiſtratus ſummæ eſt uenerati͂o͂is: ſuntq́; præter hos huic collegio quindecim ſenatores, quos adiunctos uocant, aſcripti. uniuerſi tamen hi ius ſuffragij non habent, ſed tantúmmodo decem & ſeptem priores, & quindecim his adiuncti, adeò ut omnes ſummam expleant XXXII ſuffragantium. Cæteri hoc iure etſi omnibus negocijs interſint, priuati ſunt. adiuncti quindecim neq; à ſenatu neq; comitijs magni conſilij eligi ſolebant: ſed X uiri quos uoluiſſent ſenatores, quindecim collegas ſibi adiũgere cõſueuerant, qui tamẽ neq; gentiles eorum, neq; arcta neceſsitudine coniuncti fuiſſent. Nunc uero hi comitijs magni cõſilij eliguntur. Maximam ex X uirali collegio reipublicæ Venetæ utilita

utilitatem extitiſſe, ipſa experiētia expertum eſt. nam anno ab hinc decimo ſupra ducēteſimum, Martinus Phaletrus dux, qui tyrannidem moliebatur magnamq́ reipublicæ turbationē allaturus fuerat, continuo X uirûm autoritate ac prudentia oppreſſus, temeritatis ſimul & ſceleris pœnas dedit: diſceptanteq́ hoc collegio capite truncatus eſt, unà cum pleriſq́ nobiliſsimis ciuibus, qui cum eo in perniciē libertatis conſpirauerant, perpetuaq́ ignominię nota fuit affectus. Eo enim in loco in quo imagines omnium principum depictæ ſunt, cum elogijs rerum quas optime pro republica geſſerint, Martini Phaletri ſedes imagine uacua, uerſiculis quibuſdā inſcripta eſt, quibus legentibus ſignificatur eum ducem pro criminibus (ut nihil immutem) ſecuri percuſſum fuiſſe. Pernicioſiſsima certe, & quæ facile perniciem & exitum reipublicę allatura fuerat conſpiratio, ni decemuiralis collegij autoritate oppreſſa fuiſſet. Nōnulli quoq́ ciues, qui ambitione ducti periculoſas quaſdam

leges promulgauerãt, ut auram popularem aucuparentur, cõtinuo Xuirum authoritate compreſsi reipublicæ pœnas temeritatis ac immodicæ ambitionis dederũt. Qua ratione effectum eſt deo Optimo fauente, ut nullus huiuſmodi morbus in hac ciuitate noſtra hoc pacto collegij huius autoritate cõfirmata inualeſcere poſsit. Iam præcipuæ reipub. Venetæ partes, quibus uniuerſa ferè gubernatio continetur, à nobis expoſitæ ſunt. Verũ ut omni ex parte inſtitutũ à nobis opus perfectũ ſit, de reliquis quoq; magiſtratibus docebimus, à quibus tum iura dicuntur, tum pecuniæ publicę adminiſtrantur: necnõ de gubernatoribus ciuitatum, quę ſub Veneta ditione ſunt, deq; claſſium, exercituumq; præfectis. Poſtremo nonnulla inſtituta exponã quibus optime meo quidem iudicio cautũ eſt, ne populus & plebs minutior ægre ferat nullam ſibi in hac republica gubernationis partẽ eſſe. Docebimus item haudquaquã omiſſam fuiſſe, ut pleriq; exiſtimant, publicam ad remp. iuuentutis

tutis

tutis inſtitutionem. Verum anteq̃ ad hanc rerum inſtitutionẽ explicandam ueniam, nõ ab re eſſe exiſtimo, ſi lecto rem admonuero, in ea ratione, qua ſupra dixi ſenatum conſuli ſolere, necnon & xuirûm collegiũ, apparere perſpicue mixtionem quandam legũ popularis ſtatus, & reipublicę optimatiũ. Nam quòd nihil poſsit ſenatus decernere niſi prius de eo ad ipſum ſenatum à præconſultoribus relatum ſit, ſtatus optimatium eſt. Quòd uero præconſultores nullam habeãt poteſtatẽ, niſi conſulant ſenatum, eorumq́ ſententia illius autoritate cõfirmata ſit, eſt utiq̃ popularis gubernationis inſtitutum. Itaq̃ non tantũ in uniuerſa hac noſtra republica, uerumetiam in quacunq̃ eius parte, qui recte perpẽdet, inueniet hanc quam dixi, mixtionem & temperiem, cum qua rectæ illæ gubernandi rationes, in unam formam atq̃ ſpeciem reipublicæ noſtrę coaluerint. ſed noſtra unde egreſſa eſt reuertatur oratio. Omniũ ergo prima nobis ea pars ſit exponenda, quæ ad ius pertinet.

Vniuerſum igitͣ ius,quod à magiſtrati bus reddi ſolet, bifariam diuiſum eſt. Nā aut in ſupplicijs, quæ ſumēda ſunt de hominibus facinoroſis, qui patriā aut ciuem aliquē inſigni iniuria affece rint,uel in deos immortales impij exti terint, cōſtitutum eſt. Aut poſitum eſt in cauſis forenſibus iudicandis. Idcir co etiā Venetijs duo genera iudicum ſunt,horum alterum cauſis forēſibus, alterum uero iudicijs rerū capitalium præficitur. Primum itaq; de criminoſo rum hominū iudicibus,mox de foren ſibus dicemus. Delictorū quædam mi nutiora,uel ſuapte natura uel peccan tium hominum conditione habentur. Nōnulla grauiora & maioris momen ti,aut genere ipſo peccati,aut peccan tiū nobilitate.qua de re duplices quo que ſunt capitalium rerū magiſtratus inſtituti.ad horū alteros grauiores cau ſæ & inſigniora facinora deferuntur, ad alteros uero leuiora. Hac ergo ra tione iudicia uniuerſa in repub. Vene ta perquam egregie diuiſa atq; conſti tuta uideri poſſunt: nos de inſigniori

bus

bus primo, ſubinde de aliјs dicemus. Præter delicta quæ xuirûm cenſuræ commiſſa eſſe ſupra diximus, grauiora omnia crimina Aduocatoribus referentibus collegioq; quadragintauirali diſceptante diſcerni ſolẽt:pœnaq́; conſtitui his qui in eis deprehenſi fuerint pro criminis qualitate. quadraginta hi uiri, qui criminum cauſis præfecti ſunt, criminales uulgo appellari cõſueuerunt. Aduocatorius magiſtratus priſcis temporibus magnæ fuit autoritatis incredibilisq; exiſtimationis: cuius præcipuum munus eſt, legũ cuſtodia, ne aliqua ſcilicet in parte legibus officiatur. Quamobrem quilibet eorum, qui in eo ſunt magiſtratu, eam propè intercedendi poteſtatem habet, quam apud Romanos tribuni plebis obtinebant: ſed illi ut tuerentur libertatẽ plebis Romanæ, noſtri uero ut uim legũ tueantur: quare non immerito tribuni legũ uocari poſſent. Nos uero ne perſpicuitati, cui præcipue operã damus, ulla in parte officiamus, à communi uſitatoq; uocabulo non recedemus. Illi

ad populum ſeu plebem referebãt, noſtri uero Aduocatores ad quadraginta uiros de leuioribus cauſis referunt. De maioribus aũt ad ſenatũ, & de maximis interdũ, ſi ita eis uiſum fuerit, ad maius conſiliũ referunt. Quamobrem antiquitus magna erat huius magiſtratus autoritas. Nunc uero quoniã xuirũm autoritas latius euagata eſt, ideo Aduocatorum exiſtimatio obſcurata eſt, eorũ autoritate imminuta. Cæterũ quũ is magiſtratus tam amplam obtineat intercedendi poteſtatẽ, in omnibus, legũq; cuſtodia ad eum potiſsimũ pertineat: atq; hi qui facinus aliquod perpetrarint, maxime contra leges feciſſe uideantẽ, præcipue illuſtres ciues, quorum intereſt præter alios reipublicæ cõſeruandæ operã dare: idcirco peculiari quodam modo huiuſmodi delicta cenſura Aduocatorũ uiſa ſunt eſſe corrigenda, licet ipſi nullã habeant poteſtatem quippiam cõtra reos ſtatuendi, præterquam in paruis quibuſdam cauſis. cætera omnia de conſilij ſententia ſtatuuntur. Hoc in loco non ab re

futu-

futurum duco ſi omnem iudiciorũ capitalium rationẽ explicuero, quæ Aduocatoribus referentibus fiunt: quandoquidem nullibi quod ſciam modus hic ſeruari ſoleat: ſimulq́ (ut arbitror) ſatis perſpicuum faciemus, quam nam autoritatem habeat hic Aduocatorius magiſtratus. Quum crimẽ aliquod ad Aduocatores delatum fuerit, ſi res digna cenſeatur eorum cenſura, cõfeſtim uel ab omnibus uel etiam ab uno tantum, nam tres ei muneri præfecti ſunt, interdicitur, & reus efficitur ille, cuius nomen delatum ſit. Deinde ab interceſſore refertur de eo crimine ad conſilium illud quod maluerit Aduocator qui interceſſerit, quamuis plerunq́ conſulatur XLuirale collegium, quod iudicijs capitalium criminũ præfectum eſt. Ibiq́ cauſa recitata, de cõſilij ſententia decernitur, an reus ſit in carcerem conijciendus, & quæſtioni adhibendus, an potius ſolutus cauſam dicere debeat. Poſt id iuxta decretum conſilij accerſitur reus, uel clàm capitur ab apparitoribus Aduocatorũ magiſtratus

gistratus

giſtratus: ibiq́ ſiue ſolutus ſiue in uin-culis coactus de eo crimine rogat̃, re-ſpondet, teſtes utrinq́ citantur, omnia ſcriptis mandant̃, ſiue pro reo ſiue contra reum faciunt. Hac ratione tota cauſa in codicem publicum relata, omnium quæ ſcriptis mandata ſunt reo fit copia: cõſtituiturq́ tempus, quo docere cauſam poſsit aduocatos atq́ oratores, quos ſibi adhibuerit, illiq́ poſsint omnia diligenter perſpicere, quæ reo patrocinentur, necnon etiam cogitare quo pacto obiectum crimen teſtimoniaq́ reo aduerſantia diluere poſsint. tandem cauſa incipit agitari. Hac in parte non eſt reticendus mos maiorũ ad noſtra uſq́ tempora perductus. ſi enim fortè quiſpiam reus factus tam tenui re familiari fuerit, ut ſumptum facere nequeat in conducendis aduocatis, qui partes ſuas tueantur, orator, qui conductus reipub. ſtipendio eſt, id munus habet, ſuſcipit inopis illius rei partes tuẽdas. ſic enim lege cautũ eſt, ne ullus indicta cauſa puniatur. Poſtquam uero ſatisfactum fuiſſe reo uide

tur

tur, neq; ad ſui defenſionē quippiā amplius deſiderandum fuerit, Aduocatores conſiliū indicunt, diemq; reo cōſtituūt, quo cauſam dicturus ſit. Cōſilio coacto magiſtratus hic Aduocatorius accuſatoris uice fungitur: eosq; qui in eo ſunt magiſtratu maxime decet, ut accuſatores acerrimos agāt, qualis (dū modo id aſſequi poſſint) fuit Cicero in Verrem, in M. Antonium, dum tamē illi maledicere parcant, neq; extra cauſam maledicēdo uagentur. Nam is qui maledictis indulget, potius inimici & praui hominis officiū facere, quàm reipublicæ cauſam agere uidetur. Hac enim parte apud Venetos longe ſecus res ſe habet, quàm apud Romanos. Olim Romę quiuis ciuis alteri diē dicere poterat, eūq; quàm acerrime accuſabat apud iudices. Venetijs uero nemo priuatus hoc munus obire poteſt, ſed ex reipublicæ lege officium illud eſt Aduocatorij magiſtratus. Qua in re magis naturam rerum imitati, ſapientiusq; concordiæ ciuium conſuluiſſe maiores noſtri uideri ſolent q; Romani

mani. Nam quoniam qui facinus ali-
quod perpetrauit, maxime leges & rẽ-
publicam læſit, ideoq; precipuè reipu-
blicæ pœnas dare debet, iure magiſtra
tus is qui tuendis legibus præeſt, à faci
noroſo homine pœnas poſcere, atq; ad
id omni ſtudio eniti debet. Contrà pri-
uati officiũ eſt illatas ſibi iniurias obli-
uiſci, facileq; reo concedere. Præterea
nullus priuatus ciuis poteſt accuſato-
ris perſonã ſibi ſumere abſq; maxima
inuidia & incredibili odio eius, cui di-
em dixerit: ex qua re facile ſeditiones
oriuntur inter ciues: atq; id incõmodũ
à noſtris perquàm egregie uitatũ eſt,
uniuerſo hoc accuſandi munere magi
ſtratui demandato, qui non priuata ſi-
multate ductus, ſed ex legis inſtituto
id agat. quo effectum eſt, ut nunquã fe
rè auditum ſit Aduocatorum cuipiam
uicio datum fuiſſe, quòd uehementius
in reum ſit inuectus, aut nimis acrem
accuſatorem ſe geſſerit. imò qui acri-
ter in hoc officio uerſatur, magnam ſi-
bi laudem cõparat apud uniuerſos ci-
ues. Sed ad incœptam iudiciorũ ratio-
nem

nem redeamus. Agit ergo coacto con ſilio Aduocator partes accuſatoris, orationemq́ in reum habet acerrimam. crimina & facinora obijcit primũ, deinde teſtibus obiecta confirmat ac uerisimilibus cõiecturis aſtruit. Poſtquã dicendi finem fecerit, agitur cauſa rei ab eo patrono, quem ſibi aſciuerit. deinde ſi Aduocatorum quiſpiam antequam iudices ſententias rogentur, dicere uoluerit, locum dicendi habet: ſimiliter aduocati rei reſpondendi & obiecta crimina diluendi facultatem habent: eaq́ ratione cauſa utrinq́ agitatur, donec alter eorũ, ſiue reus ſiue Aduocator, cui dicendi locus, ſuccumbẽs ſe amplius dicere nolle pronũciauerit. Perorata cauſa reus eiusq́ patroni diſcedunt e curia iudicũ, cum iudicibus clauduntur in conclaui Aduocatores eorumq́ ſcribæ, præterea nullus. Aduocatores primũ de puniendo reo ad iudices referunt, ſententiasq́ rogant, an puniendus uideatur, nulla tamẽ adhuc cõſtituta certa pœna, quẽ morem Athenienſes ferè ſeruabant. Athenis

namq́

namq; iudices ſententias duplices ferebant, primas an reum abſoluerent aut condemnarent. ſecunda deinde, ſi priore condemnaretur, pœna conſtituebatur, ut ex Apologia Socratis apud Platonem perſpicue intueri licet. Cõſimili iudiciorũ ordine & propè pari mos utitur ratione. Refertur igitur primũ ab Aduocatoribus, de condemnando reo iudices in ſuffragia eunt. omnia namq; conſilia apud Venetos res omnes ſuffragijs decernunt. tres urnę deferuntur, quarũ una reus condemnat̃, altera abſoluit̃ penitus abſq; mulcta, tertia colliguntur ſuffragia eorum quibus nondum liquet utrum ſit ſtatuendum. Prima urna qua cõdemnat̃ reus albi coloris eſt, ſecunda qua abſoluitur uiridis, tertia rubei. unuſquiſq; iudicum, ſiue cauſa diſceptantibus XL uiris (ut plerunq;) agatur: ſiue ſenatus conſulatur, quod raro accidit, in grauioribusq; cauſis tantum fieri ſolet: ſiue ad magnum conſilium ab Aduocatoribus relatum ſit, quod rariſsime accidit, grauiſſimisq; in cauſis fieri cõſueuit

uit, clàm, ne quis uideatur, ſuffragium ſuum dimittit, ſeu pilulam linteam in eam urnam, quam maluerit. Poſtea à præfectis conſilij ſuffragia numerantur. Quòd ſi plures dimidijs reum abſoluerint, confeſtim pronunciatur abſolutus: eſtq; Aduocatorum rogatio repudiata. ſin uero plures dimidijs damnauerint, ilico pronunciant damnatũ. At ſi neutri dimidium excedant, puta quòd multi ſint iudicum quibus nondum liqueat, pronunciant reum comperendinatum fuiſſe, iudicesq; cauſam amplius diſcuti uelle. ſi abſoluitur, nihil amplius negocij habet, ſed eueſtigio liber dimittitur. ſi comperendinatur, iudicibus & reo dies ſtatuitur, qua denuo cauſa Aduocatoribus accuſantibus patroniſq; obiecta crimina diluentibus agatur. Poſt dictam & peroratam cauſam iudicum ſuffragia repetuntur. Quòd ſi ex numero ſuffragiorum, qui in neutram uenerant partem dimidiũ ſummæ non excedant, nihilq; decretum ſit, iterum pronũciãt reum comperendinatũ, & tertiò conſilium

dicitur. Cõſtituta die, qua tertio quoque cauſa eodem modo repetatur, demum in ſuffragia itur, nec tamen amplius ratio ulla eorũ habetur, quibus nondum liqueat. Idcirco niſi paria fuerint ſuffragia, neceſſe eſt reum uel damnari uel abſolui. ſi abſoluatur, iam dici nihil amplius ei negocij eſſe. ſin uero pronunciatur damnatus, decernit̃ quanã pœna in eum ſit animaduertendum. de genere pœnæ referũt, tum Aduocatores, tum præfecti collegio iudicum. mos tamen eſt, ut Aduocatores eam pœnam proponant, quæ pro genere criminis uideatur acerbiſsima. etenim huius magiſtratus officium eſt, ut ad ſeueritatem inclinet. Alij leuiores pœnas proponere conſueuerunt, niſi crimen fuerit adeò atrox ut clemẽtiæ nullus ſit locus, ſeu Aduocatores lenius egerint quàm eum magiſtratum deceat. propoſitis omnium ſententijs eodem fermè modo decernitur pœna qua reus ille ſit afficiendus, quo ſuprà diximus ſenatuſconſultũ fieri ſolere ubi præconſultorum ſententiæ uariant. quam rationẽ ſi hoc in Io-

in loco repere uellem, importuneq; tedio afficere lectorem, merito ineptus haberi poſſem. hoc tamen dixiſſe ſatis eſt, eam ſententiam iudicum pronunciari, quæ reiectis alijs plura dimidijs ſuffragia tulerit. Hoc in loco mihi uideor non ab re facturus, ſi bina inſtituta annotauero prudentiſsime à maiorib. nobis tradita. Primum eſt quòd nullius rei ſeu iudicij quempiam magiſtratum ne dum ciuem ſine prouocatione arbitrum eſſe uoluerunt, ſed omni in re ſummum ius atq; arbitrium eſſe conſilijs ſeu collegijs tributum. Alterũ uero non minus utile ſuperiori, quòd uoluere iudices non ore ſententias dicere aut palàm ſtatuere quidnã ſentiant, ſed clàm ſuffragijs diſcernere quod maluerint. utrumq; ſanè meo iudicio prudentiſsime inſtitutũ. nam quod ſumma authoritas nulli magiſtratui conceſſa ſit, recte ſe habet. etenim tũ periculoſum eſt paucis ciuibus ſummam cuiuſq; rei concedi & committi: tum illud cauet, ne ſi fortè res deliberata male ceſſerit, ciuitas de paucis ciuibus queri poſſet.

Quòd uero clàm decreta iudiciaq; fiãt non minore prudentia ſancitũ eſt.nam & iudices liberius iudicant. quòd ſi palàm ſententiam dicerent, interdum uel ambitione abducerentur ab æquitate iudicij, uel amici ac bene meriti de ſe cuius offenſionem uererentur, & quandoq; potentioris indignationem extimeſcerent. Illud quoq; prouiſum eſt ut quiſq; iudicum iudicio ſuo nitatur, nec ab alterius iudicis authoritate pendeat: quod facile accidere poſſet ſi ille qui prior dixiſſet ſententiam prudentiſsimus ac ſcientiſsimus haberet. quo circa nec etiam ab excellentiſsimis philoſophis genus hoc iudiciorum omiſſum eſt. ſed ad rem redeo. Poſtquam omnis iudiciorũ ratio à nobis expoſita eſt, ad XXXX. capitalium cauſarum iudices de quibus dicendum inſtituerã reuertar. Horum collegium à ciuitate noſtra creatum eſt, ad quod Aduocatores de cauſis capitalibus referant: eoq; delibe rante ſontes puniuntur. Ideoq; non niſi cauſis grauiſsimis, ubi etiam reipublicæ interſit in utram partem iudicium

ceſſerit

ceſſerit, Aduocatores ſenatum conſulunt. Verum omnes capitales cauſæ ad hoc quadragintauirale collegium deferuntur: cuius ſententia rata eſt nulluſq; ab ea amplius eſt prouocationi locus. gerunt hi magiſtratum octimeſtrem, poſtquã ſedecim menſes expleuerint in forenſibus cauſis iudicandis. Tria nanq; collegia in republica Veneta ſunt, quodlibet ex XXXX iudicibus conſtat. duo forenſibus cauſis iudicandis præfecta ſunt, tertiũ de quo agitur capitalibus. hac tamen diſtributa ratione ſunt, ut quamprimum magiſtratu functi ſunt capitales hi iudices ipſi in ordinem redigantur, aliiq; XL uiri magnis cõſilij comitijs ſufficiuntur. Non tamen hi ſuffecti confeſtim ad iudicandas capitales cauſas accedũt, ſed collegium illud XXXX uirale quod urbanis cauſis decernendis octimeſtri eo temporis ſpatio præfectum fuit, ſubit in locum capitalium qui iam defuncti ſunt magiſtratu. his uero forẽſibus atque urbanis iudicibus tertij XXXX uiri, qui item eo octimeſtri interuallo

externorum cauſas iudicarunt, in eorumq́ locum illi nuper ſuffecti ſubeũt. ſicq́ per uices ijdẽ iudices & de forenſibus cauſis tum urbanis tũ exteris & de capitalibus decernunt, ac totũ biennium in iudicijs ijs uerſant. Tria hæc collegia iudicum proprias habent appellationes. Primum, ad quod exteræ cauſæ deferunt, nouum nominat. Secundũ, quod urbanis præficitur, uetus dicitur. Tertiũ, quod de capite ſontium iudicat, criminale à criminibus dicitur; hi quadraginta uiri criminales nuncupati præterquam quòd in cauſis criminalibus ſiue capitalibus ſummã iudicio rum habent, admittuntur etiam in ſenatum & ius ſuffragij in eo ordine continent. Habẽt præterea triumuiros ex ſuo ordine, qui ſinguli quibuſq́ binis menſibus ſorte educunt, ac per uices ſemper aſsident duci & conſiliarijs, paremq́ illis autoritatem ad ſenatum referendi de quacumq́ re uoluerint habent, necnon ad magnum conſilium, eo tamen modo quo ſuprà tetigi. nec abſq́ ratione XXXX hi iuniores uiri ſe-

ri ſenatoribus, qui plerunq; ſenes eſſe ſolent admixti ſunt, ut ſcilicet naturalis ſenum frigiditas iuuenũ calore temperetur. Non tamen iuniores hi ſenib. numero pares ſunt, ſed longe pauciores, tot tamen ut aliquod caloris ueſtigium in ſenatuſconſultis apparere atq; ineſſe queat: quod quandoq; in rebus agendis perquam neceſſariũ eſt. necnon etiã ſenatoria autoritate XXXX his uiris cõceſſa reipublicæ adminiſtratio aliqua in parte inferioris notæ ciuibus communicata uideri poteſt, quales plerunq; hi ſunt qui quadragintauiratum gerunt, in quo ordine populari quadam lege maiores noſtri uſi ſunt. Nam tribus his XXXXuirûm collegijs ſingulis quibuſque diebus quibus conueniunt certum ex ærario ſtipendium conſtitutum eſt. Ideoq; raro admodum diuites ciues hunc magiſtratum petunt, facileq; ſi petierint repulſam ferunt. uerum egenis ciuibus, probis tamen hominibus, facilis eſt ad hunc honorem acceſſus. Qua ratione tum inopiæ proborum ciuium aliqua in parte

conſulitur: tum etiam reipublicæ admi niſtratio non tantum diuitibus & inſignioribus ciuibus, quod optimatiũ eſt ſtatus & paucorum potentiæ, cõmiſſa eſt: uerum etiã aliqua in parte mediocri tamen, ciues inferioris ordinis ad rempublicã acceſſum habent: qui mos pertinet ad popularem ſtatum. Ex his compertum cuilibet eſſe poteſt, in omni parte reipublicæ Venetæ temperationem illam apparere, quam in exordio opuſculi huius iampridẽ diximus: maiores noſtros plurimum ſtuduiſſe, ut ſcilicet popularis ſtatus ratio optimatiũ gubernationi permixta eſſet: eo tamen temperamento adhibito, ut plures optimatium partes eſſent. ſatis itaq; iam à nobis cum de Aduocatoribus tum de XXXX uiris dictum arbitror qui criminales iudices dicuntur: & qui inſtituti ſunt ut in crimina ſeu genere peccati ſeu peccantiũ inſigniora animaduerterent. Nunc tempus poſtulat ut de nonnullis inferioribus magiſtratibus qui ulciſcendis delictis & maleficijs præſunt, minutioribus & genere

ipſo

ipſo peccati & perſonæ fortuna, pauca quædam perſtringamus. Hi quoq; duplices ſunt. nam quidam ius capitis habent. unus uero omnium minimus de capite iudicium ferre non poteſt: ſed in uiliſsimos homines atq; meretrices animaduertit, atq; id genus hominum uel uirgis cædi iubet uel in carcerem conijci, prout quemque peccaſſe conſtiterit. Prior uero magiſtratus qui capitis iudiciũ ferre poteſt, bipartitus eſt. Nam non ijdem iudices quærunt de crimine & quæſtioni reum adhibent ac ſententiam ferunt, ſed priores noctis præfecti totam prius cauſam reorum agitant ac ſcriptis mandant quæ teſtes dixerint quæq; uel ſponte uel coacti tormentis rei confeſſi fuerint. Demum omnem cauſam ad iudices proprietatũ deferunt. Diuerſus à priori hic eſt magiſtratus, hicq; ſententiam ferũt, ubi de cauſa capitis agitur. quòd ſi leuius fuerit delictum ut tantum uirgis cædendus aut carcere aliquot mẽſes coercendus reus eſſe uideatur, noctis præfecti totã cauſam expediunt, neq; collegium

quadragintauirale cōſulūt, ſiue cōijcere quempiā in carcerem uolucrint, ſiue quæſtioni adhibere: ꝙ tamen Aduocatorius magiſtratus ius minime habet, uerū opus eſt ut prius collegium conſulat, auctoritateq́ illius decreti collegij nitatur. neq́ ſine magna ratiōe hoc ita inſtitutū fuiſſe uidetur. Nā ſi pro quolibet crimine etiā reis hominibus qui nihili ſunt cōſilium cōſulendum eſſet, incredibile negotium reipublicæ adminiſtrationi faceſſerent: ſontibus etiam uiris maior peccandi licentia tributa eſſet, maiori impunitatis ſpe propoſita. Vt ergo iudicia huiuſmodi expeditiora eſſent, Præfecti noctis etiam autoritatem qua Aduocatores priuati ſunt obtinent. Pręfecti noctis ſex ſunt: ſex item in minimo eo magiſtratu cui in infimos tantum homines leuibusq́ criminibus ius eſt. Capita tribuum ciuitatis appellātur, hi qui eum magiſtratū gerunt: quoniā ex unaquaq́ tribu, in ſex enim tribus tota ciuitas diuiſa eſt, tum eos præfectos noctis, tū caput tribus eligūt: quo more etiā in cōſiliarijs eligen

ligendis uti ſolemus, quod ſuperius à
obis minime omiſſum fuit. Vtriuſq;
reterea magiſtratus officium eſt,ut ui
iſſim modo præfectus noctis, modo
aput tribus,ſuam tribum circũeant ad
allicinium uſq;, cum publicis ſtipato-
ibus & apparitoribus armatis, proui-
eãtq; ne per nocturnas tenebras quæ
naiorem licentiam præſtare homini-
us ſceleſtis ſolent, cuipiam fiat iniu-
ia: neue fur clàm domum quampiam
odiat, aut ne latro ullas per uias graſ-
etur in quenquam. In primis Venetæ
rbis originib. uterq; hic magiſtratus
nagnæ æſtimatiõis erat. Poſtmodũ ad
unctis nouis reipublicę magiſtratibus
rout ratio temporũ & cõmoditas exi-
ebat, horũ dignitas & autoritas eſt ob
curata: ſummaq; poteſtate ad nouos
nagiſtratus trãslata parua quædam &
iliora negotia ueluti feces in eorũ ſub
ellijs reſidere. Hactenus de magiſtrati
us qui capitales cauſas decernunt di-
iſſe ſufficiat. De forenſibus in ſequen
i uolumine dicetur.

Libri tertij finis.

CASPARIS CONTARENI PATRICII VENETI, De magiſtratibus & republica Venetorum, liber quartus.

M

OS ille in republica Veneta perpetuus ſemper fuit ne quiſquam magiſtratus in maioribus cauſis ſummam autoritatem haberet:ſed ſummum illud ius collegiorũ & conſiliorũ ut uſitatius loquar eſſe uoluerunt. Ideo in forenſib. quoq; cauſis,quæ ſummam quinquagintaquinq; nummorũ aureorũ exceſſerint, nullus magiſtratus eſt à quo non ſit prouocatio ad auditores urbanarum cauſarũ, qui lingua uernacula ueteres appellantur, & ad collegia quadragintauirũ de quibus ſuprà meminimus. At ut perſpicue tota hæc iudiciorũ forenſium ratio intelligatũ, ab auditoribus, qui quidem

lem duplices ſunt, ordiemur. noui e-
enim ſiue recentes atque ueteres ſunt.
Veteres à uetuſtate nomē ſortiti, quòd
hic magiſtratus apud Venetos multo
uetuſtior ſit quàm alter, qui non prius
in hanc rempublicā inductus eſt quàm
continentis imperium habuerit, multis ſeculis poſt urbem conditam. Veteres hi auditores eandem ferè autoritatem obtinent in iudicijs cauſarum forenſium quæ urbanis iudicibus diſceptantibus dijudicantur, quam Aduocatores in pleriſque omnibus rebus, ſi qua in parte uiderentur officere legibus, intercedendi inquam. cum ergo à iudicibus urbanis contra aliquem ſententia lata fuerit, licet illi ab eorum iudicio ad auditores prouocare. Cauſa ad eorū ſubſellia deducta, & ultro citroque agitata ab his inter quos controuerſia fuerit, niſi ſummam excedat quinquaginta aureorum numûm, omneſque iudices in eandem ſententiam conuenerint, poſſunt ipſi abſque quadragintauirum collegio rem decernere. quòd ſi inter ſe diſſenſerint, uel eorum unus autori-

tatem

tatē habet intercedendi: cauſaq́ illa apud minimū quoddam collegiun agitatur, in quo uterq; auditorum magiſtratus tresq́ alij iudices conueniunt: ibiq́ minores hæ cauſæ dijudicantur. Quòd ſi uniuerſa cauſa eam ſummam excedebat, ante noſtram ætatem non poterat ad Quadraginta uirûm collegium res deduci, niſi aliquis auditorûm latæ ſententiæ à iudicibus interceſsiſſet, de eâque ad quadragintauiros retuliſſet. Noſtra uero tempeſtate lata lex eſt, qua conceditur illi contra quem priores iudices ſententiam pronunciauerint, ut poſt tres exactos menſes quamuis nullus auditorū interceſſerit, poſsit diem aduerſario dicere, & ad collegium prouocare. qua lege auditorum authoritas ualde eſt imminuta, quamuis eius magiſtratus cum intercedunt nonnihil ad cauſam obtinendam ualeat. Nam neq; tres menſes operiri oportet, eorumq́ interceſsio uelut prærogatiua iudici uideatī eſſe. Si auditor interceſſerit, prioribus iudicibus diem dicit, collegiū quadraginta uirûm aditur.

tur. Ante noſtram ætatem uterq; magiſtratus orabat coram collegio, ſententiamq; uterq; ſuam tuebatur. ſenſim uero per ſegnitiem iudicum in deſuetudinem abijt, ut priores iudices quorum ſententiæ interceſſum ſit interſint quũ apud quadraginta uiros cauſa agitat̃, ne dum orent: ſed de eis per tabellionem dicto reſpondent ius fieri debere. Mos uero ille ut auditores primum referrent ad collegium de cauſa cui interceſsiſſent, orationemq; haberẽt, ad noſtra uſq; tẽpora deductus eſt. Nũc uero penitus intercidit, ſed patroni tantum eorum inter quos controuerſia fuerit, hoc munus defunguntur, tuẽturq; ſuorum clientum cauſas: quibus rebus effectum eſt, ut dignitas auditorij magiſtratus, quę diu illuſtris erat, noſtris tẽporibus obſcura admodum & imminuta ſit. Quadraginta hi urbanarũ cauſarum iudices eundem ferè morem ſeruãt in iudicando, quẽ à iudicibus quadraginta capitalium cauſarum ſeruari ſolere diximus, hoc tantum diſcrimen eſt, quod in cauſis in quibus de ca
pite

pite agitur & fortunis reorũ, nullũ certum orandi tempus ſtatutum eſt. In his uero urbanis litibus præſcriptum eſt temporis interuallũ ultra quod orationem protendere non poſſunt: id eſt hora cum dimidia tantũ cuilibet oranti cõceſſa eſt. neq; in forenſibus ijs cauſis iudicandis uariæ referuntur ſententiæ ut eam collegium eligat quam maluerit, quemadmodũ in ſumendis pœnis à nequam hominibus fieri ſolere ſuperius dictum eſt: ſed tantũ refertur an lata prius à iudicibus ſententia cõfirmanda ſit uel potius abroganda. de abrogatione refertur, ſi auditor quis interceſſerit. quod ſi non fuerit interceſſum, ſed ſine interceſſore cauſa ad collegium fuerit deducta, præfecti collegij perorata utrinq; cauſa non de abroganda ſed de confirmanda ſententia lata referunt. Iurati iudices omnes in ſuffragia eunt. Tres itẽ urnæ deferuntur. uiridi abrogatur id de quo relatum fuerit, candida approbatur, rubea uero eis deſtinata eſt quibus nõdum liqueat, ſed uelint cauſam ampliari. nihilq; decretum habetur niſi

plures

plures quàm dimidÿ abrogauerint aut approbauerint. quòd ſi tot iudicibus nondũ liqueat, ut in neutram partem iudicium factũ ſit, cauſa ampliata pronunciatur ad alterã diem, qua eadem fere repetunt. quòd ſi etiam eadem die iudicium pendeat, tertio cogitur collegium, cauſa repetitur. qua perorata utrinq; itur in ſuffragia, neq; amplius ulla eorum iudicum quibus nondum liqueat habet ratio. quare niſi paria fuerint ſuffragia, in alteram partem fit decretum, ſiue de abroganda ſiue de confirmanda ſententia lata. Abrogata ſententia nequaq; adimitur poteſtas actori, quin de eadem re iudicium repetere poſsit. Nihil enim abrogatione ſtatuitur, ſed tantum lata ſententia antiquatur. Confirmatione uero & approbatione rata fit ſententia quam priores iudices pronunciauerunt, neq; amplius prouocationi eſt locus, neq; iudicium repeti poteſt ſuper eadem re, niſi cauſæ quippiã noui accedat. Atq; ſatis hactenus de auditoribus ueteribus dictum ſit: nunc pauca de recentioribus per-

ſtringamus. Hic magiſtratus in noſtra repub. non fuit prius inſtitutus, quàm in cõtinente æſtuarijs ijſce finitima Venetum imperium extendi cœpit. Ad hos à prætorũ iudicijs prouocatio eſt, aliorum'ue magiſtratuum qui extra urbem populis qui in noſtram uenerunt ſocietatem ius dicũt. Veteres enim auditores utriſq;, urbanis ſcilicet & exteris, cauſis haudquaquã ſatisfacere poterant. Quamobrẽ eam appellationẽ etiam ſortitus eſt, ut nouorum ſiue recentium diceretur. Nam poſt conſtitutam rempublicam imperiũ Venetum extendi incepit in Venetiã oram, quæ ad ueteres dominos ueluti quodam poſtliminio uolens ac libens redijt. Etenim ut in exordio operis oſtendimus, nobiliſsimi quiq; prouinciæ Venetæ barbarorum impetum Italiæq; totius deuaſtationem fugiẽtes ſe in noſtra æſtuaria receperunt, urbemq; hanc opulentiſsimam condidere. Cui etiam nomen Venetiæ indiderunt multitudinis numero: ut ſignificatum poſteris eſſet eò omnium ciuitatum Venetiæ regionis

nis nobilitatis florem conueniſſe. Igitur cum breui imperium Venetum creuiſſet in immenſum, unus haudquaquam magiſtratus urbanis & exteris cauſis ſatis eſſe poterat. Iccirco nouus hic inſtitutus eſt, nouumq; quadragintauirale collegium. Prouocatio quoq;, quæ ab alijs qui extra ius dicunt fit, ad horum ſubſellia defertur. atq; hoc demum collegio diſceptante omnes eiuſmodi cauſæ diſcernuntur. eadem in omnibus ratio eſt, parq; modus huius magiſtratus & collegij, quem modo ab auditoribus ueteribus & collegio quadragintauirali urbanarum cauſarum iudice ſeruari ſolere docuimus. illud tantum ius auditoribus recentibus additum eſt, quòd in cauſis quæ ſummam quadraginta nummorum aureorum non exceſſerint latam ſententiam, à qua ad eos ſit prouocatum, moderari queunt, eiusq; partem ſi ita ipſis uideatur, abrogare, partem uero comprobare, dum modo omnes in eandem ſententiam conueniant. quod ea de cauſa inſtitutum; ne exteris homi-

nibus & aduenis, quorum præcipue ra tionẽ haberi debere ſummi philoſophi tradidere, maius negocium fieret, ſed ſine magno rei familiaris diſpendio litium exitum inuenirent. Hoc iure ueteres priuati ſunt. neceſſe enim illis eſt ut aut totam ſententiam approbẽt, uel totam reſcindant, atq; irritam faciant. Sic noui hi in intercedendo reliquis omiſsis parti intercedere poſſunt: at ueteres contrà. aut enim toti intercedunt, aut uniuerſam integrã dimittũt. Hocq; pacto exterorum lites breuiori ſpacio dirimũtur, quàm cauſæ urbanę: quamuis patronorũ & iuriſconſultorum uerſutia, quæ nihil etiam contra fas intactum relinquit, in immenſum quæ uis lites protrahũtur. quod ubiq; gentium fieri ſolet, ubi nõ temere ſed ſtatuto ordine iudicia fiunt. Explicata ferè à nobis eſt iudiciorũ ratio, ſupereſt ut paucis perſtringamus eos magiſtratus qui primi in cauſis urbanis ius dicũt, à quibus ad ueteres auditores prouocationes fiunt & ad collegium quadraginta uirorum; quorũ iudicum ſex ſunt ſubſellia

ſellia pro qualitate cauſarum & perſo-
narum diſtributa. nam aut lites ſunt de
mercatura rebuſq; ad negociatores ſpe
ctantibus, uel de ædibus & fundis quæ
intra æſtuaria fuerint: aut de poſſeſsio-
nibus & agris quæ in terra continenti
ſunt, aut de quibuſuis alijs cõtractib. ſti
pulationibuſq;: perſonæq; quę lites in-
ter ſe conferũt, aut ſunt ciues, aut exte-
ri, ſeu ciues cũ exteris: uel demũ cũ pu-
pillis res habẽt, aut agunt uiduæ fœmi
næ poſt obitũ mariti de dotibus recu-
perandis. ne ergo inter tot diuerſorum
generum iudicia turbatio eſſet, neue
aliud alij impedimentum afferret, plu-
ra inſtituta fuere iudicum ſubſellia: ita
ut quantum fieri poſſet unuſquiſq; pro
ratione negocij & litis ſuos iudices co-
gnoſceret. quæ enim lites ad ædes ſiue
fundos intra fines Venetiarũ poſitos,
id eſt in æſtuarijs exiſtẽtes pertinẽt, hæ
omnes à iudicibus qui proprietatum
nominantur dijudicantur: quos etiam
adeunt uiduæ dotes ab hæredibus ma-
ritorum defunctorum repetere uolen-
tes. Hancq; appellationem habuerunt

quòd maiores noſtri ea tantum ciuium ſuorum propria exiſtimarunt, quæ in æſtuarijs eſſent poſita, utpote quæ ad alienos dominos non facile transferri poſſent. Cætera uero in continenti exiſtentia, ſiue agri ſiue domus fuiſſent, utpote quę facile inuito à dominis poſſent auferri, iniuriæq́ magis expoſita eſſent, mobilia dici uoluerunt. quòd ſi de fundis continentis oræ controuerſia fuerit, iudices procuratorum ſunt adeũdi. ijſdem iudicibus cum pupillis qui adhuc tutores habeant, contendas oportet. qua de re ij iudices id quoque nomen obtinuerunt. nam apud Venetos curatores & tutores, & procuratores apellari conſueuerũt. Si item lis de mercimonijs interciderit & ad mercaturam ſpectet, ſubſellia iudicũ adeuntur qui ex ea re iudices ſeu cõſules mercatorum nominantur. hi maiori quodam compendio iudicant quàm alij forenſes magiſtratus: quod ea ratione inſtitutum eſt, ne longioribus litibus impedimentum moráue fieret negocijs mercatorum, quæ aſsiduam quandam

operam

operam exigũt. At ſi inter exteros homines lis fuerit, uel quiſpiam ciuiũ hoſpiti diem dixerit, opus eſt accedat iudices qui ab aduenis nomen habent. Cæteræ uero omnes cauſæ contractus ac ſtipulati, ex quibus quiſpiam ab alieno ſibi aliquid deberi contendat, idq́ iudicio petat, iudicibus ueniũt qui petitionum nuncupantur: hiq́ prætoris urbani uicem gerunt. Sunt præterea minimæ quædam, quibus dijudicandis præfecti ſunt iudices mobiliũ dicti. Eſt & præter hos magiſtratus alius, qui ſi quid inuentum fuerit aut olim reconditum aut nuper amiſſum, an ad ærariũ aut ad priuatum quempiã, an uero ad eum qui reperit, res ea pertineat decernit, omnesq́ huiuſmodi controuerſias dijudicat. Expedita uniuerſa iudiciorũ ratione ad eos magiſtratus accedamus qui ærarij curam habent, quibus'ue pecuniæ publicæ adminiſtratio cõmiſſa eſt. Hi fortaſſe alicui plures eſſe uidebuntur quàm par ſit, paucioribusq́ uniuerſæ rei pecuniarię ſatisfieri poſſe. Verum hac in parte id eſt animaduerten-

dum patres noſtros ſummam diligentiam adhibuiſſe ne in adminiſtrandis pecunijs publicis aliqua fraus fieret. arbitrati enim ſunt ex ærario ueluti alimentum uniuerſis reipublicę partibus ſuppeditari, quo deficiente ſeu imminuto deficere quoq; rempublicam aut minui opus eſſe. Quocirca legē etiam fecerunt, qua ſancitum eſt, ut ſi quis ciuis peculatus damnatus fuerit, perpetua ignominiæ nota ſingulo quoq; anno repetita inureret̃. Maiori enim conſilio coacto in concione ciuium omnium ſtatuta die ab Aduocatore omnes illo crimine damnati pronunciantur: ut qui tantum ſcelus auſi ſunt, perpetuæ ignominiæ pœnas luāt. Sed ne ab inſtituto longius digrediamur, magiſtratus qui ærarij curam habent, duorum ueluti generum ſunt. Qua ratione publicæ quoq; pecuniæ diuiſæ ſunt. nā uel ex publicis uel ex uectigalibus in ærarium conferunt̃: uel interdum cum reditus reipublicæ impenſis minime ſatisfacere poſſe uideatur, à ciuibus pro cuiuſq; cenſu ſoluitur. ſæpe etenim id neceſſum

neceſſum mari aut terra ingruentibus bellis, quibus ciuitas noſtra frequenter uexari ſolet: ſiue Turcis in noſtram ditionem irruentibus, quorũ impetum non ſine maximo detrimento complures annos ſuſtinuimus, acerbiſsimũq; hoſtẽ in uniuerſam rempublicam Chriſtianã ſequientẽ continuimus. Aut Chriſtianis principibus quibus imperij Veneti amplitudo quandoq; officit, in perniciem noſtrã conſpirantibus: ut anno ab hinc XV. cum omnes ferè Chriſtiani principes inito intér ſe fœdere in exitium imperij noſtri conſpiraſſent. ſed dijs bene iuuantibus impetus omnium ſunt repreſsi, resq; pene collapſa in integrum reſtituta eſt. Duplex ergo cum ſit publicæ pecuniæ genus, duplices quoque magiſtratus ei rei ſunt præfecti. Quidam enim pecuniæ ex cenſu ciuium collatæ præficiuntur: alij uero reditibus & uectigalibus reipublicæ. Vectigalia quidem exiguntur ab his quæ exportãtur ex urbe, aut in urbẽ importantur. Quædã uero ex ciuitatib. quæ in ſocietatem imperij Veneti ſunt ad-

ſcitę. Vrbana uectigalia cū propter maximam mercium copiam mercatorūq; conuentum, tum ob ingentem hominum multitudinem qui hāc ciuitatem incolunt, maiora ſunt quàm quæ ſibi quis perſuaſerit. mercium rerūq; urbanarum uaria ſunt genera: ideo diuerſi quoq; magiſtratus ſunt inſtituti, prout ſcilicet commodum uiſum fuit his qui locandis exigendis hiſce uectigalibus præſunt: quos ſi ſingulatim enumerarē faſtidio potius afficerē quàm quòd ex ea narratione aliquid uoluptatis eſſem allaturus. Illos etiā magiſtratus qui tēporarij ſunt, quòd interdum tēporum ratio ita poſcere uideatur, prætermittēdos eſſe duco. In ſumma, horum omnium magiſtratuū officium illud eſt, ut caueant ne per dolum aliquid pecunię publicæ auertatur, aut per inertiam pereat. Ipſi quoq; omnes controuerſias quæ ad id genus pecuniæ pertinēt diiudicant. Omnis uero ea pecunia quę ab iiſce magiſtratibus exigitur, continuo ad gubernatores redituū publicorum defertur. Eam namq; appellationem is

magiſtra

magiſtratus obtinuit qui huic ſummæ præfectus eſt. Sed quoniam ea cura magni eſt momenti, nō niſi inſignioribus ciuibus deferri ſolet. qui ut libētius hoc munus ſibi peterent, aut ne demandatum reijcerent, magnū emolumentum oneri alioquin graui adiunctum eſt, authoritas quoq; non contemnenda. hi etenim apparitores, uiatores, lictores, omneq; id genus miniſtrorum reipublicæ creant, quibus omnibus ex ære publico ſtipendium perſoluitur. id uero quod reliquum fuerit, ad quæſtores urbanos defertur. ad quem magiſtratum omnis tandē ſumma æris publici, à quibuſcunq; quæſtoribus extiterit ſiue magiſtratibus allata, qui ſeu extra urbem ſeu in urbe pecuniæ publicæ exigendæ curam habent, peruenit. at urbani hi quæſtores eam pecuniā ex ſenatus decreto in uſus publicos impendunt, in codicibúsue ſuis & acceptum referunt & expenſum ferunt. quod munus quū operoſum laboris nō exigui ſit, ideo ciuibus iunioribus committi conſueuit: qui tamē tū nobilitate generis, tum in

nocen

nocentia uitæ clari ſunt, ne ſcilicet æs publicum quapiam ratione in rem priuatam auertatur. Quocirca urbanis quæſtoribus ius ſenatoriũ datum, propemodum idem quod legitimi ſenatores habent, pecunia uero quæ in republicæ anguſtijs ex cenſu à ciuibus confertur, quanuis tandem ad quæſtores urbanos omnis confluat, proprios tamen quoſdam magiſtratus habet. Interdum enim de conferenda ex cenſu pecunia ea ratione fit ſenatuſconſultum, ut nulla mentio habeat͂ neq; de reſtituendo eo ære, nec de aliquo emolumento ciuibus erogando, qui ex ſua re priuata eam pecuniã cõtulerint. Quod tamen raro admodũ fieri conſueuit: nam plerunq;, imò potius ſemper niſi res cõtrarium poſtulet, ſenatus reipublicę ita conſultũ eſſe uult, ut priuatorũ res non negligantur. Promulgato igitur ſenatuſconſulto de pecunia ex cenſu conferẽda facto, temporeq; quod commodum fuerit uiſum cõſtituto, unuſquiſque ciuium infra id tempus eam ſummam perſoluit, quã ex cenſu debet. exigunt

gunt autem gubernatores redituũ deferũtq́ ad quæſtores urbanos. ſæpenumero tamen ea ratione fit ſenatuſconſultum de pecunia ex cenſu conferenda, ut poſt certum temporis ſpatium ciuibus qui eam perſoluerint reſtitui incipiat aliquo etiam emolumēto adiuncto: certaq́ in eam rem delegantur uectigalia. Interdum uero ſenatuſconſultum de collatitia ex cenſu pecunia ante noſtram tēpeſtatem fieri ſolebat, ut de reddenda nulla fieret mentio, neq́ ullũ certum tempus conſtitueretur niſi id commodum reipublicę fuiſſet. ſed magiſtratus qui præfectus mutuis diceba tur, quod nomen adhuc quoq́ retinet, acceptam ab uno quoq́ ciuiũ eam uim pecuniæ in codices referebat: interimq́ donec reſtitueretur ſingulo quoq́ anno quinque nummi aurei pro centum collatis, ueluti in uicem reditus priuatis ciuibus creditorib. numerabantur: in quem uſum multa uectigalia erant quoq́ deſignata. Qua ratione priſcis bellis facilis erat pecuniæ exactio, quæ ex cenſu ſoluebatur. neq́ iniquum exi-

ſtimari

ſtimari debet, ciuibus qui rem familia-
rem in temporibus reipublicæ neceſſa
rijs cõſumpſerant, aut magna ex parte
imminuerant, uiciſsim aliquid impen-
di ex reditibus publicis. Nam quemad
modũ partes totius incolumitati con-
ſulere debent, ita natura comparatum
eſt ut totum curã habeat ne partes ma-
gnum incommodum patiãtur, ſed pro
uiribus prouideat ut incolumes perdu
rent, alimentaq; impartiantur quibus
reficiantur & cõſeruentur. Verum no-
ſtra ætate hoc æs alienum reipublicæ
adeò ingẽs erat, ut in eo emolumento
quod diximus ciuibus erogari, trecen-
ta ferè nummorum aureorum milia
ſingulis quibuſq; annis expenderen-
tur. Quorum ſolutio proximis annis
propter anguſtiſsima reipublicæ tem-
pora quum intermiſſa fuiſſet, tandem
quarto ab hinc anno, referentibus Do
minico Triuiſano ſenatore ampliſſimo
atq; Andrea Gritto, cuius ducis auſpi-
cijs nunc reſpublica Veneta regitur, ſa
pientiſsimo atq; integerrimo ſenatore,
factũ eſt ſenatuſcõſultum ut nulla am-
plius

plius emolumenti erogandi mentio fie
ret, necꝫ in codicibus publicis poſt id
tempus id æris acceptum à ciuibus re-
ferretur. uerum ne omnino à republi-
ca fraudati eſſe uiderentur capitis reſti
tutione, necnō etiã emolumenti quod
ad eam diem eis debebatur, cum mul-
ta uectigalia deſignata ſunt, tum reipu
blicæ poſſeſsiones omẽs in agro Rodi-
giẽſi poſitæ ſunt diſtributæ. Cuius mu-
neris maxima parte nos functi ſumus,
qui illo tempore magiſtratum gereba-
mus, qui ante noſtra tẽpora inſtitutus
præcipue fuerat ad huiuſmodi æs alie-
num reipulicæ minuendum, aut ſi fie-
ri poſſet extinguendum: de quo pauca
infrà dicemus. ſicꝗ magna pars ingen
tis ac incredibilis fere publici æris alie-
ni imminuta fuit, necnō priuatorum ci
uium facultatibus ſatis commode con
ſultum: ita tamẽ ut prior ac potior ſem-
per fuerit reipub. ratio, ꝙ priuati com-
modi. quod inſtitutum à maioribus no
ſtris ad hæc uſꝗ tẽpora per manus de-
ductum eſt. Vt ergo redeamus unde di
uertit oratio, Præfecti mutuis eã pecu-
niam

niam exigunt, quæ à priuatis ex cenſu in reipublicæ uſus neceſſarios confertur: acceptãq; in ſuos codices referunt, ac demum urbanis quæſtoribus numerant. Iidemq; præfecti curã habent exigẽdi à quæſtoribus urbanis eam ſummam pecuniæ, quæ quotannis erogari ſolebat, in uicem reditus ciuibus priuatis: eamq; & acceptam & expenſam in ſuos codices referebant. Pecunia uero quæ ea lege ex ſenatuſcõſulto erogatur à priuatis ut certo tempore reſtitui debeat, à proprio quodam magiſtratu & exigi & reſtitui ſolebat. nũc uniuerſum hoc munus gubernatoribus reditus demãdatũ eſt. Alius etiã præter hos eſt, pecuniarius magiſtratus minime prętereundus, qui in eam curã incũbit, ut ciues ærarios factos, eosq; qui conſtitutã nõ perſoluerunt pecuniã quam ex cenſu debent, inueſtiget: eorũq; bona publicet, & tandem ſub haſta uendat. Nonnulli ſunt præterea magiſtratus pecuniarij, à quib. ærarij ciues inueſtigantur: rationesq; in publicis codicibus priuatorum ac reipublicæ diligenter

genter inſpiciuntur, ne qua fraus publicis reditibus atq; ærario fieri poſsit: quos conſulto prætereundos exiſtimo ne tædio lectorem afficiam. neq; enim momenti quippiã habẽt ad eam quam potiſsimum hoc opere mihi exponendam reipublicæ gubernationem inſtitui. Præter hos magiſtratus nonnulli etiam ſunt qui multum faciunt ad ciuitatis cõmodum, & ad bene beateq; uiuendũ, ideoq; à nobis minime ſunt omittendi. Primi nobis ſe offerunt monetæ aureæ argenteæq; præſides, qua maxime ciuium commercia continentur cum externis hominibus, & ſecum uiciſsim. Dein annonæ triticeæ præfecti, itemq; ſalubritati Venetæ ciuitatis præfecti, ſine quibus uita cõſtare non poteſt. Necnon etiã præſides ampliſsimi naualis. Aediles quoq; qui uiarum pontium & huiuſmodi rerũ reſarciendarum curam habent perquam neceſſarij ſunt. Ac demum ampliſsimus magiſtratus, quem procuratorum Veneti appellant, maxime eſt ciuitati noſtræ oportunus. De præfectis monetę nihil

eſt quod amplius dicamus, niſi quòd eius magiſtratus intereſt prouidere, ne argentum aut aurum imperfectius aut impurius quàm id quod lex ſtatuit cudi debere, aliquo pacto cudatur: néue excuſi nũmi pondere ſint minores quàm lex iubeat. quod ſanctiſsime apud nos obſeruatum fuit. quamobrem maximò in precio apud omnes nationes barbaras, nedum apud Chriſtianos, Veneti nummi ſemper fuerunt, hodieq́ ſunt. Cæteri nanq́ principes plerique omnes impurius aliquanto argentum & aurum cuderũt, ut facilius impenſis ſatisfacere poſſent. At noſtri conſtantiſſime ſemper hac in parte dignitatem à maioribus acceptam retinuere. Magiſtratus uero, qui annonæ triticeæ præfectus eſt, ciuitati Venetæ perquam neceſſarius eſt. etenim cum nulla propè frumenti uis ex agro Veneto colligat̃, quod omni ex parte urbs æſtuarijs amplíſsimis ambiatur, ciuitasq́ populoſiſsima exiſtat, opus eſt rei frumẽtariæ magnam haberi curam: ne quando populus, cuius commodo maiores noſtri

maxi-

maxime conſultum eſſe uoluerunt, rei frumentariæ inopia laboret, nimiáque annonę charitate prematur. Idcirco rei frumentariæ tres ſunt præfecti, q XVI menſ[illegible]us magiſtratum gerunt. horum eſt officium prouidere ne ciuitas unq̃ frumẽti inopia laboret. quæ ſi quando timeatur, Principem Sapientumq́ collegium adeunt, req́ inter eos diſcuſſa decernunt quæ ad frumenti copiã comparandã præcipua eſſe uideant. Quandoq́ etiam ſolet certa merces ex ærario his conſtitui, qui ex longinquioribus prouincijs frumentum Venetias aduexerint. Interdum ære publico triticum mercãtur à negociatoribus, qui polliceantur certam uim frumenti ſtatuto tempore ex deſtinatis etiam prouincijs ſe Venetias delaturos: quod niſi præſtent, pecuniaria mulcta taxantur. Emitq́ reſpub. magno precio, & uili uendit, ut commodo populi ac inopiæ conſulatur: qua in re magnã interdum iacturam ærarium facit. De re frumentaria præterea plurimæ ſunt leges pulcherrimaq́ inſtituta: quæ ſi in præ-

ſentia recenſerem, longius quàm par ſit ab inſtituto digrederer. ſequit̃ magiſtratus is, cui urbis ſalubritas eſt curæ. huius præcipuum munus eſt, prouidere ne aliquo pacto ex cõtagione tabes ſerpat in ciuitatem. quod ſi clàm quandoq; obrepſerit, ut nonnunq; ſolet accidere, ſedulo operam dat, ne longius uagetur. Qua de re ædes publicæ ampliſſimæ ſunt ædificatæ in æſtuarijs, interuallo triũ milium paſſuũ ab urbe: quibus finitimi ſunt horti pulchre conſtituti: in quas ſi quis ex plebe eo morbo ægrotare cœperit, conſeſtim cum tota familia defertur. hi uero qui cum ægrotante conſuetudinem aliquam habuerant, opus eſt ne alios inficiant, ut proprios lares deſerant, cõcedantq; ad alias ædes publicas, itidem extra urbem in eum uſum conditas, regione à prioribus longe diuerſa. ibiq; XXXX dies detinentur, in quibus ſi ſani perſtiterint, ciuitati ac domeſticis laribus reſtituuntur. ſupellectilis quoq; magna cura habetur, ne eius contagione quiſpiã inficiatur. hic quoq; magiſtratus prouidet

det ne quid putridum aut quod incolu mitati ciuitatis officere poſsit uendat, demum id ſedulo curat ut quàm ſaluberrime Venetijs agat. Nam non multo ante noſtrā tempeſtatem hoc præfectorum genus inſtitutum fuit: & cum ſæpius antea ciuitas peſtilentia laboraſſet, adeò ut pleriq; omnes quandoq; proprios deſeruiſſent lares ob ingruentem uim tabis, & in continentem proximam ſeceſsiſſent: nunq; tamen poſtquam hæc cura nouo huic magiſtratui demandata eſt diuino munere fauente ciuitas hæc huiuſmodi hoc morbo uexata eſt grauius: licet interdum quod in magna hominum undiq; cōuenientium frequentia euitari nō potuit, nonnullæ domus fuerint infectę: cura uero huius magiſtratus atq; ope à deo præſtita malum latius uagari non potuit. Nunc de amplißimi naualis præfectis dicendum eſt; quod certè non ſolū Venetæ urbi magno eſt ornamento, ſed etiā uniuerſæ Italiæ, reipublicæ noſtrę non mediocrem dignitatem affert. immenſum nāq; opus eſt & admiratione

digniſsimum. Nam in ea urbis regione quæ præ alijs mari uicina eſt, & præterea maxime commoda, nauale ædificatum eſt, ac in tres ſinus, ſeu ſi malueris receſſus excauatũ: intra quos mare recipitur unico tantum oſtio tam lato ut etiam ſatis ſit ad maximas triremes capiundas. Munitũ eſt oſtiũ duabus turribus ex utraq; parte, ſuntq; hæ ponte ſublicio iunctæ portisq; cãcellatis, quę nunquam reſerantur niſi quum opus ſit triremes educere, ſeu in nauale inducere. nullibi etiã aditus ad interiora naualis patet, præterquam hoc uno oſtio ingredientibus. Primus ſinus occurrit omnium minimus, amplus tamen. hic undiq; circum tecta habet in fornicis modum ædificata cõtignationibus ac tegulis tecta. ſub hæc triremes è mari ſubducuntur, ibiq; ab omni uentorum ac pluuiarum iniuria tutæ perdurant, quoad illis uti libeat. ea ratione multos annos incolumes & illæſę permanent. Nouas item ſub eiſdẽ tectis ædificant, atq; ueteres ſubducunt & reſarciunt: magnum ſanè opus, quod & maximo orna-

ornamento ſit, & ad nauium fabricam utiliſsimũ. Poſt hunc ſinũ alius eſt interior ampliſsimus, circũ omni ex parte eiuſmodi tectis ut dixi inſtructus: nec ullum ex eis inſpicias triremibus uacuum, ſed binis ſi tecta fuerint latiora, aut ſingulis ſi anguſtiora. Tertius uero nõ minor ſecundo, paulo ante noſtram ætatem ſuperioribus additus fuit, circũſeptusq; mœnibus pulcherrimis. in eo autẽ plura ſunt tecta ædificata, quamuis non ſint omni adhuc ex parte perfecta: uerum ſumma cum diligentia opera datur ut ei fabricæ extrema imponatur manus. Tres hi receſſus inuicem ſunt peruij, ac unico muro ambiuntur nonnullis turribus diſtincto, in quibus uigiles noctu excubias agunt, ne quid detrimẽti tam inſigne opus ui ignis iniecti, ſeu dolo facinoroſi cuiuſpiã, ſeu caſu quopiã, ut interdũ euenire ſolet, accipiat. Intraq; mœnia tabernæ ſunt armamentorũ ampliſsimæ, uniuerſæq; nauticæ ſupellectilis: ac fabri cuiuſcunque generis quod ad rem naualẽ pertineat, ſuas officinas ibidem habent. Ibi

etiam æs funditur ad tormenta conficienda: magna quoq; ibidem fit tormentarij pulueris copia, adeò ut nihil quidem quod ad rem nauticã faciat, in eo nauali deſiderari queat. ibidem uidere licet ingentẽ fabrorũ multitudinem, quorũ quiſq; ſuo munere fungiť. Sunt præterea nõnulla atria bene ampla in quibus ingens armorum uis, tormẽtorum ſcilicet ac telorum ad uſus bellicos ſeruatur: nec non magna uelorum copia, remorum, armamentorumq; omnium, in ſuis quæq; cellis condita: ut cũ ſenatus armandam claſſem decreuerit, omnia in promptu ſint, quæ ad eã rem requiruntur. His rebus officijsq; omnibus, de quo dicere inſtitueram, præfectus eſt: omniaq; prouidet curatq; quæ in uſum naualis fuerint. hic ſeligit fabros cum lignarios tum etiam ærarios cæterosq; opifices qui ad opus faciundum admitti debeant: diligentẽ quoq; impendit operam ne quiſpiam officio ſuo deſit. Huic magiſtratui numeratur pecunia ex ærario in uſus naualis, non prius tamen quàm collegiũ conſulať, ac ra-

ac rationes à patribus illis uideantur. Apud maiores noſtros, penes quos res maritimæ magno in precio erant, hic honos magnus habebatur: tēporibus tamen noſtris magiſtratus huius digni tas eſt imminuta, ac penè intercidit. quo fit ut ſi quando opus fuerit in ea re opera diligentiori, alios ſenatores primæ exiſtimationis ciues nauali ſe-natus præficiat, qui ius in priores ha-beant, eisq́ ueluti miniſtris utātur. Po-ſtremo loco ſunt à nobis recenſendi di ui Marci procuratores, ampliſsimus o-mnium pręter ducē magiſtratus: quip-pe qui præfinitum tempus nō habeat, ſed cum uita perduret. Huic honori cō iuncta eſt perpetua ſenatorij ordinis di gnitas, ac ius ſuffragij ferendi ęquum cum legitimis ſenatoribus. illud etiam præ alijs omnibus magiſtratibus obti-nuerunt. nam cum cęteris nō cedatur à ſenioribus ciuibus certisq́ locis cer-tisq́ ſubſellijs, procuratoribus ubique idem honor præſtatur. quocunq́ enim loco ſedeatur, illis ſemper ceditur, di-gnioriq́ ſede ſemper honeſtantur: non

ſecus ac ſi quouis in loco magiſtratus eorum munere fungerentur. horũ officium eſt tutelam pupillorũ habere, qui bus minori ætate exiſtẽtibus nullus defuncto parente ex teſtamento tutor eſt inſtitutus. ueluti ergo publici quidam tutores à republica ſunt inſtituti. hi diui Marci procuratores dicuntur, quod munus cum egregiã fidem ac ſanctitatem uitæ pręcipuã exigat, hi ciues huic officio delegantur qui iam publicis ferè omnibus muneribus defuncti ſint, ſpectatæq; ſunt probitatis: in quo uerſantes tanquam milites emeriti perpetuam obtinent reipublicæ adminiſtrationẽ. Priſcis temporibus tam magna fuit nõ tantum Venetijs, uerum etiam apud exteras nationes, huius magiſtratus exiſtimatio, ut pleriq; exteri homines, nedũ indigenæ, teſtamẽto ſuo hoſce procuratores hæredum ſuorum tutores ac totius rei domeſticæ curatores inſtituerint: quorum fidei magna pecuniæ uis pauperibus eroganda cõmiſſa fuerit. adeo ut noſtris quoq; temporibus ingentes opes ab hoc magiſtratu admi-

adminiſtrentur, ac pro eorum arbitrio in uſum pauperum diſtribuantur. hic magiſtratus initio inſtitutus fuit, ne hæreditates ciuium qui pro tuenda ſeu etiam pro amplificanda republica apud exteras nationes excederent, aut ſtudio rei familiaris negocijs ac mercimonijs occupati peregre morerentur, nulloue condito teſtamento, per fraudem quampiam ab hæredibus pupillis auerterentur. Qua de cauſa effectum eſt, ut ciuibus illis publice ea cura demandata ſit, de quorum probitate omĩibus cõpertum ſit. Principio tres fuere. deinde aucta ciuitatę tres alij additi, hac tamen ratiõe diſtributi, ut ueteres pupillorum, qui citra riuũ magnũ qui urbem mediam interfluit habitant, curam habeant: tres item curent eos qui ultra riuum magnũ proprios habent lares: ut dimidiam urbem alteri, item dimidiam poſteriores curent. Tres uero præter hos patroni ſunt ampliſsimi atq; auguſtiſsimi templi, quod diuo Marco Euãgeliſtæ dicatum eſt, ſub cuius numine Veneta reſpublica bonis legib. aucta eſt, di-

eſt, ditionēq; imperij creuit. ab his po‑ſtremis tanquam à nobilioribus nomē in omnes deductum eſt, ut diui Marci procuratores appellētur. De ſtructura huius templi impræſentiarū nihil dice‑re cōſtitui, deq; marmorū copia, colum narū frequētia, ex porphyritide ac pra‑ſio lapide opere teſſellato atq; aurato, quo tamen laquearia fornicesq; omnes tēpli cōfecti ſunt, tum demū pauimen‑tum uniuerſum ſtratū: cum multi mor‑talium fereq; omnes fama perceperint. Tēpli huius inſtaurationi ſi qua in par te labaſcit, necnon ſacerdotibus ipſius, hi tres procuratores præſunt, ac proui‑dent ut pro ciuitatis dignitate & illu‑ſtriſsimi patroni noſtri Marci Euāgeli‑ſtæ Deus Optimus in eo templo pie co latur. hi ſunt qui præter cæteros magi‑ſtratus meo iudicio per quā neceſſarij uideri debēt ad bene beateq; uiuendū. Nam & monetæ cudendæ cura nequa quam negligenda eſt, qua omniū com mercia ciuiū contineant, annonæq; tri ticeæ copia ſedulo procuranda eſt: nec minor bonæ ualetudinis ciuium cura haben

habenda eſt: minimeq́ʒ prætereūda fuit uiarum ac pontiū idq́ʒ genus ædificiorum inſtauratio. hæc cōmunia cuiq́ʒ ciuitati. iſta uero ad Venetias magis attinent, rei ſcilicet maritimæ procuratio ac pupillorum tutela, cum multi ciuiū cum propter publica negocia, tum propter mercaturæ induſtriā peregre profecti diem obeant. idcrco magiſtratus qui his muneribus incumbant publice inſtituti ſunt, ut nulla in parte maiores noſtri cōmuni bono defuiſſe uideātur, ſi quis diligēter omnem huius reipublicæ inſtitutionem animaduertat.

Libri quarti finis.

CASPARIS CONTARENI PATRICII VENETI, De magiſtratibus, & republica Venetorum, liber quintus.

POSTQVAM omnis ferè ratio gubernatiõis reipublicæ à nobis expoſita eſt, omnesq́ receſſiti magiſtratus urbani, non importunam alienámue ab opere rem facturus uidebor, ſi de magiſtratibus exteris uerba fecero: his ſcilicet quibus ciuitates quæ in noſtram uenerunt ſocietatem regi ſoleāt: necnon de militaribus imperijs, ac demum de muneribus aliorum ciuiũ, qui patricij non ſunt ordinis. His etenim expoſitis extrema manus commode operi inſtituto impoſita uideri poterit. Inſignioribus ciuitatibus quæ ſub ditione noſtra ſunt, quatuor magiſtratus præficiũtur.

prætor unus omnibus ius dicit, & forenſes lites dijudicat, atq; in ſontes animaduertit. habet is prætor in iudicijs proferendis aſſeſſores homines iuriſperitos, quorũ cõſilio utitur. & licet apud prætorem ſit omnis autoritas, præter hunc eſt præfectus, qui militibus præeſt, qui urbem uel agros urbis coluerint. in hos nullum eſt ius prætoris, ſed præfectus tantum ius in eos habet. Arcis præterea, mœnium portarumq; cura præfecto eſt demandata, necnon uectigalium, ac redituum omniũ, tum urbis, tum agri totius. præter hos quæſtor unus, aut duo. hic magiſtratus pecuniam publicam adminiſtrat, impendit & exigit, habetq; codices rationum publicarum. nihil tamen ferè agit niſi ex mandato pręfecti. ac interdum utriuſq;, ſcilicet prætoris & præfecti. Ea enim ratio adminiſtrãdæ utilior uiſa eſt, quàm ſi penes eundem eſſet & authoritas & adminiſtratio ærarij. facilius namq; liceret per fraudem ærarium peculari. id uero pecuniæ quod reliquũ fuerit ab impenſis, Venetias ad quæſto

res

res urbanos defertur, ad quos ut ſuprà diximus undiq; pecuniæ publicæ conferuntur. Quartus qui in unaquaq; urbium magiſtratũ obtineat, eſt cuſtos arciũ. alibi unus, alibi plures ſunt: hiq; militibus præſidẽt qui arcẽ tuẽtur, curãq; habent armorũ, cõmeatus, & tormentorum quæ ad munitionẽ cõtra hoſtes in arce poſita ſunt. Neq; tamen cuſtos ita præeſt arci, quin præfecti imperio ſubiectus ſit: cui quidem omne ius omnisq; poteſtas in huius generis rebus curandis tributũ eſt. In minoribus uero ciuitatibus ſeu urbibus nullus eſt prefectus, ſed prætor utriuſque partes agit. in oppidis quoq; quæ in agris maiorũ urbium frequẽtia ſunt, ſolus prætor eſt qui ius oppidanis dicat, nullus præterea magiſtratus. nam quæſtores ac prefecti principum urbium in uniuerſo quoque agro ius obtinent. A prætoribus omnibus ad auditores nouos prouocatio eſt. Aduocatores etiam quandoq; ſententijs capitalibus prætorũ intercedere ſolebant: ſed quoniã uſu plerũq; euenire ſolitũ erat ut iudicia ꝓtraheren

herentur, neq; ſontes criminũ ac ſcele-
rum pœnas darẽt:lata fuit lex à decem-
uirûm collegio, minime id iuris Aduo
catoribus amplius in ſentẽtijs eſſe,quę
à prætoribus aſsidentibus iuriſperitis
quos ſecum comites ducunt, ut ſuprà
dixi, pronunciatæ eſſent. Et hactenus
quidem ſatis de magiſtratibus quibus
reſpublica tum domi tum foris admi-
niſtratur. Verum quoniam non tan-
tum pacis,ſed etiam belli gerendi ratio
habenda eſt, quam uniuerſam qui ne-
glexere,ut inquit Plato in Politico,ne-
quaquã libertatem diutius tueri que-
unt:ideo qui recte reip. inſtitutionẽ po
ſteris tradiderũt,illud imprimis admo-
nitos eſſe uoluerũt, ut ciues inſtituañt
ad utrunq; munus,ut ſcilicet bello ge-
rendo idonei ſint, & in pace domi ſub-
iecti legibus inſtitutisq; patrijs in præ-
clara aliqua functione uiuãt: ita tamen
uirtutes artesq; bellicæ referañt ad ſtu
dia pacis, tanq; ad potiora. unaquæq;
etenim res eam habet à natura inſitam
uim,ut primũ bonũ ſibi quiſq; cõueni-
ens appetat; deinde ut contrario obſi

ſtat, nitaturq́ quantum poſsit à ſe iniu-riã propulſare: quæ res in animante natura omnium perfectiſsima, dilucidius dignoſcuntur. Nam unicuiq́ animali tributa eſt uis appetendi, qua proſequatur id quod naturæ ſuæ conſentaneum fuerit. præter hanc unicuiq́ adiecta fuit uis iraſcendi, quã Plato in corde atq́ in præcordijs collocauit, ut ſcilicet animal quodcunq́, eius uirtutis ſtimulis actum, cõtrarium naturæq́ repugnãs repelleret. Vtriuſq́ igitur partis uirtutes, quarũ ſemina in animis hominum natura indidit, ciuilem uirum fouere oportet, & ad frugem perducere, ſic ue & belli & pacis gerendæ rationem habere. Quę ratio à maioribus noſtris nõ fuit neglecta, ut quibuſdã uideri ſolet: ſed quoniã initio in mari ædificata ciuitas, quæ multis annis imperiũ contempſit continentis, terreſtris belli ſtudijs detineri nõ potuit, uniuerſam ſe ad maritimum bellum conuertit: in quo egregiam operam nauauit, & pro tuenda libertate & in hoſtibus ulciſcendis: multaq́ præclara Venetorum geſta priſcis monu

monumentis memoriæ ꝓdita ſunt, plu
rimiq́ triumphi ex deuictis hoſtibus et
eorum claſsibus ſuperatis reportati: ex
quibus facile quiuis intellexerit Vene-
tos in re maritima longe alijs præſtitiſ-
ſe. Victa tandem poſt longum tempus
pertinacia precibus finitimorũ populo
rum, quorũ quiſq; ſui reguli tyrannidẽ,
quam diutius paſſus fuit, amplius tolė
rare nõ poterat, adhibuit animũ ſena-
tus ad cõtinentis imperiũ: uniuerſamq́
Venetiæ regionẽ pulſis tyrãnis, ac paſ-
ſim ciuibus deditionem facientibus ue
luti poſtliminio recuperauit: quæ liben-
ti animo redibat ad ueteres incolas, e-
iectis & tyrannis exteris, qui ex reli-
quijs barbarorum in tota regione con-
ſederant, duriſsimaq́ ſeruitute uictos
eos populos premebant. Prolato igi-
tur imperio in continentem terrã præ-
terquam quod bonis legibus, & pacis
ſtudijs ij populi erant recreandi, qui nu
per uenerant in noſtram ſocietatem,
danda etiam opera fuit ut tueri liberta
tem poſſent in quam ſe aſſeruerãt. Cæ-
terum Venetæ urbis ſitus utpote quæ

condita eſt in medijs æſtuarijs, minime patiebatur noſtros ciues impenſius operã dare bello terreſtri, illiusúe ſtudio diutius detineri, ſine magno periculo ſeditionis ciuilis. nam ciues illos qui terreſtris belli ſtudijs addicti fuiſſent, maiorem anni partem agere in continenti, ibiq́ & equos alere, & terreſtribus certaminibus ſe exercere: quin ut peritiores rei militaris fierent, opus fuerat ut ſi quando domi ociũ ab armis fuiſſet externa bella adirent, in hisq́ animum pariter & corpora durarẽt, ut in ea functione cum laude uerſari poſſent & patriæ prodeſſe: ſecus autem ſi fuiſſent, propemodum non tantum imperatores, uerum etiam milites futuri fuerant. Hæc uero frequens conſuetudo continẽtis urbanæq́ intermiſsio factionem quandam ciuium facile paritura fuerat ab alijs ciuibus diſiunctam. quapropter proculdubio res Veneta breui ad factiones ac bella ciuilia deducta fuiſſet. Omitto interim quàm magnos ſpiritus animi ciuium cõcepiſſent, cum plurimũ armis potuiſſent, habuiſſentq́ frequen

ſrequentes adſectatores: ut hominum natura ſemper ad malitiā pronior eſt. quæ res, ut ex priſcorum monumentis facile intelligi poteſt, ſemper Romanā rempublicā uexauit, contumacesq; nō paucos Romanos ciues reipublicæ legibus & ſenatus decretis reddidit, ac demum Iulium Cæſarem tyrannū Romani imperij fecit. Ne ergo huiuſmodi quiſpiam morbus in Venetam ciuitatem obreperet, ſatius maiores noſtri eſſe ſtatuerunt, ut continentis imperiū externo potius ac conducto milite q̃ Veneto defenderetur. ſtipendium uero illis ſtatuit ex uectigalibus totius prouinciæ. æquum enim erat eius regionis impenſis militem uiuere, qui ad eam tuendam accerſitus fuerat. in quā militiam plurimi ciues ditionis noſtræ ſocij adſcripti ſunt: quorū nonnulli ad ſummā imperij in noſtro exercitu deuenere, atq; ob res egregie geſtas Veneta ciuitate patricióque iure donati ſunt. Viget adhuc noſtra ætate nomen Bartholomæi Coionei Bergomenſis uiri illuſtriſsimi, & ſummi imperatoris,

uatorum nauibus hoc onus legibus impoſitum eſt ad publicam utilitatem, ut ex ære domini priuati hominis uni ſeu duob. ſi nauis maior fuerit, patricijs adoleſcentibus ſtipendiũ ſoluatur, quorum aliud nullum officium ſit præterquã exerceri munijs nauticis. Cõceſſa quoq; his adoleſcentibus facultas eſt, ut in triremibus onerarijs ac in nauibus priuatorum quibus adſcripti ſunt, ferre queant certam merciũ ſummam nullo naulo ſoluto: quam ſi non habeant, ius hoc ſuum alijs concedunt ac locant. Qua lege conſultum fuit non ſolum exercitationi iuuentutis, uerumetiam utilitati tenuiorũ ciuium, qui anguſtia rei familiaris premerẽtur. Qua de re facile intelligi poteſt à quocunq;, curam inſtituendæ iuuentutis minime à maioribus noſtris præteritam fuiſſe, ut nõnullis uidetur: imò in ea nauium triremium copia ducẽti & amplius nobiles adoleſcẽtes legis iſtius beneficio alienis impenſis ad rem nauticã inſtruebantur: præterquam quod ciuili conſuetudine ac more patrio quilibet pa-

tricius iuuenis aut literis aut ſtudijs rei maritimæ operam dabat: in qua exercitatione tum ſibi plurimum, tum rei domeſticæ nonnihil conſulebat ac proderat. Hæ priſcæ leges & huiuſmodi inſtituta etiam noſtra tempeſtate perdurāt, licet pleriq; adoleſcētes ambitione aut luxu poſt ampliatum imperium corrupti patrias inſtitutiōes neglexerint: ac ciuium copia adeo creuit ut noſtra ætate ingruentibus bellis ac rerum domeſticarum ſtipendijs longe plures effecti ſint pauperes, quàm quod ſatis conſuli illis queat iſtius legis beneficio. Ita namq; natura comparatum eſt, ut nihil inter homines perpetuū eſſe poſsit: uerum cuncta quāuis initio perfecte conſtituta eſſe uideantur, poſt aliquot annos natura in deterius labente inſtaurationе indigent: adeò ut quemadmodum corpus prandio ſaturatum diutius incolumitatem ſeruare non poteſt niſi poſt aliquot horas cœna ſucceſſerit: ſic in unaquaq; re opitulari oporteat naturæ ad interitum labenti, atq; inſtauratione̅ adhibere. Huiuſmodi rationem

ra, cuius ſtudijs ſemper Veneti ſtuduere. nam in mari urbs condita parum timere poterat terreſtres copias, quæ ei negocium faceſſerent: ac non tantum iniquũ, ſed etiam ualde incommodum erat, comparare exercitum ex ciuibus, quem in continentem traijcerent, ac finitimos populos bello laceſſerent. At à mari timeri iniuria poterat, tum etiam facile erat illatam ab exteris uindicare: quamobrem uniuerſa ciuitas ad ſtudia rei maritimæ conuerſa eſt, atq; iuuentutem legibus inſtituit, ac totius uitæ conſuetudine firmauit. hic enim mos inſtituendi patricios homines ſemper fuit, ut à teneris annis uſq; ad pubertatem ſub pædagogi diſciplina degerẽt, ac latinis literis imbuerent pro cuiuſq; captu: ab ea ætate, præter paucos quoſdã qui literarũ ſtudijs ſe manciparant genio naturaq; ducti, omnes ferè rei maritimæ ac familiari operam darent. ac alij quidem nauigabant ad longinquas oras, ubi mercaturæ induſtria rem domeſticam augebant, ſimulq; efficiebantur periti morum ac conſuetudinis legumq;

tionẽ nos quoq; deo bene iuuante imi tabimur, ac aliquod remedium excogi tabimus. quo fit ut hac etiã in parte ni/hil ſit in noſtra republica deſiderandũ. ſed de his hactenus. Nunc à nobis re-cenſendi ſunt magiſtratus qui præfici-untur rei maritimę. Vnaquęq; triremis ad bellum inſtructa præfectum habet uirum patritium, qui in ea triremi om/niũ poteſtatẽ obtinet præter quàm ulti mi ſupplicij inferendi. ac ueluti in ter-reſtri militia Centurio ceu aciei præfe-ctus eorum curam habent qui fuerint in ſua acie. Hic triremis præfectus nau tas cunctaq; quæ in ſua triremi ſunt, & quę ad eius apparatum faciunt diligen ter curat. Quotãnis quamuis nulla ne/ceſſitas ſit, Veneti aliquot triremes ar-mant, quæ reddant mare tutum naui/gantibus, ſecuramq; nauigationẽ com preſsis piratis præſtent uiris bonis qui res ſuas agunt ſine alicuius iniuria. Prę ter triremium præſides eſt totius claſ/ſis legatus, qui imperium habet in uni-uerſam claſſem, ac in cunctos triremiũ præfectos. hic ueluti legatus exercitus,

niſi

niſi adſit imperator, ius habet & capite mulctandi quos uelit & dirigendi claſſem quò maluerit. hic quoq; magiſtratus ſemper ferè etiam pacis tēpore creatur, præficiturq; his triremibus, quæ armatæ ſunt. Quòd ſi tēpora reipublicæ ita poſtulent ut magna claſsis paranda ſit, tunc uniuerſæ claſsi præficiunt imperatorē, qui tum in claſſe tum in cunctis prouincijs maritimis ampliſſimam poteſtatem habet, ac eam propè quam olim in Romana repub. Dictator retinebat, niſi quod omnibus in rebus paret authoritati ſenatus & reipublicę decretis. ſummum tamen illi ius tributum eſt, cum in claſſem, præfectos, legatóſue claſsis, tum in prætores ac magiſtratus omnes qui cum imperio ſunt in locis inſuliſq; maritimis, ac munus publicum exercēt: adeò ut cum claſsis imperator ad aliquam ciuitatem acceſſerit, cōtinuò ei ſacerdotum clerus obuiam prodeat, claues portarum & arcium ei dentur, iura prętorum ſileant, ab omnibus magiſtratib. ad imperatorem liceat prouocare. Quin ſi ita ei libuerit,

poteſt

poteſt ſolus ius dicere,ſolus adminiſtrare pecuniam publicam, ac deniq; ſolus omnium poteſtatem habet. Nullus eſt apud Venetos magiſtratus maioris autoritatis, idcirco raro admodum claſsi imperator pręficitur. Non enim temere niſi rerum neceſsitas ita exigat, alicui conceditur tam magna poteſtas ut omnia unius ciuis arbitrio pendeant. Hoc in loco ea lex non eſt à nobis prætermittenda, imperatorem, legatum, præfectúmue claſsis ullum non poſſe cum triremibus armatis ingredi Venetam urbem, neq; etiam tunc cum in patriam redit: ſed cum primum Iſtriam peruenerit, quæ prouincia cẽtum ferè milibus paſſuum ad urbe diſtat, ſtipendium nautis ex legis decretis ſolui debet, ibiq; omnes dimitti: deinde triremes à paucis Venetias deduci ſolebãt, ac in nauale ſubuehi ſub tecta in eum uſum ædificata, ubi tutæ ſeruãtur à uentorum & pluuiarũ iniũria: nũc lex hæc non ita omni ex parte ſeruatur, quẽadmodum patrum noſtrorum temporibus ſeruabatur. Recenſiti à nobis ſunt

omnes

omnes ferè magiſtratus, quibus ueluti coronam & apicem maiores noſtri impoſuere eos, quos uernacula lingua à Græca appellatione educta, ſyndicos dicere conſueuimus. nos eos appellamus recognitores, nouo fortaſſe uocabulo, ſed ſatis idoneo ad idem munus explicandũ. Hi poſt quatuor quinq́ue annos creari ſolent, ac mitti tum in cõtinentis oram noſtræ ditionis, tum in regiões maritimas ac inſulas: recognoſcuntq́ geſta omnium pretorum atque aliorum qui foris publicã poteſtatem habuerint. In quos animaduertunt ea propemodum authoritate quæ Aduocatoribus tributa eſt. Nam ut ſapienter Ariſtoteles inquit, hi qui in poteſtate ſunt, niſi ex aliĳs pendeant, ægrè in officio perſiſtunt propter ingenitam cuiq; malitiam. Peregimus iam omnes patritiorum hominũ magiſtratus, quibus reſpub. Veneta domi foriſq́ adminiſtratur: reliquum eſt, ut ea ratio à nobis referatur, qua prudentiſsimi homines maiores noſtri ſemper in officio plebem ac uniuerſum populum continue

runt,rem certè ſuprà omniū fidem, tot annos populum gubernationis publicę expertem nunquam patritiorum imperium detrectaſſe aut ægrè tuliſſe, nec quippiam unquam molitum eſſe ut mutata reipublicæ forma ipſe quoq; ad ius publicum admitteretur, imò ſemper amantiſsimum atq; obſequentiſsimum nobilitatis ſe præſtitiſſe. Verum ſi quis præter ſitus opportunitatem ualde cōmodi ad rempublicam tuendam, moderationem noſtram in regendo anim. aduerterit, comperiet populum non omnino repudiatū fuiſſe: ſed ad ea munera fuiſſe admiſſum, quæ ei committi poterant abſq; rei communis detrimento. Ideoq; facile perſpicere poterit id in hac republica temperamentum extitiſſe, quod cęteris hominibus tū priſcis tum iunioribus ſemper defuit. Quamobrem eueniſſe etiam comperiet, ut in cunctis alijs tumultus populares frequenter fuerint excitati, qui tandem omnes reſpublicas euerterint. ecōtra in noſtra ciuitate ob eam cauſam nullum unquam tumultum popularem aut ſe-

ditionem

ditionem extitiſſe. neceſſarium nanq; fuerat, ut in exordio operis dixi, ſi recte reſpub. inſtituenda erat, populum à gubernatione reip. excludi. qua in parte maiores noſtri non tantũ autoritatẽ ſummorũ philoſophorũ ac rationẽ ſecuti ſunt, uerũ etiam imitati ſunt Seſoſtrim antiquiſsimum Aegyptiorũ legis latorem. qui ut in Politicis Ariſtoteles perhibet, genere diſtinctos uoluit eos qui armis regionẽ tuerentur, quiue de bono publico conſultarent ac iudicia exercerent, ab agricolis mechanicasq; artes exercẽtibus, ac mercenariam operam locãtibus. Verum inſtitutum hoc facile euertere rempublicã poterat, niſi temperatio ea adhibita fuiſſet, quam maiores noſtri ſapientiſsimi homines adhibuere. Primum ergo apud Venetos cõſtantiſsime hoc obſeruatum fuit, ut omnibus æquum ius eſſet, neq; ulli impune liceret uel hominẽ ex infima plebe iniuria afficere, patriciũ uero hominem contumeliã facere plebeio pro ſacrilegio ac ſcelere maximo ſemper habitum fuit. Quòd ſi quis temerarius huiuſ-

huiuſmodi quippiam perpetrare auſus unquam fuit, nullus quoq; ei fuit impunitatis locus: ſed tanto grauiores pœnas dedit, quanto maioris exiſtimationis dignitatis'ue extitit. Præterea diligenter à ſenatu conſulitur tum annonę triticeæ, tum omnium rerũ copiæ, quæ faciunt ad uictum ciuium & ad incolumitatem totius populi: adeò ut magna interdum diſpendia faciat publicũ ærarium, ne ciuitas penuria laboret. quod exploratum cuilibet eſſe poteſt ex his quæ ſuprà à nobis dicta ſunt, cum de præfectis annonæ triticeæ ac de curatoribus publicę ſalubritatis ageremus. Ac populi quidem hæc duo potiſsimũ requirunt à rectoribus ciuitatũ, ut ſcilicet cõmode uiuant in rerũ copia, neq; obnoxij ſint iniuriæ potentiſsimorum ciuiũ: quæ cũ aſſecuti fuerint, res ſuas agunt cęterorũ ſecuri. Nihil uero à maioribus noſtris omiſſum fuit, qđ ad ea duo pertineret. quin potius multa præterea addita ſunt, quibus mirifice cõſulitur populi cõmodo, atq; eorum hominum inopiæ qui in ſtudijs honeſtis rei-

publicæ utilibus uerſant, aut olim uerſati ſunt, nec amplius per ætatem aut imbecillitatem ualetudinis id muneris obire queunt. Nam Venetijs innumeræ domus ædificatæ ſunt ſatis idoneæ aptæq́; rei domeſticæ, quæ hominibus ijſce gratis cõceduntur, in quibus cum familia degant quoad uixerint ſine rei familiaris diſpendio. His adde quòd in nauali ampliſsimo, quod uicem oppidi obtinet, conſtitutũ ſtipendium eſt non mediocri hominum multitudini: qui tamen nil agunt ſeu propter ſenium ſeu ob incommodum acceptum, cum tamen tunc cum in florenti ætate eſſent ſuum munus in ædificãdis triremibus aut in huiuſmodi quopiam munere rei publicæ utili obierint. Præterea ueteri inſtituto in contractibus emptionis uenditionisq́; mercium precioſarum alteruter, emptor ſcilicet aut uenditor, certum quippiam ſoluunt pro ſumma mercium: quod pauperibus nautis impartitur, qui amplius ei officio ſatisfacere minime poſsint propter ætatem, quam tamen in ea functione conſumpſerint

ſerint. Cæterum hæc optima inſtituta ad continendam plebem in officio reipublicæ nõnullasq; alias leges recenſebimus, quæ ſapientiſsime mihi à maioribus noſtris inuentæ uideri ſolent, ut pro eorum hominum conditione ſatiſfactum pulcherrime ſit ambitioni & honoris cupiditati, quæ in cunctorum animis natura inſita eſt, nec tamẽ propterea gubernatio nobilitatis ulla in parte perturbetur. Vniuerſus populus in duo genera eſt diſtributus. nam quidam honeſtioris ſunt generis, alij uero ex infima plebe, ut artifices, & id genus hominum, quod ab Ariſtotele in Politicis ſeruorum publicorũ eſſe perhibetur. utriſq; meo iudicio cõſultũ eſt nec incommode nec inique. Nam plebeis hominibus qui ſuapte natura parum honori ſtudẽt, ſed potius rei familiaris ſtudio inſeruiunt, modica etiam iura conceſſa ſunt, ſuiq; honores. in tot enim claſſes diſtributi ſunt, quot ſunt artificia in quibus degunt; ac unicuiq; claſsi proprię quædam datę ſunt leges, ſub quibus ſua quiſq; exercet officia.

His præficiunt̃ totius claſsis ſuffragijs ex eorũ numero nonnulli, qui non incommode artificij illius præfecti appel lari poſſunt. horũ iuſſu multa præſcribuntur, nonnullæq; leuiores lites horũ arbitrio dirimuntur. Quo fit ut pleriq; omnes artifices cum eius honoris com potes fuerint facti, in eo munere ſibi placeant, putentq; ſe non parum digni tatis eſſe aſſequutos, cum eò peruenerint, ut à ſui ordinis hominibus ea præfectura digni habiti fuerint. Sunt præterea in unaquaq; claſſe inferiores quidam præfectorum, qui tamen nonnullius exiſtimationis ſunt. hoc igitur modo magna in parte ſatis fit honoris cupiditati, quæ indita eſſe uidetur animis etiam plebeiorum hominum ac infimę plebis. Alterum populi genus honeſtius in Veneta ciuitate honoratiorem quoq; locum habet, cui priuata quædam ac propria munera ſunt conſtituta decora atq; honeſta, quibus patritij ordinis uiri priuati ſunt, nec ad ea ulla ratione acceſſum habent. quorum mul ta ſunt, ut nec patriciũ hominem tum

propter

propter emolumentũ tum honoris ti-tulum eorũ pœnitere poſsit. Scribarũ ordo honeſtiſsimus eſt, qui magiſtrati-bus quibuſq; aſsident. id munus plebis tantum hominibus datur, patricio nulli: quod quamuis illuſtre non ſit, eſt tamen honeſtum. eorũ nanq; fidei & ſolertiæ codices ſcriptaq; publica quibus res omnis priuata & publica continetur, cõmiſſa ſunt. cui prouinciæ qui dignus habeatur, is iure optimo & probi uiri & induſtrij nomen habet, ac exiſtimationem ſibi uendicauerit. atq; id pleriſq; omnibus ſtipendium conſtitutum eſt, ut rei domeſticæ non tantum tuendæ ſed etiam amplificandæ ſatis ſit. Ad hoc hi omnes, qui ſunt à ſecretis ſenatus, ex populo ſunt, patricius nullus. Hic ordo ſuperiore honeſtior eſt, idcirco illi ex populo qui nobiliori genere orti ſunt, eo munere fungi ſolent. reditus habent ex ære publico non mediocres, neq; ullum ſenatuſconſultũ hos latet. ſemper nanq; interſunt & collegij ac ſenatus conſultationibus, ex qua re in magno precio ab omnibus habent.

Ex his nonnulli ſeliguntur qui x uiris miniſtrant, eorumq́; acta in codices referunt, ac conſcij omnium ſunt quæ ab collegio aguntur. quo in honore perdurant quoad uixerint, non per uices quemadmodum patricij uiri in ſuis magiſtratibus, quorum nullus præter procuratorium perpetuus eſt. Horũ qui à ſecretis ſenatus ſunt, unus primas partes tenet, ac Cancellarius Venetiarum nominatur, qui in maximo eſt honore. Nam à quouis patricio ei loco ceditur præterquam à procuratoribus. nullum is reipublicæ ignorat arcanum: magni quoq; ſunt ei reditus ex ære reipublicæ conſtituti: ac cum diem obierit, funebri oratione honeſtatur: quæ dignitas nulli in Veneta ciuitate deferri conſueuit, præter quam duci, aut cuipiam ciui qui ſit extra aleã, ut dici ſolet, præterea memini, quaſi Cancellarius ducem ex populo referat. hic unus creat comitijs magni conſilij. Cæteri omnes qui à ſecretis ſunt x uiris eliguntur, atque ſubduntur eorũ cenſuræ, ſi quid in functione publica quam habent deliquerint

querint. Omnes etiā populares cœtus, ut artificum claſſes & cuiuſcꝫ artificij præfecti, nōnulliqꝫ alij de quibus infrà dicemus, ex arbitrio X uirûm pendent ac eorum ditioni ſubiecti ſunt: illiusqꝫ collegij authoritate & initio conſtituti fuere & nunc cōtinentur. Sapiens certè inſtitutum, ut is magiſtratus prouideat, ne huiuſmodi cœtus qui ad bonum publicum ſunt inſtituti, quãdocꝫ ſimulatione officij aliquid in rempublicam molirent: qui ad eius morbi cautionem initio creatus fuit, ne qua ſcilicet malorū ciuiū cōſpiratio faceſſeret negociū reipublicæ. Sunt præterea Venetijs quincꝫ ſocietates initæ ſub diuorum quorundam nomine & religione, innumeri homines ſunt & plebei & patricij ordinis. Harū ſuas quæcꝫ ueſtes habet ſuacꝫ inſignia, quibus tamen nō ſemper ac paſsim utantur, ſed cum ſimul coacti prodeunt, aut ad honeſtandum cuiuſpiā funus, aut ad ſacrū quodpiā munus. Feſtis diebus ſtatutis cuncti ferè in ſuam ſocietatem cogunt. ibi ſacris primū interſunt. deinde inuiſunt

templa deorum immortalium, deumq́ optimũ ſupplicationibus pompaq́ ſolenni uenerantur. harum quæq; ſocietatum propriã ædem habent, in qua amplum atrium ædificatum eſt, quò ſtatutis diebus cõueniunt, ut exhibeãt officium religioni quod debẽt. Etenim celebrãt quãdoq; ſacra myſteria, interdũ ſimul coacti templum cuiuſpiã diui inuiſunt, ſæpius exequias ac funus fratris exornãt, cum eorũ quiſpiam diem extremum clauſerit: cuius etiã delicta expiant ſacrificio ac precibus identidẽ repetitis. Præter ampliſsima illa atria ſingulæ deſtinatũ conclaue habent, in quod coguntur ſocietatũ præfecti. qui magiſtratus eſt annuus, atq; inter plebeios nõ mediocris dignitatis. hi ſimul cõgregati de agendis cõſultant, dantq́ operam ne qua in parte deſint bono ſocietatis. eorũ quoq; fidei magna uis pecuniæ pauperibus erogandæ cõmiſſa eſt. nam priſcis temporibus tam ingentis fuerũt exiſtimationis hæ ſocietates, ut plurimi qui rem ſuam teſtamento legauerant in uſum pauperũ diſtribuendam

dam, hos potiſsimum tutores fecerint,
quorũ arbritrio ea pecunia erogaretur.
quo effectum eſt ut harum ſocietatum
aliquæ copia facultatum quę in hos u-
ſus erogãdæ ſunt, quotannis procura-
toribus diui Marci concedant; qui ma-
giſtratus patricius ampliſsimus eſt. Ad
hunc honorẽ, præfecturã ſcilicet iſtam
ſocietatum, patricijs uiris nullus eſt ac-
ceſſus, quãuis ſint è numero fratrum:
ſed plebei tantum homines illius digni
tatis compotes eſſe queunt, ut hac etiã
in parte populus nobilitatem æmulare
tur. hi nanq; ſocietatum præfecti quo-
dammodo in populo referunt procura
toriam dignitatẽ. Verum ne qua ratio-
ne huiuſmodi ſocietates atq; hi præfe-
cti reipublicæ officerẽt, omnes ſub po-
teſtate Xuirûm continentur, ut ne quid
immutare queant, aut in unũ cogi præ-
ter tempora ſtatuta, niſi ex eorum arbi
trio ac poteſtate à decẽuiris impetrata.
Huiuſmodi honores in noſtra repub.
uiris plebeis utriuſq; ordinis conſtitu-
ti ſunt, ut omnino expertes non eſſent
iuris publici ac ciuilium munerum, ſed

cupiditati honoris ambitioniſue hac ratione ſatis facerent, nõ ſollicitato per turbatione ſtatu nobilium. Quo gubernationis temperamento id eſt reſpublica noſtra conſequuta, quod priſcarum nulla alioquin illuſtriũ. nam à primis initijs uſq; ad hęc tempora mille ac ducentis annis tuta perſeuerauit, non tantum ab exterorũ hominum dominatu, uerumetiã à ciuili ſeditione quæ fuerit alicuius momenti. quod adepta eſt non ui ulla aut armatis ſatellitibus ſeu munita arce, ſed æqua ac temperata ratione regendi: adeò ut populus libenti animo pareat nobilitati: neq; ullam mutationem rerum optet, quin potius egregie ſit affectus nobilibus. Quæ res noſtra tempeſtate potuit eſſe cõpertiſsima. Nam cum omnes Chriſtiani principes cõſpiraſſent in perniciem atq; exitium nominis Veneti, fuſusq; noſter exercitus fuiſſet à Ludouico Gallorũ rege iuxtà Caſſanũ oppidũ agri Cremonenſis ingenti clade accepta, imminerentq; inde Germani, hinc Iulius Romanus pontifex, ac uniuerſa penè con

tinentis

tinentis ora ab imperio Veneto deſciuiſſet: ea rerũ anguſtia perturbatus Venetus populus, adeò nihil in nobilitatem eſt molitus, ut lachrymãtes omnes ſe ſuaq; obtulerint ad reipublicæ defenſionem, req; ipſa præſtiterint. Nam Patauio urbe propter incolarũ animum erga nos egregie propenſum nullo negocio recuperata, cum Maximilianus Imperator undiq; cõtractis auxilijs ingenti exercitu eam urbem obſediſſet, quàm plurimi non tantum patricij uerumetiam plebei ordinis ſponte cum militibus ſtipendio eorum priuato conductis ad tuendam illam ciuitatẽ profecti ſunt, egregiamq; in ea expeditione operam nauarunt: adeò ut imperator coactus fuerit reducere exercitum expugnatione urbis non tentata. nec minori negocio aliæ quoq; ciuitates recuperatæ ſunt, maximo populorum omnium fauore ex alieno imperio ad Venetum ueluti ad portum tutiſsimũ confugientium. Euidens certè argumentũ iuſtæ dominationis cũ uolentibus imperatur. quod non abſq; ratione contigiſſe

giſſe, ſi quis bene attẽderit facile comperiet. Cuiq; etiam ciuitati quę in societatem Veneti imperij uenit, municipales leges relictæ ſunt, multisq; honoribus ciues in ſua quaq; ciuitate potiuntur. nonnulla oppida in agris urbium ſita eorum ratione gubernantur. His adde quòd prætoribus ciuitatum qui illuſtres ſunt, aſsident cum ius populo dicant homines iuriſperiti: quibuſcum conſultant antequam quippiam decernant. qui honos eſt nõ exiguus, nec modicum inde emolumentũ ad eos uenit. huius generis magiſtratibus fungi patricij Veneti nõ poſſunt, ſed uel ex Veneto populo, uel, ut plerunq;, ex ſocijs ciuitatibus deliguntur. Ex quibus facile quiuis intelliget, eam adhibitã fuiſſe in hac republica moderationẽ, quæ maxime uideatur rerum naturam imitari. Nam in animantis corpore uidendi officium reſpiciendiq; munus ſolis oculis eſt attributum. reliqua uero munera ignobiliora cæteris membris relicta ſunt, quæ uſu uidendi careãt, ſed pareant, nec aliquo pacto obaudiãt his quę

ab ocu-

ab oculis ita eſſe nunciata fuerint, neue aliò ferantur quàm quò oculi ea direxerint: ſicq; optime uniuerſum corpus cõſiſtit & conſeruatur. Non diſsimili ratione in republica Veneta ſumma rerum gubernatio patritio ordini eſt demandata, ueluti quibuſdam oculis ciuitatis, ignobiliora officia cæteris ex populo: ſicq; tanquam bene compactum corpus Veneti feliciſsime uiuũt, cum oculi reipublicę non ſibi tantum ſed uniuerſis membris proſpiciunt: cæteræ uero ciuitatis partes, nõ tantum ſui habeãt rationem, uerum etiam hiſce oculis ueluti potioribus membris reipublicæ libentiſsime obtemperent. Quòd ſi in quapiam republica eò inſaniæ uenerint ciues, quod in pleriſq; cõtingit, ut populus uidendi munere fungi uelit ac oculorum officium uſurpet, continuo uniuerſam rempublicam neceſſe eſt euerti. Quòd ſi etiam patricij ciues ſibi tantum proſpexerint, alia uero ciuitatis membra contempſerint, irritato populo ad perniciem nobilitatis proculdubio reipublicæ male ſucceſſerit. No

ſtri

ſtri maiores naturam imitati utriq; in-cõmodo prouidêre, illamq; præſtitere moderationẽ, ut nullus niſi inuidus locum habeat obtrectandi tam legitimæ quàm optimæ inſtitutiõi. Quam deum optimum precamur diu ſeruet incolumem. ſi enim quippiam boni à deo immortali hominibus prouenire eſt credibile, hoc præcipue diuinitus Venetę urbi obtigiſſe per ſuaſiſsimũ eſſe debet.

CASPARIS CONTARENI DE republica & magiſtratibus Venetorum libri ultimi finis.

BASILEAE APVD FROBENIum & Epiſcopium Anno M D XLVII.

BIBLIOTECA

FRO BEN